

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN BÖLGE ÜLKELERİYLE ENDÜSTRİ-İÇİ
TİCARETİNİN GELİŞİMİ: 1995-2009**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. Mesut ALBENİ**

**HAZIRLAYAN
Muhlis CAN
0930202043**

ISPARTA 2011

Madde-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla “KABUL”, “RET” veya “DÜZELTME” kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tez kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Hayatı kazanırken insanlığı ve insanları kaybetmemeyi öğreten, her zaman insanlardan bir insan olmanı tavsiye eden, özdisiplin sahibi olmamda en önemli rolünü oynayan, beni sabırla büyütüp yetiştiren sevgili annem Fatma ve babam Ahmet Çetin'e, kardeşlerim Nesibe ve Muhammed'e, beni sürekli olarak gayretlendirip hayatımı anlamlandırdığım sevgili eşim Betül'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/ Doktora tezi olarak sunduğum

"...Türkiye'nin Bölge Ülkeleriyle Endüstri-İç Ticaretinin Gelişimi: 1995-2009..."

adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İmza
Öğrenci Adı ve SOYADI
Gün. Ay. Yıl

muhsis can
20.04.2011

M. can

ÖNSÖZ

Hayatı kazanırken insanlığı ve insanları kaybetmemeyi öğreten, her zaman insanlardan bir insan olmamı tavsiye eden, özdisiplin sahibi olmamda en önemli mihenk taşı olan, beni sabırla büyütüp yetiştiren sevgili annem Fatma ve babam Ahmet Çetin'e, kardeşlerim Nesibe ve Muhammed'e, beni sürekli olarak gayretlendirip hayatımı anlamlandırdığım sevgili eşim Betül'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmama yaptığı katkı ve gösterdiği sabırdan dolayı danışman hocam Doç.Dr. Mesut ALBENİ'ye, karşılaştığım zorluklarda yardımını esirgemeyen Doç.Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU'na, bu çalışmada dahil olmak üzere akademik çalışmalarımın tümünde yön ve yöntem öğreten, ilgi ve desteğini her zaman hissettiğim değerli abim Yrd.Doç.Dr. Gökhan ÖZDAMAR'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışmamı sonlandırmamda emekleri bulunan Araştırma Görevlisi arkadaşlarım Onur SUNGUR ve Vedat BAYDAR'a yardımları için ayrıca teşekkür ederim.

Muhlis CAN
9 Mart 2011, Isparta

ÖZET

TÜRKİYE’NİN BÖLGE ÜLKELERİYLE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ: 1995-2009

Muhlis CAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek
Lisans Tezi, 164 sayfa, Nisan 2011

İkinci dünya savaşı sonrasında dış ticaret bağlamında önemli artışlar olduğu bilinmektedir. Özellikle 1960’lı yıllara gelindiğinde, gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yapmış oldukları ticaretin aynı endüstriye ait mallardan oluşması ve geleneksel dış ticaret teorilerinin bu durumu açıklayamadığı ortaya çıkmıştır. Bu durumu açıklamaya yönelik olarak endüstri-içi ticaret kavramı ortaya atılmıştır. Yapılan ampirik çalışmaların ortaya koymuş olduğu sonuçlar, endüstri-içi ticaret kavramına olan ilgiyi arttırmıştır.

Dış ticarete endüstri-içi ticaretin günden güne öneminin artması nedeniyle çalışmanın konusunu, Türkiye’nin bölge ülkeleriyle olan endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimidir. Çalışmanın ilk bölümünde, dış ticaretin gelişimine kısaca göz atılarak endüstri-içi ticaretin nedenleri, endüstri-içi ticaret teorileri ve endüstri-içi ticareti ölçme yöntemlerine değinilmiştir. Ayrıca endüstri-içi ticaret ile ilgili olarak özellikle son dönemde yapılmış çalışmalar literatür bölümünde incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye’nin 1995-2009 yılları arasında bölge ülkeleriyle yapmış olduğu dış ticaretin gelişimi ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi bağlamında analiz edilmiştir. Mal grupları SITC Rev.3 düzey 1 seviyesinde ayrıştırılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye’nin bölge ülkeleri ile olan endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi 1995-2009 yılları aralığında yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji ürün grupları ekseninde ampirik olarak analiz edilmiştir. Ağırlıklı Grubel-Lloyd endeksi kullanılarak yapılan çalışma neticesinde, Türkiye’nin bölge ülkeleriyle yapmış olduğu dış ticaret, bazı teknoloji sınıflarında endüstri-içi ticaret özelliği gösterirken, bazı teknoloji sınıflarında baskın şekilde endüstriler-arası ticaretten oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye’nin bölge ülkeleri olan dış ticaretindeki endüstri-içi ticaret düzeyinin en yoğun olarak standart teknoloji içeren mallar grubunda, bunun ardındansa sırasıyla ara ve ileri teknoloji içeren mal gruplarında mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri-içi Ticaret, Dış Ticaret, Bölgesel Dış Ticaret, Türkiye.

ABSTRACT

DEVELOPMENT OF INTRA-INDUSTRIAL TRADE BETWEEN TURKEY AND THE REGION'S COUNTRIES: 1995-2009

Muhlis CAN

Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Department of Economics,
Master Thesis, 164 Pages, April 2011

It is known that after the Second World War, foreign trade has increased significantly. By the 1960's, trade between developed countries has consisted of the commodities which belong to same industry. It is emerged that the traditional trade theories could not explain this situation. Concept of intra-industrial trade has been proposed to explain the situation. The results of empirical studies have increased the interest in concept of intra-industrial trade.

The subject of the study is development of intra-industrial trade between Turkey and the region's countries because the importance of intra-industrial trade in foreign trade is increasing day by day. In the first section, there is a brief look at the stages of development of foreign trade then causes of intra-industrial trade, theories of intra-industrial trade and its measurement methods are examined. In addition, intra-industrial trade, particularly in relation to recent studies in literature are examined.

In the second section, foreign trade among Turkey and region's countries between 1995-2009 related to the export, import and trade balance are analyzed. Commodity groups are separated according to SITC Rev.3 classification.

In the third section, the development of intra-industrial trade among Turkey and the region's countries between 1995-2009 is empirically analyzed by classifying the goods in three groups, namely high, intermediate and standart technology. In result of the study in which weighted Grubel-Lloyd index is used, Turkey's foreign trade shows intra-industrial feature in some technology classes with some countries, however it shows inter-industrial features in some technology groups dominantly. The results obtained from study, according to intensive degree, the intra-industrial trade level among the Turkey and region's countries is classified respectively standart, intermediate and high technology.

Key Words: Intra-Industrial Trade, Foreign Trade, Regional Foreign Trade, Turkey.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ	1
2. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI	1
3. ÇALIŞMANIN VARSAYIM VE KISITLARI	2
4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET (EİT): TEORİK ÇERÇEVE VE ÖLÇÜLMESİ

1.1. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, BELİRLEYİCİLERİ VE ÖNEMİ	3
1.1.1. Endüstri.....	3
1.1.2. Endüstri-İçi Ticaret ve Ortaya Çıkışı	4
1.1.3. Endüstri-İçi Ticaretin Nedenleri ve Belirleyicileri	7
1.1.4. Endüstri-İçi Ticaretin Önemi ve Faydaları.....	10
1.2. GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİSİ VE ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET	12
1.2.1. Ölçek Ekonomileri ve Piyasa Yapısı.....	12
1.2.2. Ürün Farklılaştırması: Yatay ve Dikey EİT	15
1.3. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET: TEORİK YAKLAŞIMLAR	17
1.3.1. Neo-Hecksher Ohlin Modelleri	18
1.3.1.1. Falvey Modeli (1981)	18
1.3.1.2. Falvey ve Kierzkowski Modeli (1987)	20

1.3.2. Monopolcü Rekabet Koşullarında Endüstri-içi Ticaret	21
1.3.2.1. Krugman Modeli (1979,1980).....	22
1.3.2.2. Lancaster (1980) ve Helpman (1981) Modelleri	23
1.3.3. Oligopol Piyasalarda Endüstri-İçi Ticaret	26
1.3.3.1. Homojen Mallarda Endüstri-İçi Ticaret.....	26
1.3.3.2. Farklılaştırılmış Mallarda Endüstri-İçi Ticaret.....	27
1.4. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN ÖLÇÜLMESİ.....	29
1.4.1. Endüstri-İçi Ticaretin Ölçülmesinde Geleneksel Endeksler.....	29
1.4.1.1. Balassa Endeksi	29
1.4.1.2. Grubel-Lloyd Endeksi.....	30
1.4.2. Dış Ticaretin Dengesizliği Durumunda Endüstri-İçi Ticaretin Ölçülmesi.....	32
1.4.2.1. Düzeltilmiş Grubel-Lloyd Endeksi.....	32
1.4.2.2. Aquino Endeksi	33
1.4.3. Marjinal Endüstri-İçi Ticaret Endeksleri.....	34
1.4.3.1. Hamilton ve Kniest Endeksi.....	34
1.4.3.2. Brühlhart Endeksi.....	35
1.4.3.3. Greenaway-Hine-Milner-Elliot Endeksi.....	36
1.5. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET: LİTERATÜR İNCELEMESİ.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN BÖLGE ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

2.1. TÜRKİYE - SURİYE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	46
2.1.1. İhracatın Gelişimi.....	46
2.1.2. İthalatın Gelişimi.....	48

2.1.3. Dış Ticaret Dengesi.....	50
2.2. TÜRKİYE - IRAK DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ	52
2.2.1. İhracatın Gelişimi.....	52
2.2.2. İthalatın Gelişimi.....	55
2.2.3. Dış Ticaret Dengesi.....	57
2.3. TÜRKİYE - İRAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ	59
2.3.1. İhracatın Gelişimi.....	59
2.3.2. İthalatın Gelişimi.....	61
2.3.3. Dış Ticaret Dengesi.....	63
2.4. TÜRKİYE - AZERBAYCAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ	65
2.4.1. İhracatın Gelişimi.....	65
2.4.2. İthalatın Gelişimi.....	67
2.4.3. Dış Ticaret Dengesi.....	69
2.5. TÜRKİYE - GÜRCİSTAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	71
2.5.1. İhracatın Gelişimi.....	71
2.5.2. İthalatın Gelişimi.....	73
2.5.3. Dış Ticaret Dengesi.....	75
2.6. TÜRKİYE - RUSYA DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	77
2.6.1. İhracatın Gelişimi.....	77
2.6.2. İthalatın Gelişimi.....	79
2.6.3. Dış Ticaret Dengesi.....	81
2.7. TÜRKİYE - UKRAYNA DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	83
2.7.1. İhracatın Gelişimi.....	83
2.7.2. İthalatın Gelişimi.....	85
2.7.3. Dış Ticaret Dengesi.....	87

2.8. TÜRKİYE - ROMANYA DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	89
2.8.1. İhracatın Gelişimi.....	89
2.8.2. İthalatın Gelişimi.....	91
2.8.3. Dış Ticaret Dengesi.....	93
2.9. TÜRKİYE - BULGARİSTAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	95
2.9.1. İhracatın Gelişimi.....	95
2.9.2. İthalatın Gelişimi.....	97
2.9.3. Dış Ticaret Dengesi.....	99
2.10. TÜRKİYE - YUNANİSTAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	101
2.10.1. İhracatın Gelişimi.....	101
2.10.2. İthalatın Gelişimi.....	103
2.10.3. Dış Ticaret Dengesi.....	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE BÖLGE ÜLKELERİ ARASINDAKİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET DÜZEYİNİN ÖLÇÜLMESİ

3.1. TÜRKİYE - SURİYE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	114
3.1.1. Yüksek Teknoloji Mallar.....	114
3.1.2. Ara Teknoloji Mallar.....	115
3.1.3. Standart Teknoloji Mallar.....	116
3.2. TÜRKİYE - IRAK ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	117
3.2.1. Yüksek Teknoloji Mallar.....	117
3.2.2. Ara Teknoloji Mallar.....	118
3.2.3. Standart Teknoloji Mallar.....	119

3.3. TÜRKİYE - İRAN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	120
3.3.1. Yüksek Teknoloji Mallar.....	120
3.3.2. Ara Teknoloji Mallar.....	121
3.3.3. Standart Teknoloji Mallar.....	122
3.4. TÜRKİYE - AZERBAYCAN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	123
3.4.1. Yüksek Teknoloji Mallar.....	123
3.4.2. Ara Teknoloji Mallar.....	124
3.4.3. Standart Teknoloji Mallar.....	125
3.5. TÜRKİYE - GÜRCİSTAN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	126
3.5.1. Yüksek Teknoloji Mallar.....	126
3.5.2. Ara Teknoloji Mallar.....	127
3.5.3. Standart Teknoloji Mallar.....	128
3.6. TÜRKİYE - RUSYA ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	129
3.6.1. Yüksek Teknoloji Mallar.....	129
3.6.2. Ara Teknoloji Mallar.....	130
3.6.3. Standart Teknoloji Mallar.....	131
3.7. TÜRKİYE - UKRAYNA ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	132
3.7.1. Yüksek Teknoloji Mallar.....	133
3.7.2. Ara Teknoloji Mallar.....	134
3.7.3. Standart Teknoloji Mallar.....	134
3.8. TÜRKİYE - ROMANYA ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	135
3.8.1. Yüksek Teknoloji Mallar.....	135
3.8.2. Ara Teknoloji Mallar.....	136
3.8.3. Standart Teknoloji Mallar.....	137
3.9. TÜRKİYE - BULGARİSTAN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	138

3.9.1. Yüksek Teknoloji Mallar.....	138
3.9.2. Ara Teknoloji Mallar.....	139
3.9.3. Standart Teknoloji Mallar.....	140
3.10. TÜRKİYE - YUNANİSTAN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ	141
3.10.1. Yüksek Teknoloji Mallar.....	141
3.10.2. Ara Teknoloji Mallar.....	142
3.10.3. Standart Teknoloji Mallar.....	143
3.11. TÜRKİYE’NİN BÖLGE ÜLKELERİ İLE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	141

SONUÇ

SONUÇ.....	149
------------	-----

KAYNAKÇA.....	153
---------------	-----

ÖZGEÇMİŞ	163
----------------	-----

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1 - SITC Rev.3 – Düzey I Sınıflaması.....	45
Tablo 2 - Türkiye'nin Suriye'ye Olan İhracatı (USD)	47
Tablo 3 - Türkiye'nin Suriye'den İthalatı (USD).....	49
Tablo 4 - Türkiye ile Suriye Dış Ticaret Dengesi (USD).....	51
Tablo 5 - Türkiye'nin Irak'a İhracatı (USD)	54
Tablo 6 - Türkiye'nin Irak'tan İthalatı (USD)	56
Tablo 7 - Türkiye ile Irak Dış Ticaret Dengesi (USD).....	58
Tablo 8 - Türkiye'nin İran'a İhracatı (USD)	60
Tablo 9 - Türkiye'nin İran'dan İthalatı (USD)	62
Tablo 10 - Türkiye ile İran Dış Ticaret Dengesi (USD).....	64
Tablo 11 - Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı (USD)	66
Tablo 12 - Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatı (USD)	68
Tablo 13 - Türkiye - Azerbaycan Dış Ticaret Dengesi (USD)	70
Tablo 14 - Türkiye'nin Gürcistan'a İhracatı (USD).....	72
Tablo 15 - Türkiye'nin Gürcistan'dan İthalatı (USD).....	74
Tablo 16 - Türkiye-Gürcistan Dış Ticaret Dengesi (USD).....	76
Tablo 17 - Türkiye'nin Rusya'ya İhracatı (USD)	78
Tablo 18 - Türkiye'nin Rusya'dan İthalatı (USD)	80
Tablo 19 - Türkiye - Rusya Dış Ticaret Dengesi (USD).....	82
Tablo 20 - Türkiye'nin Ukrayna'ya İhracatı (USD).....	84
Tablo 21 - Türkiye'nin Ukrayna'dan İthalatı (USD)	86
Tablo 22 - Türkiye - Ukrayna Dış Ticaret Dengesi (USD)	88
Tablo 23 - Türkiye'nin Romanya'ya İhracatı (USD).....	90
Tablo 24 - Türkiye'nin Romanya'dan İthalatı (USD)	92
Tablo 25 - Türkiye - Romanya Dış Ticaret Dengesi (USD).....	94

Tablo 26 - Türkiye'nin Bulgaristan'a İhracatı (USD).....	96
Tablo 27 - Türkiye'nin Bulgaristan'dan İthalatı (USD)	98
Tablo 28 - Türkiye - Bulgaristan Dış Ticaret Dengesi (USD).....	100
Tablo 29 - Türkiye'nin Yunanistan'a İhracatı (USD)	102
Tablo 30 - Türkiye'nin Yunanistan'dan İthalatı (USD)	104
Tablo 31 - Türkiye - Yunanistan Dış Ticaret Dengesi	106
Tablo 32 - Türkiye'nin Bölge Ülkelerine İhracatı (USD).....	107
Tablo 33 - Türkiye'nin Bölge Ülkelerinden İthalatı (USD).....	108
Tablo 34 - Türkiye'nin Bölge Ülkeleri Dış Ticaret Dengesi (USD).....	109
Tablo 35 - Teknoloji Düzeylerine Göre SITC Rev.3 Ürün Gruplaması.....	111
Tablo 36 - Türkiye'nin Seçilmiş Ülke ve Ülke Gruplarıyla Dış Ticareti (2010)	112
Tablo 37 - Türkiye'nin Bölge Ülkeleriyle EİT Endeks Değeri 0,50 Üzerinde Alınan Yıl Sayısı.....	145
Tablo 38 - Yüksek Teknoloji Mallarda EİT	146
Tablo 39 - Ara Teknoloji Mallarda EİT	147
Tablo 40 - Standart Teknoloji Mallarda EİT	148

GRAFİK DİZİNİ

Grafik 1 - Ürün Skalası Modeli	24
Grafik 2 - Türkiye'nin Suriye'ye İhracatı (USD).....	46
Grafik 3 - Türkiye'nin Suriye'den İthalatı (USD)	48
Grafik 4 - Türkiye-Suriye Dış Ticaret Dengesi (USD)	50
Grafik 5 - Türkiye'nin Irak'a İhracatı (USD)	53
Grafik 6 - Türkiye'nin Irak'tan İthalatı (USD).....	55
Grafik 7 - Türkiye-Irak Dış Ticaret Dengesi (USD)	57
Grafik 8 - Türkiye'nin İran'a İhracatı (USD)	59
Grafik 9 - Türkiye'nin İran'dan İthalatı (USD)	61
Grafik 10 - Türkiye-İran Dış Ticaret Dengesi (USD)	63
Grafik 11 - Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı (USD)	65
Grafik 12 - Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatı (USD)	67
Grafik 13 - Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaret Dengesi (USD)	69
Grafik 14 - Türkiye'nin Gürcistan'a İhracatı (USD).....	71
Grafik 15 - Türkiye'nin Gürcistan'dan İthalatı (USD).....	73
Grafik 16 - Türkiye-Gürcistan Dış Ticaret Dengesi (USD)	75
Grafik 17 - Türkiye'nin Rusya'ya İhracatı (USD).....	77
Grafik 18 - Türkiye'nin Rusya'dan İthalatı (USD).....	79
Grafik 19 - Türkiye-Rusya Dış Ticaret Dengesi (USD).....	81
Grafik 20 - Türkiye'nin Ukrayna'ya İhracatı (USD)	83
Grafik 21 - Türkiye'nin Ukrayna'ya İthalatı (USD)	85
Grafik 22 - Türkiye-Ukrayna Dış Ticaret Dengesi (USD)	87
Grafik 23 - Türkiye'nin Romanya'ya İhracatı (USD).....	89
Grafik 24 - Türkiye'nin Romanya'dan İthalatı (USD).....	91

Grafik 25 - Türkiye-Romanya Dış Ticaret Dengesi (USD).....	93
Grafik 26 - Türkiye'nin Bulgaristan'a İhracatı (USD).....	95
Grafik 27 - Türkiye'nin Bulgaristan'dan İthalatı (USD).....	97
Grafik 28 - Türkiye-Bulgaristan Dış Ticaret Dengesi (USD).....	99
Grafik 29 - Türkiye'nin Yunanistan'a İhracatı (USD).....	101
Grafik 30 - Türkiye'nin Yunanistan'dan İthalatı (USD).....	103
Grafik 31 - Türkiye-Yunanistan Dış Ticaret Dengesi (USD).....	105
Grafik 32 - Türkiye-Suriye Yüksek Teknoloji Mallarda EİT.....	115
Grafik 33 - Türkiye-Suriye Ara Teknoloji Mallarda EİT.....	116
Grafik 34 - Türkiye-Suriye Standart Teknoloji Mallarda EİT.....	117
Grafik 35 - Türkiye-Irak Yüksek Teknoloji Mallarda EİT.....	118
Grafik 36 - Türkiye-Irak Ara Teknoloji Mallarda EİT.....	119
Grafik 37 - Türkiye-Irak Standart Teknoloji Mallarda EİT.....	120
Grafik 38 - Türkiye-İran Yüksek Teknoloji Mallarda EİT.....	121
Grafik 39 - Türkiye-İran Ara Teknoloji Mallarda EİT.....	122
Grafik 40 - Türkiye-İran Standart Teknoloji Mallarda EİT.....	123
Grafik 41 - Türkiye-Azerbaycan Yüksek Teknoloji Mallarda EİT.....	124
Grafik 42 - Türkiye-Azerbaycan Ara Teknoloji Mallarda EİT.....	125
Grafik 43 - Türkiye-Azerbaycan Standart Teknoloji Mallarda EİT.....	126
Grafik 44 - Türkiye-Gürcistan Yüksek Teknoloji Mallarda EİT.....	127
Grafik 45 - Türkiye- Gürcistan Ara Teknoloji Mallarda EİT.....	128
Grafik 46 - Türkiye- Gürcistan Standart Teknoloji Mallarda EİT.....	129
Grafik 47 - Türkiye-Rusya Yüksek Teknoloji Mallarda EİT.....	130
Grafik 48 - Türkiye-Rusya Ara Teknoloji Mallarda EİT.....	131
Grafik 49 - Türkiye-Rusya Standart Teknoloji Mallarda EİT.....	132
Grafik 50 - Türkiye-Ukrayna Yüksek Teknoloji Mallarda EİT.....	133
Grafik 51 - Türkiye-Ukrayna Ara Teknoloji Mallarda EİT.....	134

Grafik 52 - Türkiye-Ukrayna Standart Teknoloji Mallarda EİT.....	135
Grafik 53 - Türkiye-Romanya Yüksek Teknoloji Mallarda EİT	136
Grafik 54 - Türkiye-Romanya Ara Teknoloji Mallarda EİT	137
Grafik 55 - Türkiye-Romanya Standart Teknoloji Mallarda EİT	138
Grafik 56 - Türkiye-Bulgaristan Yüksek Teknoloji Mallarda EİT	139
Grafik 57 - Türkiye-Bulgaristan Ara Teknoloji Mallarda EİT	140
Grafik 58 - Türkiye-Bulgaristan Standart Teknoloji Mallarda EİT	141
Grafik 59 - Türkiye-Yunanistan Yüksek Teknoloji Mallarda EİT	142
Grafik 60 - Türkiye-Yunanistan Ara Teknoloji Mallarda EİT	143
Grafik 61 - Türkiye-Yunanistan Standart Teknoloji Mallarda EİT	144

KISALTMALAR DİZİNİ

A.B.D	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
B.A.E	: Birleşik Arap Emirlikleri
EİT	: Endüstri-İçi Ticaret
IIT	: Intra-Industrial Trade
OECD	: Organisation For Economic Co-Operation And Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
Rev.	: Revize
SITC	: Standart International Trade Classification
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
V.Y	: Veri Yok

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada dış ticaret hızla artmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerin aralarında yapmış oldukları ticaret, nitelik olarak aynı endüstride üretilen türdeş malların ticareti şeklinde olması bilim adamlarının ilgisini uyandırmıştır. Endüstri-içi ticaret olarak adlandırılan bu ticaret şeklinin geleneksel ticaret teorileri ile açıklanamaması yeni arayışlara neden olmuştur. Ampirik olarak gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin endüstri-içi nitelik gösterdiğinin teyit edilmesinin ardından, dış ticaret yazınında çalışmalar endüstriler-arası ticaretten bu yöne doğru kaymıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasından günümüze kadar dünyada endüstri-içi ticaret üzerine yapılmış birçok çalışma mevcut olmasına rağmen, Türkiye’de bu alana yönelik çalışmalara ancak 1990 sonrasında rastlamak mümkün olmaktadır. Yapılan çalışmaların ise Türkiye-AB, Türkiye-OECD veya Türkiye-Gelişmiş Ülke arasında sıkışıp kaldığı görülmektedir. Bölge komşularının bir ülkenin en önemli ticaret partnerlerinden olduğu düşünüldüğünde, Türkiye’nin bölge ülkelerine yönelik olarak endüstri-içi ticaretini konu alan bu çalışma dış ticaret yazınına farklı katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI

Çalışmanın temel amacı, Türkiye’nin bölge ülkeleri ile olan endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimini ampirik olarak incelemektir. Bu amaçla Türkiye’nin coğrafi komşuları olan Suriye, Irak, İran, Azerbaycan, Gürcistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadeniz’e kıyısı olan Rusya, Ukrayna, Romanya çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, endüstri kavramı, geleneksel dış ticaret teorileri, endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik olarak ortaya konan teoriler, endüstri-içi ticaretin ölçümlemesi ilgili metotlar ele alınacaktır.

İkinci bölümde ise Türkiye'nin bölge ülkeleriyle 1995-2009 yılları arasında gerçekleşen ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi durumları tablolar ve grafikler yardımıyla incelenecektir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan endüstri-içi ticaret düzeyi 1995-2009 yılları arasında gelişimi incelenecek ve sonuç bölümünde elde edilen bulgular yorumlanacaktır. Ayrıca politik öneriler ve endeks değerlerinin düşük veya yüksek çıkma nedenleri incelenecektir.

3. ÇALIŞMANIN VARSAYIM VE KISITLARI

Endüstri-içi ticaret düzeyinin ampirik olarak test edilirken çeşitli sınıflamalar yapılmaktadır. Tüm ürün gruplarını ele alan çalışmalar olduğu gibi sadece imalat sanayisini veya tek bir sektörü ele alan sınıflamalarda mevcuttur. Diğer bir sınıflama türü de teknolojik sınıflara göre yapılan çalışmalardır. Çalışmada endüstri-içi ticaret hesaplamaları teknoloji düzeyine göre standart, ara ve yüksek teknoloji sınıfları olarak hesaplanmıştır. Bu sınıflamanın seçilmesinde amaç, elde edilen sonuçların daha rahat yorumlanması ve diğer yöntemlerde karşılaşılan yorum dağınıklığının giderilmesine yöneliktir.

1995-2009 yılları arasını baz alan çalışmada, bölge ülkeleriyle en yüksek endüstri-içi ticaret düzeyinin sırasıyla standart, ara ve ileri teknoloji sınıflarında ortaya çıkması beklenmektedir.

4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada, endüstri-içi ticaret düzeyi hesaplanırken ağırlıklaştırılmış Grubel-Lloyd endeksi kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET (EİT): TEORİK ÇERÇEVE VE ÖLÇÜLMESİ

1.1. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, BELİRLEYİCİLERİ VE ÖNEMİ

Bu bölümde endüstri ve endüstri-içi ticaret kavramlarına değinildikten sonra endüstri içi ticaretin tarihsel gelişim süreci ele alınacaktır. Daha sonra endüstri-içi ticareti açıklayan temel teorik modellere ayrıntılı olarak değinilecektir.

1.1.1. Endüstri

Günümüzde karşılaşılan iktisadi problemlerin çözümlenmesinde önemli yere sahip olan endüstri kavramı işadamları, hükümet, iktisadi veriler derleyen kurum ve kuruluşlar tarafından büyük önem arz etmektedir (Koutsoyiannis, 1987: 8). Geleneksel ticaret teorileri, bir malın birkaç firma tarafından üretildiği ve üretimde tek üretim faktörü kullanıldığı varsayımından dolayı endüstri kavramının tanımına ihtiyaç duymamışlardır. Günümüzde ise bir mal çok farklı üretim tekniği ile birçok firma tarafından üretilebilmektedir. Bu da endüstri tanımına ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.

Genel itibarıyla, endüstri tanımlamasında ürün (piyasa kriteri) ve üretim yöntemi (teknoloji kriteri) dikkate alınmaktadır. Birinci kriterde, birbirleri yerine kullanılabilen yani yakın ikame mal üreten firmalar grubu “endüstri” olarak sınıflandırılırken, ikinci kriterde ise malların üretim sürecinde aynı yöntemi veya hammaddeyi kullanan firmalar grubu endüstri olarak sınıflandırılmaktadır (Koutsoyiannis, 1987: 9-10). Başka bir tanımla endüstri, hizmet ve mal üretimi için yapılan organize harekettir (Wordnetweb, 2010).

1.1.2. Endüstri-İçi Ticaret ve Ortaya Çıkışı

Endüstri-İçi ticaretin tanımlamasına geçilmeden önce endüstriler-arası ticaretten bahsetmek faydalı olacaktır. Endüstriler-arası ticaret, bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünü ihraç edip karşılığında dezavantaja sahip olduğu malı ithal etmesi şeklinde açıklanmaktadır. (Şimşek, 2008: 6) Örneğin, bir ülke araba ihraç ederken karşılığında kumaş ithal etmesi endüstriler arası ticarete örnektir. Hâlbuki uluslararası ticarete birbiriyle çok kolay ikame edilebilen, aynı endüstriye ait çok az farklılaştırılmış malların ticareti de söz konusudur.

Özellikle günümüzde dünya ticaretinin büyük ve artan bir kısmı, sanayileşmiş ülkeler arasında birbirine çok benzer olan ürünlerden oluşmaktadır (Chanholiades, 1994: 101). Endüstri-İçi ticaret adı verilen bu kavram, aynı endüstriye ait malların bir ülke tarafından aynı anda hem ithalatının hem de ihracatının yapıldığı ticaret şekli olarak tanımlanmaktadır (Brühlhart, 2009: 401). Japonya'nın ABD'ye Toyota marka otomobil ihraç ederken aynı zamanda ABD'den Cadillac marka otomobil ithal etmesi endüstri-İçi ticarete güzel bir örnek teşkil etmektedir (Chanholiades, 1994: 101). Endüstri-İçi ticaret literatürde; endüstri-İçi dış ticaret, iki yönlü ticaret, ticaret çakışması, yatay ticaret, karşılıklı çekiş, benzer ürünlerde iki yönlü ticaret, ticaret çakışması şeklinde de kullanılmıştır.

Adam Smith'in "Mutlak Üstünlük Teorisi" ile başlayan dış ticaret teorileri Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi" ile yeni bir boyut kazanmıştır. Heckscher-Ohlin ise "Faktör Donanımı Teorisi" ile dış ticaret teorilerine farklı bakış açısı getirmiştir. Geleneksel dış ticaret teorileri olarak tanımlanan bu teorilerin tümü, endüstriler-arası ticareti açıklamaya yöneliktir.

Uluslararası ticaret, ilk kez bilimsel bir yöntemle Adam Smith tarafından "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde incelenmiştir (Seyidoğlu, 2007: 19). Emek-değer teorisine dayanan bu teoride, bir ülke karşı ülkeye göre düşük maliyetle ürettiği mallarda uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç etmeli, daha yüksek maliyetle ürettiği malları ise karşı ülkeden satın almalıdır (Seyidoğlu, 2007: 25). Smith, bir malın fiyatının belirleyicisi olarak üretimde kullanılan girdilerin verimliliğini dikkate alarak açıklamaya çalışmıştır. Eğer bir ülke doğal avantaj (iklim, toprak, yer altı zenginliği vb.) ve/veya sonradan kazanılmış (beceri, teknik vb.) avantaja sahipse o ülke ilgili malı en düşük maliyetle üretecektir (Carbaugh, 1980: 19).

Adam Smith'in ardından, David Ricardo "Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisini" ortaya koyarak dış ticarete farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bu teoriye göre, uluslararası ticareti mutlak üstünlüğe dayandırılması teorisinin kapsamının daralmasına neden olmaktadır. Ricardo oluşturduğu modelde, bir ülke hangi malların üretiminde daha yüksek oranda bir üstünlüğe sahipse o mallarda uzmanlaşması gerektiğini ortaya koymuştur (Seyidoğlu, 2007: 26). Ricardo'nun ortaya koymuş olduğu bu teori, modern anlamda ticaretin anlaşılması açısından oldukça önemlidir (Helpman, 1999: 122). Ricardo'nun modelinde anahtar rolü oynayan varsayım malların uluslararası sınırlarda toprak, emek ve sermayeye göre daha serbest hareket etme kabiliyetidir. Bu varsayım ayrıca endüstri-içi ticaret teorisinin oluşmasında oldukça önemlidir (Ruffin, 1999: 2).

Ricardo'dan sonra İsveçli iktisatçı Eli Heckscher, 1919 yılında klasik dış ticaret teorisine katkıda bulunmuş ve " faktör donatımı teorisini" ortaya atmıştır. Heckscher'in öğrencisi olan Bertil Ohlin, bu teoriyi yeniden ele almış ve konuya açıklık getirmiştir. Yaygın şekilde Heckscher-Ohlin teorisi olarak bilinen bu teoriye göre, bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda uzmanlaşmalıdır. Bu sayede, ilgili malları daha ucuza üretecek ve o mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacaktır (Seyidoğlu, 2007: 79-80).

Heckscher-Ohlin teorimi üç temel özelliğe sahiptir (Ruffin, 1999: 3-4):

- a) Her ülke nispeten baskın sahip olmuş olduğu faktör yoğunluğuna göre mal ihraç eder.
- b) Faktör yoğunluğuna bağlı olarak şekillenen ticaret, faktör yoğunluğu bol olan endüstrilere fayda sağlarken, az olan sektörlere zarar vermektedir.
- c) Uluslararası ticaret, faktörlerin fiyat eşitliği eğilimi ile ortaya çıkar.

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan ortak pazar fikri ile ilgili olarak, ülkelerin taşımış oldukları endişeler vardı. Tarifelerin ve diğer ticaret engellerinin kaldırılması ile ticaretin ne kadar artacağı, hangi endüstrilerde karşılaştırmalı üstünlüğün artacağı ya da azalacağı, hangi endüstrilerin tasfiye edileceği gibi hususlar bu endişeler arasında en önemli olanlarıydı. Örneğin, otomobil endüstrisinde Fransa, Almanya ile rekabet etmekten çekinirken, Almanya da

Fransız şarap endüstrisi ile rekabet etmekten çekinmekteydi. Birliğin kurulması sonrasında yapılan ampirik çalışmalarda bu endişelerin yersiz olduğu ortaya konmuştur. Verdoorn, Balassa ve Grubel yaptıkları çalışmalarda, Heckscher-Ohlin modelinde tahmin edilenin aksine Alman arabalarının Fransız şaraplarıyla değil, Alman arabalarının Fransız arabalarıyla, Alman şaraplarının da Fransız şaraplarıyla mübadele edildiğini ortaya koymuşlardır (Grubel, 1977: 71). Birlik içerisinde benzer malların ticaretinin olması bilim dünyasında ilgi uyandırmış ve bu konuyla ilgili olarak akademik çalışmaların artmasına neden olmuştur. Özellikle Balassa'nın endüstri-içi ticareti ampirik olarak test etmeye yönelik geliştirmiş olduğu endeks bilim dünyasında önemli etkilere sahiptir.

Balassa'nın (1966) endüstri-içi ticaret ile endüstriler arası ticareti karşılaştırdığı çalışmasından bu yana konuyla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Önceki çalışmaların ülkelerin toplam ticaret içindeki endüstri-içi ticaretini önemini ortaya koymaları, bu konuyla ilgili teorilere katkılara devam edilmesini sağlamıştır (Balassa, 1986: 220).

Balassa (1966) yapmış olduğu çalışmasında, Lawrence B.Krause tarafından ortaya atılan;

- a) Avrupa Ekonomik Topluluğunda uygulanan gümrük tarife oranlarının birlik öncesi ülkelerin uyguladıkları oranlardan ortalama olarak daha yüksek olduğu
- b) Firmaların ürettikleri ürün sayısındaki artışın ortalama maliyetlerinde önemli bir değişikliğe neden olmayacağı

varsayımlarından hareketle bu hipotezi ampirik olarak test etmiş ve genel sonuç olarak bu hipotezi reddetmiştir (Balassa, 1966: 466-468).

Balassa'nın çalışmasında çıkarmış olduğu diğer sonuç ise geleneksel yaklaşımda ortaya konulan, tarife indirimlerinin endüstriler-arası ticarete neden olacağı hipotezinin doğru olmadığını, çalışmasında ortaya çıkan sonuçlarda böyle bir eğilimin görülmediği şeklindedir (Balassa, 1966: 469). Ayrıca sanayileşmiş ülkelerin aralarında yapmış oldukları ticaretin niteliği endüstriler-arası değil endüstri-içi ticaret niteliğinde olduğu bu çalışma ile ortaya konmuştur (Balassa, 1966: 472).

Balassa'nın yapmış olduğu çalışma neticesinde ortaya koymuş olduğu endüstri-içi ticarete yönelik basit endeks Grubel-Lloyd (1975) tarafından geliştirilmiş

ve yapmış oldukları çalışmalarda sanayileşmiş ülkeler arasında sanayi ürün ticaretinin nitelik olarak endüstriler-arası ticaret olmadığını, yani endüstri-içi ticaret şeklinde ortaya çıktığını ispat etmişlerdir. Çıkan sonuçların neticesinde, dış ticaret konusundaki yapılan çalışmalar, endüstriler-arası ticaretten endüstri-içi ticarete doğru yoğunluk göstermeye başlamıştır (Altay ve Şen, 2009: 129).

Özellikle Grubel ve Lloyd'un (1975) yaptığı çalışmalarının öncesinde yapılan çalışmaları üç ana grupta incelendikleri görülmektedir. Bu gruplar (Grubel ve Lloyd, 1975: 12-15'den aktaran Şimşek, 2008: 6-7):

1. Ticaretin coğrafi dağılımı ile ilgili yapılmış çalışmalar,
2. Ticarete konu olan malların dağılımının tarihi gelişimi ile ilgili yapılmış çalışmalar,
3. Karşılıklı tarife indirimlerinin uzmanlaşma kalıpları üzerinde etkilerini inceleyen çalışmalardan oluşmaktadır.

Grubel ve Lloyd'un (1975) yaptığı çalışmanın ardından EİT üzerinde çalışma yapan ekonomistleri (Şimşek, 2008: 7) :

1. EİT payının ölçümü üzerine yoğunlaşanlar,
2. Mal farklılaştırması ve eksik rekabete ağırlık veren teorik modeller üzerinde yoğunlaşanlar,
3. Ekonometrik model geliştirerek EİT etkileyen faktörleri test etmeye çalışanlar olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür.

1.1.3. Endüstri-İçi Ticaretin Nedenleri ve Belirleyicileri

Endüstri-içi ticaret, endüstrilerde rekabetçi bir yapı oluşması ve uluslararası ticaretten elde edilen kazançların maksimum seviyeye çıkarılması gibi ülkelerin refah seviyesine doğrudan etki eden etmenleri farklı açıdan değerlendirmektedir (Aydın, 2008: 881). Bilgi yoğun teknolojilere dayalı endüstriler, günümüzde rekabet üstünlüğünün temelini teşkil etmektedir. Geçmiş dönemlerde rekabet açısından büyük önem taşıyan doğal kaynaklar, sermaye ve emek faktörleri yerlerini bilgi faktörüne terk etmektedirler (Deviren: 2004a).

Bilim adamlarınca geliştirilen endüstri-içi ticaret ile ilgili modellerde benzer kültürel yapının olması, benzer faktör donanımı, ölçek ekonomileri, coğrafi yakınlık ve ticari engellerin azaltılması gibi faktörlerin endüstri-içi ticarete neden olduğu vurgulanmıştır. Endüstri-içi ticaretin veya endüstriler-arası ticaretin ortaya çıkmasının altında yatan neden ülkelerin ne kadar birbirine benzedikleridir. Eğer iki ülke arasında sermaye emek oranı ne kadar benzer ise endüstriler-arası ticaretten ziyade endüstri-içi ticaret baskın olacaktır (Çepni ve Köse, 2003: 14).

Endüstri içi ticaretin oluşmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir (Appleyard ve Jr. Field, 1992: 242-243):

1-) Ürün Farklılaştırması

Üreticiler, kendilerine ait markaya bağımlılığı gerçekleştirmek için üretmiş oldukları ürünleri tüketicilerin düşüncesinde farklılaştırmak için çalışırlar veya tüketiciler piyasada mevcut olan birçok ürün çeşitlerinden seçecekleri ürün özelliklerinin en geniş anlamda ilgili üründe bulunmasını isterler. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak, ABD’li otomobil üreticileri geniş ve büyük araba üretirken, ABD dışındaki firmalar daha küçük araba üretirler. Tüketici zevklerinin farklı olmasından dolayı ABD’de yaşayan bir kesim tüketici küçük araba talep ederken, ABD dışında yaşayan tüketicilerden bir kısmı geniş araba talep ederek endüstri-içi ticaretin ortaya çıkmasına neden olur.

2-) Nakliye Masrafları ve Coğrafi Konum

Coğrafi olarak büyük olan ülkelerde, navlun masrafları önemli rol oynamakta (özellikle değeri ile karşılaştırıldığında büyük yekün tutan mallarda) bu da endüstri-içi ticarete neden olmaktadır. Örneğin, bir ürünün Kaliforniya ve aynı zamanda Kanada’nın güneyinde üretildiği varsayımı altında, Maine de yerleşik bir alıcı malı Kaliforniya’dan almaktansa Kanada’nın doğusundan almayı tercih edecektir. Çünkü Kanada-Maine arasındaki nakliye masrafı Kaliforniya-Maine arasına göre daha düşüktür. Aynı şekilde Meksika’nın kuzeyinde yerleşik bir firma da malı Kaliforniya’dan almayı tercih edebilecektir. Bu sayede, Amerika hem ithalat hem de ihracat yapmış olacaktır.

3-) Dinamik Ölçek Ekonomileri

Dinamik ölçek ekonomilerinin sebebi, endüstri-içi ticaret için ürün farklılaştırması ile ilişkilendirilmesidir. Eğer EİT, bir ürünün 2 farklı çeşidi arasında ise, her bir üretici (biri ülke içinde yerleşik, diğeri yurt dışında) yaparak öğrenme ile veya dinamik ölçek ekonomisi (belirli ürün grubunda uzmanlaşarak maliyette meydana gelen düşüş) ile bu durumu tecrübe edecektir. Durumu açacak olursak, belirli bir üründe uzmanlaşma birim maliyet düşüşüne neden olacaktır. Bu maliyet düşüşünden dolayı, her bir ürün çeşidinin satışı zaman içinde artabilecektir. Yani bir ülke için bir ürün ihraç ürünü haline gelirken, diğeri ürün ise ithal ürün haline gelecektir. Bu ürün tecrübesi, zamanla endüstri içi ticareti geliştirebilecektir.

4-) Ürün Kümelenmesinin Derecesi

Bir kategori daha geniş olarak analiz ediliyorsa endüstri-içi ticaret oranı daha yüksek olacaktır. Daha açık bir ifadeyle belirtilecek olursak, ele alınan sınıf detayı azaldıkça endüstri-içi ticaret artarken, incelenen sınıf detaylandıkça endüstri-içi ticaret düzeyi düşmektedir.

5-) Gelir Dağılımındaki Farklılık

Grubel tarafından ortaya atılan bu görüş, kişi başına düşen gelir açısından birbirine yakın fakat gelir dağılımı açısından farklılık gösteren iki ülke arasında endüstri-içi ticaretin ortaya çıkmasına neden olur.

Endüstri-içi ticaretin belirleyicileri ülke ve endüstri özellikleri olarak iki başlık altında incelenmektedir. Ülke özellikleri genel itibariyle ortalama kişi başına düşen gelir, gelir farklılıkları, ülke büyüklüğü, mesafe, ortak sınır, ortalama ticaret eğilimi şeklinde ele alınırken; özel olarak ülkenin entegrasyona katılımı ve ortak dil şeklinde ele alınmaktadır. Endüstri özellikleri ise ürün farklılaştırmaları, pazarlama maliyetleri, karlılık oranları, ölçek ekonomileri, yabancı yatırımlar, tarifelerin kaldırılması şeklinde ele alınmaktadır (Balassa ve Bauwens, 1987: 923). Yapılan ampirik çalışmalarda ulaşılan sonuçlar, endüstriye özgü belirleyicilerden ziyade ülkeye özgü belirleyicileri desteklemektedir (Aturupane vd., 1997: 5).

İki ülke arasındaki endüstri-içi ticaretin kapsamı kişi başına ortalama gelir, ekonomik büyüklük, ortak sınırın olması, bölgesel birliğe katılma ile pozitif; talep yapılarındaki farklılık yani kişi başına düşen gelir farklılığı, ekonomik büyüklük açıdan farklılık, coğrafi uzaklık ve ticari engeller ile negatif ilişki göstermektedir (Balassa ve Bauwens, 1988: 95).

1.1.4. Endüstri-içi Ticaretin Önemi ve Faydaları

Birçok iktisatçı, geleneksel ticaret teorilerinin (Ricardo ve Heckscher-Ohlin Modelleri) dünya ticaretinin yapısını tam anlamıyla açıklamada yetersiz kaldığına inanmaktadırlar. Yapılan ampirik çalışmaların çok azı geleneksel ticaret teorilerini desteklemektedir. Birçok bilim adamı, dünya ticaret verilerinin geleneksel teorilerle uyummadığı ve sayısal düzenleyiciler içerdiğini vurgulamaktadırlar. Bunun sonucu olarak, son yıllarda bu ampirik karışıklığı açıklamaya dönük çeşitli teoriler ortaya konmuştur (Chacholiades, 1994: 101).

Geleneksel ticaret teorisi, bir ülke hangi endüstride karşılaştırmalı üstünlüğe sahipse o endüstri dalında net ihracatçı konumunda olduğunu kabul etmektedir. Fakat günümüzde, bir ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu endüstride de ithalat yapabilmektedir. Bu da bize aynı anda hem endüstriler-arası ticaretin, hem de endüstri-içi ticaretin gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ülkelerin sahip olmuş oldukları faktör yoğunlukları ve endüstri yapıları birbirlerine ne kadar yakın ise, aralarında yapacakları ticaretin niteliğinin endüstri-içi ticaret şeklinde olacağını söylemek mümkündür (Krugman 1983: 344).

1960'lı ve 1970'li yıllar arasında yapılan çalışmalar, endüstri-içi ticaret denklemini ampirik olarak test ederek endüstri-içi ticaretin varlığını ve büyüklüğünü ortaya koymaya yönelik çalışmalardan oluşmaktaydı. Yapılan çalışmalar sonucunda benzer ülkeler arasında endüstri-içi ticaretin büyüklüğünün ortaya konması 1970'li yılların sonları, 1980'li yılların başlarında yeni dış ticaret teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Gullstrand, 2002: 317).

Yapılan ampirik çalışmalar neticesinde, bilim adamları gelişmiş ülkelerin ticaretinde endüstri-içi ticaretin önemli paya sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Örneğin, 1960 yılında Verdoorn, Avrupa Birliği ülkelerinin aralarındaki uzmanlaşma

ve ticaretin farklı ürünlerden ziyade benzer ürün sınıflarında olduğunu tespit ederken, Grubel ve Lloyd 1959 yılından 1967 yılına kadar Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinin aralarında yapmış olduğu endüstri-içi ticaretin %71 oranında arttığını tespit etmiştir (Çepni ve Köse, 2003: 13).

Bugün dünya ticaretinin yaklaşık %25'i endüstri içi ticarettten oluşmaktadır. Endüstri-içi ticaret, sanayileşmiş ülkeler arasında mamul malların ticaretinde önemli rol oynamaktadır. Uzun bir süredir, sanayileşmiş ülkeler gittikçe artan şekilde teknoloji seviyesi, nitelikli işgücü ve sermaye itibarıyla birbirlerine benzer hale gelmişlerdir. Teknoloji ve kaynak benzerliğinin bu denli birbirine benzer hale gelmesi bir endüstride karşılaştırmalı üstünlüğü söz konusu olmaktan çıkarmaktadır (Krugman ve Obstfeld, 2009:132).

Endüstri-içi ticareti gelişmiş ülkeler (kuzey-kuzey) arasında ele alan çalışmalar olduğu gibi, gelişmiş (kuzey) ve gelişmekte (güney) olan ülkeler arasında yapıldığını da ortaya koyan çalışmalar da vardır. Bu çalışmalarda, ülkelerin farklı faktör yoğunluğunda olmaları ve ülkelerin ticari ekonomik büyüklükleri ile endüstri içi ticaret bağlantısı kurulmaya çalışılmıştır (Clark ve Stanley, 1999: 79-80). Kuzey ülkeleri yüksek kaliteli ürünleri güney'e ihraç ederken, karşılığında aynı endüstri dalına ait daha düşük kaliteli ürün ithal etmektedir. Endüstri-içi ticaretin, her iki bölgede de farklı gelir seviyesinde tüketicilerin olması, bu tüketicilerin farklı mallara ve farklı kaliteye olan talebin değişiklik göstermesi nedeniyle artış gösterdiğini söylemek mümkündür (Clark ve Stanley, 1999: 82).

Endüstri-içi ticaretin, rekabetçilik ve pazar performansı ile çeşitli yönlerden bağlantılı olduğu görülmektedir. Bir ülkenin uluslararası ticarete açık olması, o ülkenin ulusal pazarını da etkileyerek daha rekabetçi hale gelmesine neden olmaktadır. Endüstri-içi ticaretin, endüstrileri daha etkili hale getirerek rasyonelleştirdiğini söylemek mümkündür (Caves, 1981: 204).

Endüstri-içi ticaretin diğer faydalarına bakılacak olursa, bu ticaret şekli ülkelerin daha büyük pazarlardan faydalanmasına izin verdiği için, uluslararası ticarettten daha fazla kar sağlamasını sağlamaktadır. Ülkenin kendi iç pazarı için üretilen ürün sayısının azaltılmasıyla beraber ürün çeşitliliğin arttırılması neticesinde yüksek verimlilik, düşük maliyet ile ölçek ekonomisi ortaya çıkacaktır. Kuzey Amerika'yı konu alan bir çalışmada, endüstri-içi ticaretin artması tüketicilerin seçim

yapabilecekleri araba sayısını 6 çeşit arabadan 10 çeşit arabaya yükseltirken, aynı zamanda fiyatlarını 10.000 Dolar seviyesinden 8.000 Dolar seviyesine geriletmiştir (Krugman ve Obstfeld, 2009: 133). Uluslararası veya yerel ticarete nakliye masrafı çok büyük önem taşımaktadır. Özellikle toprak bakımından büyük veya dağınık yapıdaki bir ülkede yerleşik alıcının aynı ülkede uzak bir fabrikadan mal temin etmesi yerine, komşu ülkenin yakın fabrikasından ilgili malı temin ederek nakliye masrafını en aza indirgeyebilir. Türkiye ile Yunanistan ele alınacak olursa, Yunanistan'a ait Rodos Adası'nda yerleşik bir alıcı, talep ettiği ürünü Atina'dan almak yerine Muğla'dan almayı tercih edecektir. Bunun nedeni ulaşım maliyeti yönünden Muğla (Marmaris)-Rodos arasının daha avantajlı konumda olmasından ileri gelmektedir.

1.2. GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİSİ VE ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET

Geleneksel dış ticaret teorileri ölçeğe göre sabit getiri (Walther, 2002: 132), tam rekabet ve homojen ürün (Seyidoğlu, 2007: 24) varsayımlarına dayanarak dış ticareti açıklamaya çalışmaktadır. Günümüz dünya ticaretinde büyük öneme sahip olan endüstri-İçi ticaret ise bu varsayımlardan hareketle açıklanamamış ve yeni varsayımlara ihtiyaç duyulmuştur (Şimşek, 2008: 39). Bu noktadan hareketle endüstri-İçi ticaretin açıklanmasında eksik rekabet, mal farklılaştırması ve ölçek ekonomilerinin önemli olduğu tespit edilmiştir (Greenaway vd., 1995: 1505). Endüstri-İçi ticareti açıklayan modeller ele alınmadan önce ölçek ekonomileri ve piyasa yapısı ile ürün farklılaştırmalarına değinilecektir.

1.2.1. Ölçek Ekonomileri ve Piyasa Yapısı

Bir ülkenin sahip olmuş olduğu faktör yoğunluğu, ülkenin endüstri yapısının belirlenmesinde önemli role sahiptir. Artan getiri koşulu altında, her bir endüstrinin çok çeşitli ürün üretme imkânı mevcutken; ölçek ekonomileri, ürün çeşitliliğin azaltılması ve belirli ürünlerde uzmanlaşmayı zorlar (Krugman, 1983: 344). Ölçek ekonomilerinin, ülkelerin belirli ürün gruplarında, belirli çeşit üretim yapılması gerekliliğini ortaya çıkardığı ve bunun da endüstri-İçi ticarete neden olduğu görülmektedir (Krugman, 1981: 960). Sanayileşmiş ülkelerin yapmış oldukları

ticarette, ölçek ekonomilerinin, faktör yoğunluğu farklılığından çok daha önemli hale geldiği birçok bilim adamı tarafından dile getirilmektedir (Krugman, 1983: 343-344). Ölçek ekonomileri, uzun vadeli üretim ve daha fazla çeşit ürün yelpazesi ile daha fazla kazanım elde edilmesinde etkili olacaktır (Krugman, 1983: 344-345).

Teknoloji, yapım ve mühendislik ürünlerinin günümüzde yapılan ticarette payının gittikçe artması, ölçek ekonomilerinin gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır (Erol, 2004: 37). Üretimde kullanılan bütün girdilerde meydana gelen artışa karşın ortalama maliyetlerdeki azalma ölçek ekonomisi olarak adlandırılmaktadır (Ertürk, 2001:41).

Ölçek ekonomilerinin uluslararası ticaret bağlamında önemli sonuçlar doğurduğu bir gerçektir. Bir ülke, iç piyasada tüketilen çok sayıdaki malı düşük miktarlarda üretmek yerine, ölçek ekonomisine sahip olduğu endüstrilerde uzmanlaşır ve maliyetlerini düşürür. Uzmanlaştığı alanda ihracatçı konumuna gelerek, ihtiyacı olan diğer malları dışarıdan alır. Bu bağlamda, tercihler ve üretim tarzı itibariyle benzer olan ülkeler arasında dahi karlı ticaret yapma olanağı meydana gelir (Seyidoğlu, 2007: 106).

Geleneksel karşılaştırmalı üstünlük teorisi, ölçeğe göre sabit getiri ve tam rekabet koşulları varsayımına dayandığı için, endüstri-içi ticaretin nedenlerini ortaya koymakta yetersiz kalmaktadır. Ölçek ekonomileri modeli ise, karşılaştırmalı üstünlük olmasa bile, ölçek ekonomilerinin, endüstrilerde uzmanlaşma eğilimini artıracaklarını, bunun bir sonucu olarak endüstri-içi ticareti teşvik edeceği görüşünün geniş kabul gördüğünü söylemek mümkündür (Davis, 1995: 202).

Ricardo ve Heckscher-Ohlin modellerine bakıldığında, üretimde kullanılan girdiler iki kat arttığı takdirde, çıktının da iki kat artacağı varsayımından hareket edildiği görülecektir. Ölçeğe göre sabit getiri denilen bu husus gerçek hayattaki işleyişi yansıtamamaktadır. Gerçek hayatta, girdiler iki kat arttığında çıktının bazen iki katından daha fazla artabildiği görülmektedir. Ölçeğe göre artan getiri olarak adlandırılan bu kavram, üretim düzeyinin artmasından kaynaklanan ortalama maliyet düşüşüyle, yani pozitif ölçek ekonomisini yansıtmaktadır. Pozitif ölçek ekonomilerinin endüstriden ve firmadan kaynaklı olarak iki farklı tanımı ortaya çıkmaktadır. Endüstrinin üretimi arttırması sonucunda firmanın birim üretim maliyetinde bir azalma meydana geliyorsa, bu dışsal pozitif ölçek ekonomisinin

ortaya çıktığını gösterirken, firmanın üretimi arttırması ile ortaya çıkan maliyet düşüşü içsel pozitif ölçek ekonomisinin ortaya çıktığının bir göstergesidir (Ünsal, 2005: 225).

Dışsal ölçek ekonomileri endüstrinin büyüklüğüne, içsel ölçek ekonomileri ise firmanın büyüklüğüne bağlıdır (Karluk, 2002: 99). Eğer firmanın kendi üretim ölçeği arttığında ortalama maliyetleri düşüyorsa, burada içsel ölçek ekonomileri ortaya çıkmaktadır. Fakat firmanın içinde bulunduğu endüstri dalında üretim hacminde bir artış söz konusu olduğunda firmanın ortalama maliyetlerinde azalma meydana geliyorsa, üretimde dışsal ölçek ekonomileri söz konusudur (Seyidoğlu, 2001: 87). Konuyu bir örnekle açıklayacak olursak, bir endüstride 10 firma olduğunu ve her birinin 100 birim X malı ürettiğini varsayalım. Bu durumda 2 farklı sonuç olduğunu göz önüne alalım. Birinci durumda, endüstride üretim yapan firma sayısının 2 kat arttığı, yani 20 firmanın üretim yapmaya başladığını ve her bir firmanın 100 birim X malı ürettiğini kabul edelim. Eğer üretimde etkinliğin arttığı gözlemleniyorsa, bu durumda dışsal ölçek ekonomileri ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan üretimin yani endüstrideki firma sayısının sabit kaldığını göz önüne aldığımızda yani 10 firmanın üretim yaptığı ve her bir firmanın 200 birim X malı ürettiği varsayımı altında, eğer üretimde etkinlik artmış ise içsel ölçek ekonomileri söz konusudur (Karluk, 2002: 99).

İçsel ve dışsal ölçek ekonomilerinin piyasa yapısına etkilerine bakılacak olursa eğer piyasada içsel ölçek ekonomileri geçerli ise, bu durumda büyük işletmeler küçük işletmelere göre maliyet avantajı elde eder ve tekeli rekabet ortaya çıkar (Seyidoğlu, 2007: 106). Eğer piyasada dışsal ölçek ekonomileri geçerli ise bu durumda sanayi dalında birçok firma kendi aralarında rekabet içine gireceklerdir (Karluk, 2002: 99).

Hem içsel hem de dışsal ölçek ekonomileri dış ticaret açısından önem taşımaktadır. Bunun sebebi ise, her ikisinin de farklı pazar yapılarına uygulanabilir olmasından kaynaklanmaktadır (Krugman ve Obstfeld, 2009: 117). Yapılan çalışmalarda, ölçek ekonomileri olmadığı takdirde bir ülke, bir ürünün tüm çeşitlerini ulusal piyasası için üreteceği, bu durumda endüstri-içi ticaret ortaya çıkmayacağı öngörülmüştür (Balassa, 1986: 225). Ölçek ekonomileri, firmaları ürettikleri ürün çeşitliliğini kısıtlayarak, ölçek faaliyetlerini etkin biçimde gerçekleştirmeye zorlar.

Endüstri-içi ticaret, artan getiri koşulları altında, firmaların farklılaştırılmış mallar ürettiği bir endüstride daha büyük olduğu kabul edilmektedir. Bu da endüstri-içi ticaret ile ölçek ekonomileri arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalarda, ölçek ekonomileri ile endüstri-içi ticaret arasında her zaman pozitif yönlü ilişkinin olmadığı, bu ilişkinin kimi zaman negatif olarak ortaya çıktığı ampirik olarak test edilmiştir (Clark, 2010: 190).

1.2.2. Ürün Farklılaştırması: Yatay ve Dikey Endüstri-İçi Ticaret

Ürün farklılaştırılması kavramının ürün çeşitlendirilmesi kavramı ile açıklanması mümkündür. Yapılan birçok bilimsel çalışmada, ürün çeşitlendirilmesinin rekabet ve performans açısından firmalara önemli katkılar yaptığı görülmektedir. Ayrıca, ürün çeşitlendirilmesinin, firmalara önemli maliyetler doğuracağı ve bunun da firmaların rekabet gücünü zayıflatacağı iddia edilmekte iken, bu varsayımın artık önemini yitirdiği görülmektedir. Yapılan çalışmalarda, uluslararası piyasalarda ürün ve süreç yeniliğinin piyasada karlı rekabet avantajları sağladığı açıkça ortaya konmuştur (Çoban, 2003: 148-149).

Geleneksel Ticaret Teorisi, tam rekabet koşullarının varsayımlarından bir tanesi olan, ticarete konu olan malların homojen olduğu varsayımına dayanmaktadır. Fakat malların homojen olması karşılıklı yapılacak olan dış ticarete engel olmaktadır. Bu varsayım gerçek dünyada yapılan sanayi mallarının ticaretine uymamaktadır. Çünkü bu ticarete konu olan mallar içerik, kullanım vb. özellikleri itibarıyla birbirinden farklılık arz etmektedirler (Erol, 2004: 39).

Özellikle günümüzde, sanayi malların temel özelliği homojen değil, farklılaştırılmış olmalarıdır. Bir firmanın ürettiği malın bileşenleri, kullanışları, görünimleri diğerlerinden farklıdır. Sadece kullandığı markanın farklı olması bile bu malın diğer benzer mallardan farklılaştırılmış olduğunun bir göstergesidir. Çünkü tüketicilerin kafasında ilgili malın ayrıcalıklı olduğuna dair bir düşünce bulunabilmektedir. Günümüz dünya ticaretinde, aynı endüstriye ait farklılaştırılmış nitelikteki malların önemli pay sahibi olduğu bilinmektedir (Seyidoğlu, 2007: 107-108). Ürün farklılaşması neticesinde, ilgili ülkede yerleşik olan tüketiciler bir malın hem yerli hem de yabancı çeşidini tüketmek isteyeceklerdir (Bowen vd., 2003: 364).

Endüstri-içi ticaret açısından ürün farklılaştırılmasının, modellerde yatay ve dikey ürün farklılaştırılması şeklinde ele alındığını görülmektedir.

Ürünlerin dikey olarak farklılaştırılması daha çok geleneksel karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile ilişkilendirilirken, yatay ürün farklılaştırması modern ticaret teorileri ile birlikte ele alınmaktadır (Greenaway vd., 1995: 1505). Dikey ürün farklılaştırması bir ürünün farklı kalite düzeyleri arasındaki farkı gösterirken, yatay ürün farklılaştırması bir kalite düzeyindeki ürün çeşitliliğini göstermektedir (Andresen, 2010: 794). Başka bir ifadeyle, yatay ürün farklılaştırılması bir ürünün sahip olmuş olduğu model, renk, desen vb. özelliklerinin farklılaştırıldığını ifade ederken, dikey ürün farklılaştırılması ürünün kalite düzeyinde meydana getirilen farklılık olarak tanımlanabilir (Davut, 1994: 54).

Ürünlerin yatay ve dikey olarak farklılaştırılması, endüstri-içi ticaret bağlamında yatay endüstri-içi ticaret ve dikey endüstri-içi ticaret olarak iki ayrı şekilde ele alınmasına neden olmaktadır. Bu durumda iki ticaret şeklinin açıklanmasında fayda bulunmaktadır.

Endüstri-içi ticareti konu olan çalışmalarda endüstri-içi ticaret yatay ve dikey olarak iki farklı şekilde ele alınıp açıklanmaya çalışılmaktadır. Endüstri-içi ticaret malların kalite düzeyi bakımından aynı düzeyde gerçekleşiyorsa yatay, farklı kalite düzeyinde ortaya çıkıyorsa dikey endüstri-içi ticaret söz konusudur (Greenaway vd., 1995: 1505). Yatay endüstri-içi ticaret ölçek ekonomileri ve eksik rekabet koşulları ile ilgiliyken, dikey endüstri-içi ticaret faktör yoğunluğundaki farkla ilişkilidir (Aturupane vd., 1999: 62-63). Yani, yatay endüstri-içi ticaretin açıklanmasında “Yeni Dış Ticaret Teorileri” ön plana çıkarken, dikey endüstri-içi ticaretin açıklanmasında “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi” kullanılmaktadır (Altay ve Şen, 2009: 130).

Yatay farklılaştırılmış ürünlerin ticareti gelişmiş ülkeler arasında, dikey farklılaştırılmış ürünlerin ticareti ise gelişmişlik düzeyleri farklı ülkeler arasında yapılmaktadır (Mardas ve Nikas, 2008: 356). Bu noktadan hareketle, dikey endüstri-içi ticaret modeline göre sermaye yoğun ülkeler yüksek kaliteli ürünleri ihraç ederken, nispeten emek yoğun ülkeler ise düşük kaliteli ürünler ihraç etmektedir. Dikey endüstri-içi ticaret; ürün farklılaştırması, ölçek ekonomileri, üretimdeki emek yoğunluğu ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile pozitif yönlü ilişki

içermektedir. Yatay endüstri-içi ticaret ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ürün farklılaştırması ile pozitif, üretimdeki emek yoğunluğu ve ölçek ekonomileri ile negatif ilişki içerisinde (Aturupane vd., 1999: 63).

Yapılan bir çok ampirik çalışma endüstri-içi ticaretin, dikey endüstri-içi ticaret özelliği taşıdığını göstermektedir (Martin-Montaner ve Rios, 2002: 340).

1.3. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET: TEORİK YAKLAŞIMLAR

Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük modeli, her ülkenin hangi sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipse bu alanda uzmanlaşıp ticaret yapılması gerektiğini vurgularken, Heckscher-Ohlin modeli ise bir ülke hangi faktör yoğunluğuna sahip ise bu faktöre konu olan malları ihraç etmesi, yoksun olduğu faktöre konu olan malları da ithal etmesi gerektiğini belirtmektedir. Her iki modelde de, ticarete konu olan malların homojen olduğu varsayılırken, aynı sanayi dalında eşanlı ithalat ve ihracatın yapılabileceğine değinilmemiştir (Koçyiğit ve Şen, 2007: 61-62). Uzun yıllardan beri, özellikle benzer ekonomik yapıları olan gelişmiş ülkeler arasında aynı endüstriye ait malların paralel olarak ihracatının ve ithalatının yapıldığı bilinen bir gerçektir. Fakat bu durum geleneksel ticaret teoriyle açıklanması mümkün görünmemektedir (Kawecka, 2011: 9). Bu yüzden, endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik yeni dış ticaret teorilerine ihtiyaç duyulmuştur.

Günümüzde yapılan çalışmalarda ortaya konan sonuçlar, ticaret hacimlerinin benzer ülkeler arasında daha yüksek olduğunu ortaya koymakta ve ticaretin niteliği bakımından endüstri-içi ticaretin yoğun olduğu gözlemlenmektedir (Şimşek, 2008: 39). Buradan hareketle, bu bölümde endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik olarak çeşitli çalışmalar ortaya konmaya çalışılacaktır.

Endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik olan modeller; Neo-Heckscher Ohlin Modeli, monopolcü rekabet koşullarında endüstri-içi ticaret, oligopol piyasalarda homojen ve farklılaştırılmış mallarda endüstri-içi ticaret modelleri olarak üç ana grupta ele alınacaktır. Neo-Heckscher Ohlin Modeli, Falvey (1981) ve Falvey ve Kierzkowski (1987) modellerinden; monopolcü rekabet koşullarında endüstri-içi ticaret, Krugman (1979,1980), Lancaster (1980) ve Helpman (1981) modellerinden oluşmaktadır. Oligopol piyasalarda endüstri-içi ticaret, homojen mallarda endüstri-içi

ticaret Brander ve Krugman (1983) modeli, Dikey farklılaştırılmış mallarda Shaked ve Sutton (1984) modeli, yatay farklılaştırılmış mallarda Eaton ve Kierzkowski (1984) modellerini içermektedir.

1.3.1. Neo-Heckscher Ohlin Modelleri

Neo-Heckscher Ohlin modelleri, endüstri-içi ticaretin ortaya çıkmasının nedeni olarak faktör donanımındaki farklılığa dikkat çekmektedirler. Pek çok açıdan Heckscher-Ohlin modeline benzediğinden dolayı Neo-Heckscher Ohlin Teorimi olarak anılmaktadır. Neo-Heckscher Ohlin modellerinin en önemli iki modeli olan Falvey (1981) ve Falvey-Kierzkowski (1987) Modelleri detaylı olarak aşağıda anlatılmıştır.

1.3.1.1. Falvey Modeli (1981)

Falvey (1981) modeli iki ülkeli ve iki faktörlü olan Heckscher-Ohlin modeline benzerlik içermektedir. Modelinin varsayımları (Atik, 2002:9'den aktaran Öcal, 2004: 26):

- i) İki ülkeli bir dünya bulunmaktadır.
- ii) Üretim faktörleri emek ve sermayeden oluşmaktadır.
- iii) Her ülke başlangıçta faktör donanımları açısından farklılık göstermektedir.

Ev sahibi ülke yurt, yabancı ülke dış alem şeklinde adlandırılmıştır. Sermaye faktörü “K” ile emek faktörü ise “L” ile gösterilmektedir. Model iki açıdan Heckscher-Ohlin modelinden farklılık göstermektedir (Şimşek, 2008: 49):

1-) Üretim faktörlerinden sadece sermaye endüstriye özgüdür ve sermaye belirli sektör içindeki firmalar arasında serbest, sektörler arasında ise serbestçe dolaşması söz konusu değildir.

2-) Sektörlerde üretilen malın en az bir tanesi dikey yani kalite yoluyla farklılaştırılmıştır.

Modelde her bir ülkenin ürettiği ürün kalite bakımından α ile endeksli olarak ele alınmıştır. En düşük kalite düzeyi $\underline{\alpha}$ ile simgelenirken, en yüksek kalite düzeyi $\bar{\alpha}$ ile gösterilmektedir. Kalite düzeyi $\underline{\alpha} < \alpha < \bar{\alpha}$ arasında değişmektedir. Kalite

düzeyini belirleyen unsur ise malın üretiminde kullanılan sermaye-emek oranıdır (Falvey, 1981: 498'den aktaran Şimşek, 2008: 49).

Yerli ve yabancı ülkedeki α kalite düzeyindeki malın üretim maliyeti (Başkol, 2005: 24) ;

$$\text{Yerli üretim: } \pi(\alpha) = w + \alpha R$$

$$\text{Yabancı üretim: } \pi^*(\alpha) = w + \alpha R^* \quad (1.1)$$

şeklinde ifade edilmiştir. Formülde w ücret düzeyini, R sermayenin fiyatını göstermektedir.

Ücret düzeyinin yabancı ülkede daha düşük olduğu varsayımı altında, aynı ülkede sermayenin fiyatı daha pahalı olacaktır. Bu durum, yerli ülkenin sermaye yoğunluğu gerektiren mallarda uzmanlaşmasını, yabancı ülkenin ise emek yoğun mallar üzerinde uzmanlaşmasını gerektirecektir. Daha açık şekilde ifade edebilmek için, α_1 marjinal kalitesindeki bir malın üretim maliyetinin formüle edilmesi gerekmektedir. Bunun sonucu itibarıyla diğer malların maliyeti ile karşılaştırılarak, ülkenin hangi malı yurt dışına satması gerektiğinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır (Başkol, 2005: 24).

$$\pi(\alpha_1) - \pi^*(\alpha_1) = 0 \text{ veya } w + \alpha_1 R - (w^* + \alpha_1 R^*) = 0 \text{ yazılabilir.} \quad (1.2)$$

Bu eşitlikler kullanılarak marjinal kalite aşağıdaki gibi elde edilir (Falvey, 1981: 499'dan aktaran Başkol, 2008: 25):

$$\alpha_1 = \frac{w - w^*}{R^* - R} \quad (1.3)$$

(1.1) ve (1.3) nolu eşitlikleri kullanarak, tüm kaliteler için üretim maliyeti;

$$\pi(\alpha) - \pi^*(\alpha) = \left[\frac{(w - w^*)}{\alpha_1} \right] * (\alpha_1 - \alpha) \quad (1.4)$$

şeklinde ifade edilebilir.

Borkakoti (1998) buradan hareketle $[\pi(\alpha) - \pi^*(\alpha)]$ negatif (pozitif) olduğunda ev sahibi (yabancı) ülkenin karşılaştırmalı üstünlük elde edeceğinin görülebileceğini söylemiştir (Borkakoti, 1998:394'den aktaran Şimşek, 2008: 51).

$$\begin{aligned} \alpha_1 < \alpha \text{ ise; } [\pi(\alpha) - \pi^*(\alpha)] < 0 \\ \alpha_1 > \alpha \text{ ise; } [\pi(\alpha) - \pi^*(\alpha)] > 0 \end{aligned} \quad (1.5)$$

Ev sahibi ülke $\alpha_1 < \alpha$ olduğu durumda karşılaştırmalı avantaja sahiptir. Bundan dolayı bu kalite düzeyinde olan malları ihraç edecektir. $\alpha_1 > \alpha$ olduğu durumda ise karşılaştırmalı olarak dezavantajlı konumda olduğundan dolayı bu malları ithal edecektir (Şimşek, 2008: 51). Falvey'e (1981) göre malların üretiminde kullanılan üretim faktörleri itibariyle bakılacak olursa, emek zengini ülke daha düşük kalitede ürün gruplarında uzmanlaşarak yurt dışına satarken, sermaye bakımından zengin olan ülke nispeten daha kaliteli ürün gruplarında uzmanlaşacak ve bu malların ihracatçısı olacaktır (Falvey, 1981:499'dan aktaran Şimşek, 2008: 51). Bu sonuç, Heckscher-Ohlin teoremi ile Falvey modelinin paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır (Başkol, 2005: 25).

1.3.1.2. Falvey ve Kierzkowski Modeli (1987)

Falvey ve Kierzkowski (1987) modeli büyük oranda Heckscher-Ohlin teorisi ve Linder Hipotezinin karışımı şeklindedir. Mal kalitesi ve bireylerin gelirleri arasındaki ilişki ile Linder Hipotezinin talep yönünü, teknoloji ve faktör donanımları yönünden Heckscher-Ohlin teorisinin arz yönünü bir araya getirerek modellerini oluşturmuşlardır (Falvey ve Kierzkowski, 1987: 151'den aktaran Şimşek, 2008:52).

Falvey ve Kierzkowski (1987) dikey farklılaştırmış mal ticaretini ve hacmini açıklamaya yönelik olarak uluslararası model oluşturmayı amaçlamışlardır. Çalışmalarında dikey ürün farklılaştırılmasını ele alan Falvey ve Kierzkowski, önceki modellerde ihmal edilen farklı gelir durumunu modellerine eklemişlerdir (Şimşek, 2008: 52). Falvey ve Kierzkowski modellerini 2x2x2 şeklinde

oluşturmuşlardır. Bunun anlamı, A ve B şeklinde iki ülkede, iki malın üretiminde, sermaye (K) ve işgücü (L) olmak üzere iki üretim faktörü mevcuttur. İlk mal homojen nitelik taşıırken, ikinci mal dikey farklılaştırılmış ürün özelliği taşımaktadır (Martin-Montaner ve Rios, 2002: 342).

Modelin talep yönünde, kişi başına düşen gelir ve gelir dağılımı, üretilen mallara olan talebin belirleyicisidir. Her iki ülkede de gelirin eşit olarak dağıtılmadığı varsayımı altında, düşük gelir grubunda olan tüketiciler düşük kaliteli mal talep ederlerken, yüksek gelir düzeyinde olan tüketiciler yüksek kaliteli ürün talep edeceklerdir. A ülkesinin sermaye B ülkesinin emek ağırlıklı üretim yaptığı varsayıldığında, her iki ülkede yüksek gelir grubuna mensup tüketiciler A ülkesinde üretilen malları, düşük gelir grubuna mensup olan tüketiciler ise B ülkesinde üretilen mallardan talep edeceklerdir (Martin-Montaner ve Rios, 2002: 343-344). Buradan yola çıkarak, tüketicilerin gelir seviyesindeki değişimin, tercih edilen kalitenin de değişmesine neden olacağını ortaya koyulmuştur (Şimşek, 2008: 52).

Model arz açısından incelendiğinde, üretimin iki sektörde gerçekleştiği varsayılarak, üretilen mallardan yalnızca birinin homojen olduğu ve diğer malların bir çok farklı kalite düzeyinde üretildiği kabul edilmiştir. Her iki sektörde de ölçeğe göre sabit getirili teknoloji kullanılmakta olup, sadece homojen mal üreten sektörde teknoloji açısından farklılık olduğu öngörülmüştür (Şimşek, 2008: 52). İşgücü her iki malın üretiminde kullanılırken, sermayenin yalnızca farklılaştırılmış malın üretiminde kullanıldığı varsayılmıştır. Bir birim homojen mal üretmek için b birim işgücü gerekiyken, bir birim farklılaştırılmış mal üretmek için s birim emek ve s birim sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Başka bir deyişle, yüksek kaliteli ürünler daha çok sermaye gerektirirken, düşük kaliteli ürünler daha fazla emek gerektirmektedir (Martin-Montaner ve Rios, 2002: 342-343).

1.3.2. Monopolcü Rekabet Koşullarında Endüstri-İçi Ticaret

Monopolcü rekabet koşullarına dayanarak endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik olarak geliştirilen modeller ürünlerin Neo-Heckscher-Ohlin modellerinde olduğu gibi dikey olarak değil, yatay olarak farklılaştırıldığını varsaymaktadır. Fayda fonksiyonu ve ölçek ekonomilerine dayanarak açıklanmaya çalışılan bu modelin en

önemli iki temsilcisi Krugman (1979,1980), Lancaster (1980) ve Helpman (1981) modelleridir.

1.3.2.1. Krugman Modeli (1979,1980)

Dixit ve Stiglitz modelini basite indirgeyerek kendi modelinde kullanan Krugman, oluşturduğu modelde, ticaretin temel nedenin, faktör yoğunluğu veya teknolojik farklılıktan ziyade ölçek ekonomilerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Önceki yapılan çalışmalarda ölçek ekonomilerinin dışsal ve bundan dolayı piyasanın tam rekabetçi olduğu varsayımından hareket edilirken, modelde ölçek ekonomilerinin içsel ve piyasanın monopolistik yapıda olduğu varsayılmıştır (Krugman, 1979: 469-470).

Chamberlinian modelini, kendi modeline dahil etmiş olan Krugman (1979) bunun nedeni olarak 3 madde öne sürmüştür (Krugman, 1979: 470):

1. Artan getiri koşulları ve ticaretin analiz edilmesi, sadece iki ürün içeren Ricardo modeline göre oldukça karmaşıktır. Bu açıdan model, analizi kolaylaştırarak daha basit hale gelmesini sağlamaktadır.
2. Model, ölçek ekonomilerinin dışsal olduğunda geçerli olan çoklu dengeden bağımsızdır.
3. Modelin bir çok farklılaştırılmış mal grubunu içeren ticaret çerçevesi ile literatürde yapılmış olan ampirik çalışmalar uyumluluk göstermektedir.

Modelde emeğin tek üretim faktörü olduğu ve ekonominin çok sayıda mal üretebileceği, tüm malların talebe simetrik olarak girdiği ve aynı maliyette üretildikleri varsayılmıştır (Krugman, 1979: 470-471). Bu modele göre, her mal yalnızca bir firma tarafından üretilir. Bunun nedeni de tüm mallar talebe simetrik olarak girmesidir. Bir malın fiyatının diğer bir malın talebini üzerindeki etkisini göz ardı edilebilmesi, üretilen mal sayısının fazla olması koşuluna bağlıdır (Şimşek, 2008: 59).

Krugman (1979,1980) modelinde, çok sayıda malın üretiminin emek faktörü tarafından gerçekleştirildiği ve emeğin, çıktının doğrusal bir fonksiyonu olduğu varsayılmaktadır (Krugman, 1979:471, 1980: 951).

Üretim arttıkça ortalama maliyetlerin düşeceği, modele sabit maliyetlerin eklenmesiyle gösterilmeye çalışılmıştır. Ölçeğe göre artan getiri koşullarında,

firmanın üretebileceği ürün sayısı sınırlıdır. Bunun nedeni de, tüm ürünlerin üretilme çabasının firmanın maliyet avantajını yitirmesine neden olacağıdır (Başkol, 2005: 32).

Krugman modelinde (1979,1980) tek faktör yoğunluğu sahip bir dünyada, iki ülkenin aynı zevkler ve aynı teknolojilere sahip olduğu varsayımında dahi ticaretin yapılacağını, bunun nedenin ise artan getiri koşulları ve her bir malın sadece bir ülkede bir firma tarafından üretildiği varsayımıdır (Krugman, 1980: 952).

Ticaretin hacmi belirli iken, ticaretin yönü belirsizdir. Ticaretin yönünden kasıt; hangi ülkenin hangi tür malları üreteceği ve ihraç edeceğidir (Krugman, 1979:476, 1980: 952). Ticaret yönünün belirlenememesinin nedeni, ticaretin ölçek ekonomilerinin doğal sonucu olarak ele alan modellerin genel özelliğinden ileri geldiği söylenebilir. Fakat bu belirsizlik göz ardı edilebilir düzeydedir (Krugman, 1980: 952).

Krugman'ın (1980) ulaştığı sonuçlar özetle (Şimşek, 2008: 69) ;

1. İki ülke birbirinden farklı tercihlere sahipse, iki ülke de yurt içi piyasalarında daha fazla talebi olan endüstri dalında uzmanlaşacaktır.
2. Her iki ülke de uzmanlaştığı endüstri dalına ait mal grubunda net ihracatçı konumunda olacaktır.
3. Ulaştırma maliyetlerinin büyük olduğu ölçüde ve ölçek ekonomilerinin önemsizliği ölçüsünde, eksik uzmanlaşmanın gerçekleşme olasılığı o kadar fazla olacaktır.
4. Eksik uzmanlaşma gerçekleştiğinde bir ülke, her iki sınıfta mevcut olan malların hem ihracatçısı hem de ithalatçısı olabilecektir.

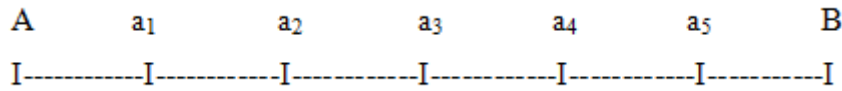
1.3.2.2. Lancaster (1980) ve Helpman (1981) Modelleri

Lancaster (1980), Chamberlin tarzı bir monopollü rekabet modelinin firma genel dengesini yansıtmadığını, dolayısıyla modelin hatalı sonuçlara sebebiyet vereceğinden dolayı ticaret modeline sokulmaması gerekliliğini savunmaktadır (Şimşek, 2008: 87).

Fayda fonksiyonunun tanımlanması Lancaster ve Helpman modellerinin, Krugman modelinden ayrıldığı noktadır. Krugman, çeşitli malların aynı marjinal faydaya sahip olduğunu, bunun bir sonucu olarak tüketicilerin fayda fonksiyonuna

simetrik olarak girdiğini varsayarken (Başkol, 2005: 36) Lancaster ve Helpman modellerinde asimetrik durum söz konusudur (Şimşek, 2008: 87). Lancaster ve Helpman modellerinde tüketiciler, tercih ettikleri malları tüketebilecekleri tüm mallara tercih etmektedirler (Greenaway, 1987: 111'den aktaran Başkol, 2005:36).

Lancaster'ın (1980) oluşturduğu modelde, sektörel olarak, biri farklılaştırılmış diğeri dış mallardan oluşmaktadır. Farklılaştırılmış mallar sektöründe imal edilen ürünlerin kalite düzeyleri aynıdır, bu yüzden ürünlerin içerik yönünden birbirlerine üstünlüğü söz konusu değildir (Lancaster, 1980: 153-154'den aktaran Şimşek, 2008: 88). Modele göre tüketiciler talep oluştururken, yalnızca fiyat odaklı değil, aynı zamanda malın içerdiği özellikler dikkate almaktadırlar (Lancaster, 1980: 153'den aktaran Başkol, 2005:37). Tüketici tercihlerindeki çeşitlilikten dolayı, tüketici ideal tercihlerini ürün skalası üzerinde sıralayarak karar verecektir (Başkol, 2005: 37).

Grafik 1 - Ürün Skalası Modeli

Kaynak: Başkol, 2005: 37

Tüketici geliri ve diğer malların fiyatları veri iken, tüketici ideal tercihe karar verdikten sonra tercih ettiği mala yakınlığı ölçüde daha yüksek, uzaklaştığı ölçüde de daha düşük fiyat ödemek isteyecektir (Başkol, 2005: 37). Yukarıda mevcut ürün skalasından hareketle, eğer bir tüketici a₁ malını almak istiyorsa ve bu mal piyasada mevcut değilse, tüketicinin tercihi bu ürüne en yakın mal olan a₂ malı olacaktır. a₁ malından uzaklaştıkça tüketicinin ödemek isteyeceği fiyat düşecektir.

Modele arz yönünden bakılacak olursa, farklılaştırılmış mal üreten sektörde N adet firma olduğu varsayılmaktadır. Bu sektörde, tam monopollü rekabet şartları altında, aynı tercihler, aynı maliyet fonksiyonları ve ürün skalası boyunca tüketicilerin yoğunluğu ile bir Nash dengesi ortaya çıkmaktadır. Denge koşulu olarak ise (Lancaster, 1980:157-158'den aktaran Şimşek, 2008: 90):

- a) İki firmadan hiçbiri içerik olarak aynı tür ürün üretmeyecektir

- b) Malların sahip olmuş oldukları içerik özellikleri skala boyunca aynı uzaklıkta olmalıdır
- c) Mallara ait piyasa alanları aynı olmalıdır
- d) Tüm mallar aynı miktarda üretilmeli ve aynı fiyattan satılmalıdır.

Helpman ise, Heckscher-Ohlin modelinin Chamberlin modeline dahil edilerek ürün farklılaştırması, ölçek ekonomileri ve monopollü rekabet koşulları varsayımına dayanarak modelini oluşturmuştur. Çalışmasında, sermaye bakımından zengin olan ülkelerin sermaye yoğun mallarda net ihracatçı, emek bakımından zengin olan ülkelerin ise emek yoğun mallarda ihracatçı olduğunu ortaya koymaktadır (Helpman, 1997: 229).

Model yerli ve yabancı olmak üzere iki ülke, emek ve sermaye olarak iki üretim faktörü, gıda ve mamul mal olmak üzere iki ürün grubundan oluşmaktadır. Gıda malı homojen nitelikte olup yalnızca tek çeşit olarak üretildiği varsayılırken, mamul malın bir çok çeşidi olduğu, bütün çeşitlerin farklılaştırılmış olarak üretildiği varsayılmaktadır (Helpman, 1981: 307-308).

Modelde, Helpman (1981) mamul malları x ve gıda mallarını y ile göstermiştir. Tüketicinin fayda fonksiyonu $u(x,y)$ şeklinde ele alınmıştır. Varsayılan bu fayda fonksiyonu, bir tüketicinin gıda malı ve ideal mamul malının miktarları ile alakalı tercih düzeyini ifade ettiğini anlamak mümkündür. Gıda malı ve tüketicinin ideal olmayan çeşidi olmayan sanayi malının diğer çeşitleri, tercihlerin tam olarak gösterilmesi için gerekli olan bir noktadır. Bu işlem yapılırken $h(v)$; (v ideal çeşit ile bulunabilir çeşit arasındaki en kısa mesafe) bedel fonksiyonu varsayımı altında yapılmaktadır. Bir ürün ideal çeşitten ne kadar uzakta olursa, tüketicinin bir birim ilgili mal ve ideal çeşit arasında gerekli olan marjinal bedel artacaktır. Ayrıca modelde, tüm tüketiciler aynı gelir düzeyine ve aynı fayda fonksiyonuna sahip olduğu varsayılmıştır (Helpman, 1981: 308-311).

Modelin arz yönüne bakılacak olursa gıda sektörü, fiyat marjinal maliyete eşit olduğu sürece malın üretimine devam edecek, fiyat marjinal maliyetin altına düşerse üretimini durduracaktır. Gıda sektöründe üretim devam etmesi veya durması, karlarda değişiklik meydana getirmeyecektir. Çünkü gıda sektörünün karının her zaman sıfır olduğu varsayılmıştır. Mamul mal sektöründe ise ölçek ekonomilerinden

dolayı üretici firmaların çok fazla sayıda mamul mal üretmesi mümkün değildir. Bu yüzden firmalar ancak sınırlı sayıda mal üretebilmektedir. Mamul mal üreten firmaların, ürünlerinin pazarda satılması için gerekli olan fiyatı iyi tespit etmeleri gerekmektedir. Çünkü daha yüksek fiyat, ilgili mala talebin olmayacağı anlamına gelmektedir (Helpman, 1981: 311-313).

1.3.3. Oligopol Piyasalarda Endüstri-İçi Ticaret

Endüstri-İçi ticaretin oligopol piyasalarda değerlendirildiği öncü çalışmalar Brander ve Krugman (1983), Shaked ve Sutton (1984) ve Eaton ve Kierkowski (1984) modellerinden oluşmaktadır. Brander ve Krugman homojen mal varsayımından hareket ederken, Shaked ve Sutton dikey farklılaştırılmış, Eaton ve Kierkowski ise yatay farklılaştırılmış ürün varsayımından hareket etmişlerdir.

1.3.3.1. Homojen Mallarda Endüstri-İçi Ticaret

Homojen mallarda endüstri-İçi ticareti açıklayan en önemli model Brander-Krugman (1983) tarafından ortaya konmuştur.

1.3.3.1.1. Brander-Krugman (1983) Modeli

Brander-Krugman (1983), modellerini Brander (1981) modelinin üzerine kurmuşlar (Brander ve Krugman, 1983: 313-314) ve oligopolcü piyasalarda homojen mallarda endüstri-İçi ticaretin oluşumunu incelemişlerdir (Şimşek, 2008: 111).

Brander (1981) modeli, benzer ülkeler arasında ortaya çıkan ticareti ölçeğe göre artan getiri, nakliye masrafları ve eksik rekabet koşulları bağlamında incelemiştir. Bu model, Cournot davranışı koşullarında biri ev sahibi diğeri yabancı ülkede yerleşik olan iki firmadan oluşmaktadır (Brander, 1981: 2-3). Modele göre, endüstri-İçi ticaretin ortaya çıkması taşıma masraflarından ileri gelmektedir. Yapılan ticaret, firmaların yapmış oldukları damping veya fiyat ayrımcılığı ile oluşmaktadır. Bir malın üzerine navlun masrafları eklendiğinde, ilgili malın ithalatını gerçekleştiren ülkede payı azalacaktır. Bundan dolayı, firmalar iç piyasada sahip olmuş oldukları pazar payı ile karşılaştırıldığında daha düşük bir pazar payına sahibi

oldukları yabancı ülkeye daha düşük fiyat uygulayarak mallarını satacaklardır (Brander, 1981: 6-7).

Eğer karını en üst seviyeye çıkarmak isteyen bir firma, yurt dışında daha yüksek talep esnekliği ile karşı karşıya ise bu durumda iç piyasa ile karşılaştırıldığında daha düşük fiyat uygulayarak yurt dışına satış yapacaktır (Brander ve Krugman, 1983: 313). Model, Helpman'ın (1982) "bölünmüş piyasalar" düşüncesinde faydalanmaktadır. Bu düşünce her firmanın her bir ülkeyi ayrı bir piyasa olarak görmesi ve ülkelere göre farklı sayıda mal üretmesi düşüncesine dayanmaktadır (Brander ve Krugman, 1983: 314).

Brander ve Krugman (1983) modeli, özdeş iki ülkede yerleşik sadece iki firmanın (biri yurt içinde diğeri yurt dışında faaliyet gösteren) Z malı ürettiği varsayımına dayanmaktadır. Bir ülkeden yapılan ihracatta ortaya nakliye masrafı çıkmaktadır. Her iki firma iki ülkeyi "bölünmüş piyasa" olarak algılayacak, her iki piyasada da karını maksimum seviyeye çıkararak üretim miktarını ayrı ayrı seçecektir. Her bir firmanın kendine ait Cournot davranışı söz konusudur. Cournot davranışı, diğer firmanın iki ülkede de çıktı düzeyini sabit tutacağını varsayımına dayanmaktadır (Brander ve Krugman, 1983: 314).

Dış ticarete yapılan çalışmalar açısından bakılacak olursa, Brander ve Krugman (1983) modeli, homojen malların yurt içi ve yurt dışında aynı maliyetlerle dahi üretilse, bu durumun uluslararası ticaretin ortaya çıkmasına engel teşkil etmediğini göstermesi bakımından önemlidir (Şimşek, 2008: 116).

1.3.3.2. Farklılaştırılmış Mallarda Endüstri-İçi Ticaret

Farklılaştırılmış mallarda endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik olarak yapılan çalışmalarda Shaked ve Sutton (1984), Eaton ve Kierzkowski (1984) modelleri ön plana çıkmaktadır. İki modelde aşağıda incelenmiştir.

1.3.3.2.1. Dikey Farklılaştırılmış Ürünlerde Endüstri-İçi Ticaret: Shaked ve Sutton (1984) Modeli

Shaked-Sutton (1984) modeli malların dikey farklılaştırıldığında ortaya çıkabilecek farklı durumları ortaya koymaya çalışmaktadır (Shaked ve Sutton, 1983:

1469). Modele göre, rekabetçi malların piyasada aynı fiyattan bulunduğu durumda, tüketiciler mallar içerisinde daha yüksek kalite düzeyine sahip olanı tercih edecekleridir (Shaked ve Sutton, 1983: 1469). Piyasa var olan malların kalite sınıflaması, AR-GE masraflarının da içinde bulunduğu sabit maliyetler ve ürün kalitesi ile ilişkilidir (Shaked ve Sutton, 1983: 1472-1473).

Shaked-Sutton modelinde firmalar (Shaked ve Sutton, 1984: 36-37, 45-46'den aktaran Şimşek, 2008: 118),

1-) Piyasaya girip girmeme konusunda

2-) Üretilecek malın kalite düzeyi

3-) Üretilecek malın satış fiyatı

konularında karar verme aşamalarından geçeceklerdir.

Modelin talep yönüne bakılacak olursa, tüm tüketiciler aynı zevklere sahiptir ve malları kalite düzeylerine göre sıralanınca tüm tüketicilerin aynı davranışı sergileyecekleri varsayılmıştır. Tüketicilerin farklı kalite düzeylerine sahip mallar için yapmak istedikleri ödeme, gelirleri ile ilişkilidir. Gelir aralığını (a,b) olarak ele alındığında (a : en düşük gelir düzeyini, b: en yüksek gelirli tüketici) , tüketicilerin bu gelir aralığında düzenli dağılım gösterdiği varsayılmıştır (Shaked ve Sutton 1983: 1473 ve 1984: 38'den aktaran Şimşek, 2008: 118).

1.3.3.2.2. Yatay Farklılaştırılmış Ürünlerde Endüstri-İçi Ticaret: Eaton ve Kierzkowski Modeli (1984)

Eaton ve Kierzkowski (1984) Modeli yatay olarak farklılaştırılmış malları ele almıştır. Firmalar piyasaya girip girmeme, hangi malın üretiminin gerçekleştirileceği ve üretilen malın satış fiyatı konusunda karar verme aşamalarından geçecekleridir. Modele göre her tüketici ideal tercihini tüketmek isteyecektir. İdeal tercihin piyasada bulunmaması durumunda diğer mallara daha düşük fiyat ödemek isteyeceklerdir (Başkol, 2005: 53).

Talep yönünden incelendiğinde, modelin A ve B malından oluştuğu, A malının homojen B malının ise farklılaştırılmış nitelik taşıdığı varsayılmıştır. Tüketicilerin her birinin B malının ideal çeşidine sahip olduğu, ideal çeşidi elde edemeyecekse daha düşük fiyattan farklı mal talep edeceği ve bu mala daha düşük

fiyattan sahip olmak isteyeceği öngörülmüştür (Eaton ve Kierzkowski, 1984a: 100 ve 1984b: 70'den aktaran Şimşek, 2008: 125).

Modelin arz yönü incelendiğinde, B malının üretimi ölçeğe göre artan getiri, A malının ise ölçeğe göre sabit getiri şartlarında üretildiği varsayılmıştır. Firmanın piyasaya giriş ve fiyat kararı aynı zaman diliminde gerçekleşmemekte, ilk olarak sabit maliyetleri göz önünde bulundurmakta, daha sonra marjinal maliyet hesaba katılmaktadır. Farklı bir ifadeyle konuyu açacak olursak, bir firma belirli mal grubunda piyasaya girmeye karar verdikten sonra aynı piyasaya girmeye istekli olan firmalar kendilerinden önce piyasaya girmeye karar veren firmanın ürün çeşidini veri olarak hareket edeceklerdir. Yapılan analizler sonrasında, piyasaya girilip girilmeyeceğinin kararı verilecektir (Eaton ve Kierzkowski, 1984a: 100 ve 1984b: 71'den aktaran Şimşek, 2008: 125).

1.4. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN ÖLÇÜLMESİ

Endüstri-İçi ticaret kavramının ortaya çıkmasının ardından, teorik olan katkıların yanında, bu ticaret şeklini ölçmeye yönelik problemlerin aşılması için çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Balassa'nın (1966) yapmış olduğu çalışma endüstri-İçi ticaretin ölçülmesinde öncü rol üstlenmiş ve günümüzde yapılan çalışmalarda sıklıkla kullanılan Grubel-Lloyd (1975) endeksinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

1.4.1. Endüstri-İçi Ticaretin Ölçülmesinde Geleneksel Endeksler

Endüstri-İçi ticaretin ölçülmesinde kullanılan geleneksel endeksler olarak Balassa ve Grubel-Lloyd endeksleri öne çıkmaktadır. Özellikle Grubel-Lloyd endeksi günümüzde endüstri-İçi ticaret alanında yapılan çalışmaların birçoğunda kullanılmaktadır.

1.4.1.1. Balassa Endeksi

Endüstri-İçi ticaretin gelişmesine öncü çalışmalar yapmış olan Bela Balassa, 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu üzerine yaptığı araştırmada, Topluluk

içindeki mamul madde ticaretinin daha çok ürün gruplarının kendi aralarında meydana geldiğini tespit etmiş, geliştirdiği endeksle de ampirik olarak test ederek öngörüsünün doğru olduğunu ortaya koymuştur. 1957 yılının öncesinde benzer faktör yoğunluğuna sahip olan ülkelerin ekonomik entegrasyona girmesi sonucu bazı sakıncaları beraberinde getireceği öne sürülmekteydi. Balassa'nın (1966) 1958-1963 yılını kapsayan çalışmasında, Topluluğu oluşturan ülkelerin tarife indirimine gitmelerinin aralarındaki endüstri-içi ticareti geliştirdiği görülmüştür (Altay ve Şen 2009: 129).

Balassa'nın geliştirdiği endeks aşağıdaki şekilde açıklanabilir;

$$S_B = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left[\frac{|X_i - M_i|}{(X_i + M_i)} \right] \quad (1.6)$$

Burada S_B endüstri-içi ticaret değerini, X_i i malının ihracatını, M_i ise i malının ithalatını, n gözlem sayısını göstermektedir. Endeks, dış ticaret dengesini toplam dış ticarete oranlamakta ve bu oranın ağırlıklandırılmamış ortalamasını almaktadır. S_B değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. Değer sıfıra yaklaştıkça endüstri içi uzmanlaşmanın yüksek olduğuna işaret etmektedir. Endeks değeri bire yaklaştıkça, endüstriler arası uzmanlaşmanın olduğu anlamına gelecektir.

1.4.1.2. Grubel-Lloyd Endeksi

Balassa'nın geliştirmiş olduğu endeksten sonra, Grubel ve Lloyd (1975) günümüze kadar yapılan ve hali hazırda yapılmakta olan endüstri-içi ticareti ölçmeye yönelik endeks geliştirmişleridir. Grubel ve Lloyd, Balassa endeksinin her endüstri endeksinin basit aritmetik ortalaması olduğunu ve endekste ticaret dengesizliği durumunun göz ardı edildiğini belirtmişlerdir (Grubel ve Lloyd, 1975:26).

Grubel-Lloyd endeksi,

$$R_i = (X_i + M_i) - |X_i - M_i| \quad (1.7)$$

şeklinde ifade edilebilir.

Burada X_i o ülkenin kendi para cinsinden ihracatını, M_i kendi para cinsinden ithalatını ifade ederken, “i” ele alınan gruplandırma seviyesinde endüstri-içi ticareti hesaplanan endüstriyi göstermektedir.

Endüstriler-arası ticaret hesaplanmasında ise;

$$S_I = |X_I - M_I| \quad (1.8)$$

formülü kullanılır.

Buradan hareketle, endüstri-içi ticaret, toplam ticaretten endüstrinin net ihracat ve ithalat değerleri çıkarılarak bulunabilir. Grubel-Lloyd ayrıca endüstriler-arası ticareti ve endüstri-içi ticareti açıklamak amacıyla sırasıyla;

$$A_I = \left[\frac{|X_I - M_I|}{(X_I + M_I)} \right] * 100$$

$$B_I = \frac{[(X_I + M_I) - |X_I - M_I|]}{(X_I + M_I)} * 100 \quad (1.9)$$

formüllerini kullanmıştır. Ayrıca endeksi $B_I = 1 - A_I$ şeklinde de ifade etmemiz mümkündür.

Burada X_I endüstrideki ihracatı, M_I endüstrideki ithalatı A_I endüstriler-arası ticaretin, B_I ise endüstri-içi ticaretin toplam ticaret içindeki yüzdesel payını göstermektedir. Her iki ölçümde de değerler 0 ile 1 arasında değişmektedir. Yüzde cinsinden ifade edilmek istendiğinde formülde görüldüğü üzere yüz ile çarpılır ve değer 0 ile 100 arasında değişecektir. Eğer $A_I=0$; $B_I=100$ ise, endüstriler-arası ticaret yoktur ve ticaretin tamamı endüstri-içi ticaretten oluşmaktadır, eğer $A_I=100$; $B_I=0$ ise endüstri-içi ticaret yoktur ve ticaretin tamamı endüstriler-arası ticaretten oluştuğu anlaşılmaktadır.

Yukarda belirtilen Grubel-Lloyd endeksi sadece bir endüstriye ait bir ürün grubu için geçerlidir. Ülkedeki tüm endüstriler dikkate alınarak yapılan hesaplamalarda ise her endüstrinin toplam ihracat ve ithalat içerisindeki payı farklı olduğundan dolayı ağırlıklı ortalaması kullanılması gerekmektedir. Bu formül de (Küçükahmetoğlu, 2001: 131; Aydın, 2008: 885-886):

$$B_I = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i) - \sum_{i=1}^n |X_i - M_i|}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i)} \quad (1.10)$$

şeklinde ifade edilir. Formülü sadeleştirildiğinde, endüstri-içi ticaret endeksini

$$B_I = 1 - \sum \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i} \quad (1.11)$$

şeklinde de ifade edilmesi mümkündür. Endeks değeri 0 ile 1 arasında değişecektir. Endeks yüzde şeklinde ifade edilmek istendiğinde yüz ile çarpılır. Bu durumda değer 0 ile 100 arasında değişiklik gösterir.

1.4.2. Dış Ticaretin Dengesizliği Durumunda Endüstri-İçi Ticaretin Ölçülmesi

Dış ticaretin dengesizliği durumunda endüstri-içi ticaretin ölçümlemesinde kullanılan düzeltilmiş Grubel-Lloyd ve Aquino endekslerine aşağıda değinilmiştir.

1.4.2.1. Düzeltilmiş Grubel-Lloyd Endeksi

Balassa, endüstri-içi ticareti hesaplamaya yönelik geliştirmiş olduğu endekste dış ticaret dengesizliğini dikkate almamıştır (Başkol, 2005: 58). Dış ticaretteki bu dengesizlik, endüstri-içi ticaret endeksinde sapmalara neden olmaktadır (Küçükahmetoğlu, 2001: 132) Bundan dolayı Grubel-Lloyd (1975) dış ticaret

Aquino endeks değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. İhracat ve ithalatta farklı endüstriler bazında yoğunlaşma gözlenmiyorsa endeks 0 değerini alırken, bütün endüstrilerin toplam ihracat ve ithalat ağırlıkları eşit olduğu taktirde endeks 1 değerini alacaktır (Başkol 2005: 60).

Aquino düzeltmesinin formülü;

$$Q_j = \frac{\sum_i (X_{ij} + M_{ij}) - \sum_i \left[\frac{1}{2} \sum_i (X_{ij} + M_{ij}) * \left(\frac{X_{ij}}{\sum_i X_{ij}} - \frac{M_{ij}}{\sum_i M_{ij}} \right) \right]}{\sum_i (X_{ij} + M_{ij})} * 100 \quad (1.14)$$

şeklindedir. Burada Q_j , j ülkesindeki endüstri-içi ticareti göstermektedir.

1.4.3. Marjinal Endüstri-İçi Ticaret Endeksleri

Marjinal endüstri-içi ticareti ölçmeye yönelik olarak kullanılan üç önemli endeks Hamilton ve Kniest, Brühlart, Greenaway-Hine-Milner-Elliot Endeksleri aşağıdaki şekilde ele alınmıştır.

1.4.3.1. Hamilton ve Kniest Endeksi

Hamilton ve Kniest (1991), Grubel-Lloyd tarafından ortaya konulan endeksin farklı bir versiyonu olan marjinal endüstri-içi ticaret endeksini, ticaretin serbestleşmesinden kaynaklanan uyum maliyetlerini ölçmek amacıyla ortaya koymuşlardır. Marjinal endüstri-içi ticaret endeksi, Grubel-Lloyd endeksinin farklı zaman dilimlerindeki endüstri-içi ticaret değerlerinin karşılaştırılmasında karşılaşılabilecek kavramsal kargaşanın ortadan kaldırılmasına yönelik olarak düzenlenmiştir. Marjinal endüstri-içi ticaret endeksi, belirli bir endüstrideki ithalat veya ihracat artışının oranını belirlemeye yöneliktir. Marjinal endüstri-içi ticaret endeksi (Hamilton ve Kniest, 1991: 360-361) :

$$MIIT = \frac{X_t - X_{t-n}}{M_t - M_{t-n}} \quad M_t - M_{t-n} > X_t - X_{t-n} > 0 \text{ için}$$

$$MIIT = \frac{M_t - M_{t-n}}{X_t - X_{t-n}} \quad X_t - X_{t-n} > M_t - M_{t-n} > 0 \text{ için}$$

$$\text{Tanımsız } X_t - X_{t-n} < 0 \text{ veya } M_t - M_{t-n} < 0 \text{ için} \quad (1.15)$$

şeklindedir.

Burada n hesaplamanın yapıldığı döneme ait yıl sayısını göstermektedir. $X_t(M_t)$ ve $X_{t-n}(M_{t-n})$ sıralı olarak t ve $t-n$ yıllarındaki ihracatı (ithalatı) göstermektedir. Eğer $\Delta X_t / \Delta M_t = (X_t - X_{t-n}) / (M_t - M_{t-n})$, X_t / M_t 'den büyükse mutlak endüstri-içi ticaret artarken, toplam ticarete göre endüstri-içi ticaret azalacaktır.

1.4.3.2. Brülhart Endeksi

Marjinal endüstri-içi ticaretin ölçülmesine yönelik olarak geliştirilen diğer bir endeks Brülhart (1994) endeksidir. Bu endeks ;

$$MIIT = A = 1 - \frac{|(X_t - X_{t-n}) - (M_t - M_{t-n})|}{|X_t - X_{t-n}| + |M_t - M_{t-n}|} \quad (1.16)$$

şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca bu endeksi;

$$A = 1 - \frac{|\Delta X - \Delta M|}{|\Delta X| + |\Delta M|} \quad (1.17)$$

şeklinde de ifade edilebilir.

Burada “ Δ ” değişimi ifade ederken; “ t ” son yıl ve “ n ” ise baz alınan yıl ile son yılı ayıran yılların sayısını ifade etmektedir. Brülhart endeksi 0 ile 1 arasında değişmektedir. 0 değeri, bir endüstride marjinal ticaretin tamamen endüstriler arası ticaretten oluştuğunu gösterirken, 1 değeri ise marjinal ticaretin tamamen endüstri-içi ticaretten oluştuğunu göstermektedir (Brülhart, 1994: 604-606).

1.4.3.3. Greenaway-Hine-Milner-Elliot Endeksi

Greenaway vd. (1994) yeni bir endeks geliştirerek, endüstri-içi ticarete meydana gelen mutlak değişimlerin oluşturacağı potansiyel yapı değişimlerini açıklamaya çalışmışlardır. Bu endeks (Greenaway vd., 1994: 423-424):

$$\Delta IIT_j = \Delta \left[(X_j - M_j) - |X_j - M_j| \right] \quad (1.18)$$

şeklinde formüle edilmiştir. Bu endekste, enflasyonist etkileri gidermek amacıyla, endüstri-içi ticarete meydana gelen değişimi;

$$\Delta IIT(reel) = \Delta IIT_j * \left[\frac{1}{GSMHDeflatörü} \right] \quad (1.19)$$

şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu endeks endüstri-içi ticareti mutlak değer olarak göstermektedir. Oysa Grubel-Lloyd endeksi ve Hamilton-Kniest endeksi endüstri-içi ticareti oransal olarak ele almaktadır.

1.5. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET: LİTERATÜR İNCELEMESİ

Endüstri-içi ticaret ile ilgili olarak 1960'lı yıllardan günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar EİT payının ölçmeye yönelik olanlar, teorik modelleri geliştirmeye yönelik olarak yapılan çalışmalar ve belirli ülkelerin endüstri-içi ticaretini belirleyicilerini ekonometrik olarak ele alan çalışmalardan oluşmaktadır. Çalışmamız Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan EİT düzeyinin ölçülmesiyle ilgili olduğu için literatür bölümünde ağırlıklı olarak ölçümlemeye yönelik çalışmalar ele alınmıştır.

Erün (2010) 1995-2010 yılları arasında Türkiye ile AB arasında gıda ve canlı hayvan sektörünü endüstri-içi ticaret bağlamında incelemiştir. Türkiye ile AB-15 ve AB-27 arasında mevcut endüstri-içi ticaretin yüksek kalite ve dikey endüstri-içi ticaret yapısında olduğu gözlemlenmiştir. 1995-2010 döneminde Türkiye ile AB-15 arasındaki endüstri içi ticaret düzeyi 0,21 ile 0,38 arasında değerler alırken, Türkiye

ile AB-27 arasındaki endeks 0,21 ile 0,36 arasında değiştiği gözlemlenmiştir. Türkiye'nin tek tek ülke bazlı olarak Macaristan, Bulgaristan, Danimarka, İspanya, İrlanda ve Romanya ile yapmış olduğu gıda ve canlı hayvan ticaretinde endüstri-içi ticaretin endeks değerleri olarak diğer ülkelere göre baskın sonuçlar aldığı görülmüştür.

Altay ve Şen (2009) 1995-2007 yılları arasında Türkiye ve rakip ülkelerin AB (15) ülkeleriyle yapmış oldukları endüstri-içi ticaret düzeylerini incelemişlerdir. İhracat benzerlik endeksi hesaplanarak AB pazarında Türkiye'nin rakibi olan ülkeler tespit edilmiş ve en az %70 benzerlik baz alınarak Türkiye'nin rakiplerinin Polonya, Romanya, Portekiz, Çin, Hindistan, Endonezya, İtalya, Tayland, Slovenya, Fas ve İsrail olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, Türkiye'nin endüstri-içi ticaret bakımından rakiplerine oranla daha yüksek artış trendi yakaladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Altay, Özcan ve Çınar (2009) 1995-2007 yıllarını kapsayan, Türkiye'nin AB(15) pazarında endüstriler-arası ve endüstri-içi ticaret bakımından avantajlı olduğu ürün gruplarının belirlenmesine yönelik yaptıkları çalışmada Türkiye'nin her iki ticaret şekli için düşük katma değerli ürünlerde avantajlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca yapılan hesaplamalar sonucunda, 13 emek yoğun sektör içerisinde 4, sermaye yoğunluğu gerektiren 9 endüstride 3, kolay taklit edilebilen araştırma yönlü ürünlerde 7 endüstride 2, zor taklit edilen ürünlerde 9 endüstrinin yalnızca 2 sinde yoğun endüstri-içi ticaret gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Deviren ve Karataş (2007), 1995-2005 yılları arasında Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin endüstri içi ticareti hem ürün gruplarına göre hem de teknolojik yapıya göre incelemişlerdir. Çalışmaları sonucunda, SITC düzey 3 seviyesinde, gıda malzemeleri ve canlı hayvanlar, kimya sanayi ürünleri ve mamul ürünlerde endeks 0,50 ve üzeri değer aldığı gözlemlenmiş, teknolojik açıdan incelendiğinde ise, ara teknoloji ürünlerde endüstri-içi ticaretin ön plana çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmalarında, SITC düzey 3 seviyesinde genel endüstri-içi ticaret endeksini hesaplamaları sonucunda Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaretin nitelik olarak endüstriler-arası ticaret yapısında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaya ve Atış (2007) Türkiye'nin AB ve AB'ye aday ülkeler, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Çin ile yapmış olduğu kimya sanayi endüstri-içi ticaretine yönelik çalışmaları sonucunda Almanya ile 11 ürün grubunda, Yunanistan ile 9 ürün grubunda, Fransa ile 3 ürün grubunda yoğun endüstri-içi ticaret gözlemlenmiştir. Ayrıca, SITC Rev.3'e göre 5 basamaklı değerler kullanılarak yapılan çalışmada, 1996 yılından önce endüstriler-arası ticaret gözlemlenen İngiltere, Danimarka, İtalya ve İspanya ile büyük ölçüde endüstri-içi ticaret yapıldığı tespit edilmiştir.

Koçyiğit ve Şen (2007) Gümrük Birliği anlaşması sonrasında 1997-2005 yılları arasında Türkiye-AB endüstri-içi ticaret düzeyindeki değişimleri ortaya koymaya çalışmışlardır. Standart Grubel-Lloyd endeksi ile 1992 yılında 0,257 olan endeks değerinin 2005 yılında 0,484 seviyesine ulaştığı gözlemlenmiştir. Düzeltilmiş Grubel-Lloyd endeksi ile ise 1992 yılında 0,367 olan endeks 2005 yılında 0,693 seviyesine ulaşmıştır.

Şimşek (2005) Türkiye'nin OECD ile çok yönlü, OECD ülkeleri ile iki yönlü ticaretini endüstri içi ticaret bazında yatay endüstri-içi ticaret ve dikey endüstri-içi ticaret yönünden incelemiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda Türkiye'nin endüstri-içi ticaretinin büyük ölçüde düşük kalite dikey endüstri-içi ticaretten meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkcan (2005) Türkiye'nin 1985-2000 yılları arasında seçilmiş 9 OECD ülkesi ve dünya ile olan endüstri-içi ticaret düzeyini mamul eşya, nihai mal ve ara mal bağlamında ölçümlemiştir. 1985 yılında mamul eşya sınıfında, dünya ile olan endüstri içi ticaret düzeyi 0,32 iken 2000 yılında bu oran 0,34'e çıkmıştır. Aynı sınıfta, en yüksek endüstri içi ticaret düzeyi Almanya ile yakalanmıştır. 1985 yılı itibariyle 0,16 olan endeks değeri 2000 yılında 0,27'e yükselmiştir. Genel anlamda, mamul eşya, ara mal, nihai mal sınıflarında seçilmiş 9 OECD ülkesi ile endüstri-içi ticaret düzeyinin artış eğiliminde fakat çok az değiştiği gözlemlenmiştir.

Deviren (2004b) 1993-2003 döneminde, Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki sınai ürünleri endüstri-içi ticaret düzeyini Grubel-Lloyd'un ağırlıklı ortalamasını kullanarak hesaplamıştır. SITC sınai ürün gruplarında mamul ürünlerde, teknoloji bakımından ise standart teknoloji ürünlerinde yoğunlaşma gözlemlenmiştir. Genel endüstri-içi ticaret düzeyi hesaplamaları sonucunda Türkiye-Avrupa Birliği

lkeleri arasındaki dış ticaretin endüstriler-arası ticaret özelliği taşıdığı ortaya konulmuştur.

epni ve Köse (2003) yapmış oldukları çalışmada Türkiye'nin 1989-1999 yılları arasında OECD, Avrupa Birliği ve seçilmiş 15 ülke arasındaki endüstri-içi ticaret düzeyini belirlemeye çalışmışlardır. Hesaplamalarına SITC düzey 2 seviyesine göre SITC 0-8 aralığı, SITC 1-8 aralığı, SITC 5-8 aralığını hesaplanmıştır. 1999 yılı itibariyle Türkiye-AB arasındaki endüstri içi ticaret düzeyi her 3 aralığa göre %42-%48 bandı arasında değişmekte olduğu sonucuna ulaşılırken, en yüksek endüstri-içi ticaret düzeyi %47,53 ile imalat sanayi dalını barındıran SITC 5-8 aralığında ortaya çıkmıştır. 1999 yılında Türkiye-OECD lkeleri arasında yapılan endüstri-içi ticaret düzeyi her üç grupta da %43-%50 bandı arasında değer aldığı gözlemlenmiş, %49,24 ile imalat sanayini barındıran SITC 5-8 aralığı en yüksek değeri aldığı sonucuna ulaşılmıştır. 1999 yılında SITC 5-8 aralığında, coğrafi uzaklığa rağmen Türkiye-ABD arasında % 40'lık endüstri içi ticaret düzeyi tespit edilmiş, bunun nedeni olarak geçmişe dayalı politik ilişkiler ne srlmştur. Türkiye'nin SITC 5-8 aralığı için endüstri-içi ticaret düzeyi coğrafi uzaklık olarak ABD ile hemen hemen aynı uzaklıkta olan Kanada ile %26,51, Güney Kore ile %25,07, Japonya ile %25,29 seviyesinde olduğu hesaplanmıştır.

Kösekahyaoğlu (2002) yapmış olduğu çalışmada yapısal düzenlemeler ve ticaretin serbestleşmesinin Türkiye-AB 12 arasındaki endüstri-içi ticaretine etkilerini incelemiştir. SITC düzey 2 seviyesinde ve 1975-1990 yıllarını kapsayan çalışmada, Türkiye-AB 12 arasında imalat sanayinde 1975 yılında %12 olan endüstri-içi ticaret hacmi 1990 yılında %33'e yükselmiştir. Mamul mallar dışındaki endüstrilerde endüstri-içi ticaret hacmi %37'den %35'e gerilemiştir. Tüm malları kapsayan SITC 0-8 aralığında endüstri-içi ticaret hacminin ise %21'den %34'e yükseldiği hesaplanmıştır.

Küçükahmetoğlu (2001) 1989-1998 yılları arasında Türkiye'nin AB lkeleri, AB dışı ülkeler ve dünya ülkeleri ile yapmış olduğu endüstri-içi ticareti lmlemiş, endeksin yıldıan yıla artış eğilimi gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. alışmasında, Türkiye-AB lkeleri arasındaki ürünlerin teknolojik özelliklerine göre standart teknoloji ürünlerinde genel bir artış gözlemlenmiştir. Diğer taraftan ara teknoloji

ürünlerde endeksin düşme eğilimi gösterdiği, ileri teknoloji ürünlerinde ise çok düşük seviyede kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. AB dışı ülkelerle yapılan endüstri-içi ticarete standart teknoloji ürünleri ilk sırada yer alırken, ara teknoloji ve ileri teknoloji mallarında 1990 yılından sonra genel olarak artma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm dünya ülkeleri ile yapılan endüstri-içi ticarete ise 1990 yılı sonrasında her üç grupta da artış eğilimi gözlemlenirken, ilk sırada standart teknoloji ürün grubu yer aldığı tespit edilmiştir.

Gönel (2001) 1990-1997 yıllarını kapsayan çalışmasında Türk tekstil sektörünün endüstri-içi ticaret gelişimini incelemiştir. Çalışması sonucunda, tekstil sektöründe endüstri-içi ticaret düzeyinde önemli artış olduğu tespit edilmiş, bunun sebebi olarak dış ticaretin serbestleşmesi ve AB ile yapılan Gümrük Birliği anlaşmasının önemli etkenler olduğuna vurgu yapılmıştır.

Kawecka (2011) Avrupa Birliği üyeliğine yeni girmiş olan eski Doğu Bloku ülkelerinin genel endüstri-içi ticaret düzeyleri ile otomotiv sanayisine ait endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimini 2000 ve 2007 yıllarını karşılaştırarak gözlemlemiştir. 2007 yılı itibarıyla en yüksek endüstri-içi ticaret düzeyi 57,5 endeks değeri ile Slovenya'ya aitken, otomobil sektöründe 79,8 ile aynı şekilde Slovenya'ya ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Crespo ve Fontoura (2011) 1997 yılında Portekiz ve dünyanın değişik kıtalarından seçilmiş 55 ülke ile arasında gerçekleşen endüstri-içi ticaret düzeyini dikey ve yatay endüstri-içi ticaret bağlamında incelemişlerdir. Dikey endüstri-ticaretin baskın olduğu gözlemlenen sonuçlarda, toplam en yüksek endüstri-içi ticaret düzeyinin İspanya (70,4) ve Almanya (56,7) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Portekiz'in seçilmiş ülkelerle genel olarak endüstriler-arası ticaret yapısının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mezo (2011) AB'ne yeni üye olan 10 ülke (Letonya, Litvanya, Estonya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Slovenya, Malta, Kıbrıs) ile AB 15 arasında 1995-2003 yılları arasında gerçekleşen endüstri-içi ticareti ele almışlardır. Yapılan hesaplamalarda bu iki ülke grubu arasındaki endüstri-içi ticaret düzeyinin sürekli arttığı gözlemlenmiştir. 1995 yılında 60,67 olan endeks, 2003 yılında 77,06 seviyesine ulaşmıştır.

Brühlhart (2009) 1962-2006 yıllarını kapsayan çalışmasında tüm dünya ülkelerinin endüstri-içi ticaret düzeyleri, endüstri-içi ticaretin en yüksek olduğu sektörleri detaylı şekilde incelemiştir. 2006 yılı itibariyle dünya ticaretinde %13,20 pay sahibi olan ABD'nin SITC düzey 3 sınıfında endüstri-içi ticaret endeksi 0,50 iken, dünya ticaretinde sadece %0,76 paya sahip olan Çek Cumhuriyeti'nin endüstri-içi ticaret düzeyi 0,62 ile dünya genelinde en üst sırada yer aldığı gözlemlenmiştir. Dünya ticaretinde endüstri-içi ticaretin artan trend gösterdiği ve ekonomilerinin sektörel yapı itibariyle birbirlerine benzer hale geldikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sektörel endüstri-içi ticaret analizinde düzey 5 seviyesinde, 1962 yılında 0,099 endeks değerine sahip olan başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri 2006 yılında 0,352 seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca en yüksek endüstri-içi ticaret düzeyinin 0,368 endeks değeri ile makine ve ulaştırma araçları ön plana çıkmaktadır.

Mardas ve Nikas (2008) 1993-2006 yıllarında Yunanistan'ın Balkan ülkeleri ile endüstri-içi ticaretin gelişimini incelemiştir. Yapılan hesaplamalar neticesinde, genel anlamda tüm Balkan ülkeleri ile endüstri-içi ticaret düzeyinde artış gözlenmiştir. 2006 yılı itibariyle en yüksek endüstri-içi ticaret 0,538 ile Bulgaristan ve 0,392 ile Romanya ile gerçekleşmiştir. Serbest ticaret bölgelerinin farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasındaki endüstri-içi ticareti arttırabileceğini ve ayrıca Yunanistan ile Balkan ülkeleri arasındaki endüstri-içi ticaret düzeyinin ticaretin serbestleşmesi ve entegrasyon süreci ile birlikte arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Lee ve Han (2008) Kore Cumhuriyeti ve Çin arasındaki tarifeler ile endüstri-içi ticaret arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kore Cumhuriyeti'nin uygulamış olduğu tarife oranlarının endüstri-içi ticaret düzeyine negatif etkisi gözlemlenmişken, Çin'in uygulamış olduğu tarifelerin endüstri-içi ticarete negatif etkisi tespit edilememiştir.

Zhang vd. (2005) 1992-2001 yılları arasında Çin ile Çin'in 50 ticari partneri ülke arasında gerçekleşen endüstri-içi ticaretini gözlemlemişlerdir. İncelemelerini 1992-1994, 1995-1998, 1999-2001 şeklinde 3 grupta kategorize etmişlerdir. Çin'in tüm dünya ile yapmış olduğu endüstri-içi ticaret düzeyleri 1992-1994 periyodunda 30,8 iken; 1999-2001 periyodunda endeks 39,9'a çıkmıştır. 50 ülke arasında en

yüksek endeks değeri Hong Kong'a aittir. 1992-1994 periyodunda 61,8 olan endeks değeri, 1999-2001 periyodunda 86,3 seviyesine ulaşmıştır. Çin'in Türkiye ile olan endüstri-içi ticaret gelişiminde ise 1992-1994 periyodunda 1,2 olan endeks, 1999-2001 yılları arasında 11,2 seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca Çin'in yapmış olduğu endüstri-içi ticarete dikey endüstri-içi ticaretin baskın olduğu gözlemlenmiştir.

Algieri (2004) Rusya'nın 1993-2003 yılları arasında, uzmanlaşmadaki değişimi ve ihracat yapısına yönelik yapmış olduğu çalışmasında, 1993 yılında 0,75 olan endüstri-içi ticaret düzeyinin zaman zaman inişli çıkışlı fakat genelde artan bir seyir izlediğini gözlemlemiş, 2003 yılı itibariyle endeksin 0,79 seviyesinde olduğunu hesaplamıştır. Endeksin bu yıllar arasında 0,70-0,88 arasında değiştiği sonucuna ulaşmıştır. Rusya'nın endüstri-içi ticaretinin artmasının ardında yatan sebepler olarak, AB ile yapılan ticaretin artması ve uygulanan liberal politikalara vurgu yapılmıştır.

Fukao vd. (2003) dikey endüstri-içi ticaret ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Doğu Asya ülkelerine etkilerini gözlemledikleri çalışmalarında elde ettikleri sonuçları AB ile karşılaştırmışlardır. 1996-2000 yıllarını kapsayan çalışmalarında Doğu Asya ülkelerinin kendi aralarında yapmış oldukları endüstri-içi ticaret düzeyi 17,5 ile 20,5 arasında değerler alırken, AB ülkelerinin kendi aralarında yapmış oldukları endüstri-içi ticaret düzeyi 38,4 ile 39,5 arasında değiştiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, doğrudan sermaye yatırımlarının dikey endüstri-içi ticaretin gelişmesinde önemli rol oynadığı tespit edilmiştir.

Martin-Montaner ve Rios (2002) İspanya'nın 1988-1992 yılları arasında seçilmiş OECD ülkeleri ile yapmış olduğu dikey ve yatay endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimini ele almıştır. Dikey endüstri-içi ticaret yüksek kalite ve düşük kalite olarak iki ayrılmıştır. Yapılan çalışmada dikey endüstri-içi ticaret düzeyinin baskın olduğu gözlemlenirken, yüksek kalite dikey endüstri-içi ticarete 0,48 endeks değeri ile Portekiz en üst sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Düşük kalite dikey endüstri-içi ticarete ise 0,58 ile Avusturya ile en yüksek endeks değerine ulaşmıştır. Ayrıca, İspanya'nın yapmış olduğu endüstri-içi ticaretinde düşük kaliteli malların baskın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Brühlhart ve Thorpe (2001) NAFTA ülkelerinin 1980-1998 yılları arasında SITC 0-8 aralığı ve SITC 5-8 aralığı bağlamında endüstri-içi ticaret düzeylerindeki değişimi gözlemlemişlerdir. ABD'nin dünya ile yapmış olduğu ticarete, SITC 0-8 aralığında 1980 yılında 0,45 olan endüstri-içi ticaret düzeyi 1998 yılında 0,66'ya, Kanada'nın 0,53'ten 0,67'ye, Meksika'nın ise 0,27'den 0,61'e yükseldiği gözlemlenmiştir.

Aturupane, Djankov ve Hoekman (1999) AB'nde olan 9 ülke ile Orta ve Doğu Avrupa'da olan eski Doğu Bloku ülkelerinin, 1990-1995 döneminde aralarında yapmış oldukları dış ticareti dikey ve yatay endüstri-içi ticaret bağlamında incelemişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda, eski Doğu Bloku ülkeleri ile AB arasında endüstri-içi ticaretin hızla arttığı gözlemlenmiş, gerçekleşen endüstri-içi ticarete dikey endüstri-içi ticaretin %80-%90 aralığında değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Hu ve Ma (1999) Çin ile Çin'in ana ticari partnerleri arasında 1995 yılında gerçekleşen endüstri-içi ticaret düzeyini incelemişlerdir. Dikey endüstri-içi ticaretin baskın olduğu gözlemlenen çalışmada, Çin'in en yüksek endüstri-içi ticareti sırasıyla Hong Kong, Makao ve İsviçre ile yaptığı gözlemlenmiştir.

Martini (1998) Orta Amerika ülkelerinin (Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua) aralarında yapmış oldukları endüstri-içi ticareti 1994 yılını baz alarak hesaplamıştır. Yapılan çalışma sonucunda endüstri-içi ticaret düzeyinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. En yüksek endüstri-içi ticaret düzeyinin 0,42 ile Guatemala'ya ait olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, endüstri-içi ticaretin nitelik olarak dikey özellik gösterdiği varılan sonuçlar arasındadır.

Nilsson (1997) endüstri-içi ticaret düzeyinin eşit olmayan ülkeler arasında ölçümlemesi ve karşılaşılan problemlerle ilgili olarak çalışma yapmıştır. Örneklem olarak Almanya'nın dış ticaretinde çok önemli yeri olmayan ve ekonomik büyüklük açısından 3 ufak ülke (Bahamalar, Malta, St.Kitts&Nevis) ve Almanya'nın en önemli dış ticaret ülkelerinden 3 ülke (Brezilya, Hong Kong, Kore Cumhuriyeti) seçilmiştir. 1990 yılı itibariyle yapmış olduğu ölçümlemede toplam 11 milyon dolarlık ticaret hacmi bulunan St.Kitts&Nevis ile Almanya arasındaki endüstri-içi ticaret düzeyi 0,41 değeri alırken, 1,2 milyar dolarlık dış ticaret hacmi olan Hong Kong ile endeks

0,17 seviyesinde ölçümlenmiştir. Ticari dengesizlikten kaynaklanan bu durumun önüne geçmek için, endüstri-içi ticaret seviyesinin ticarete konu olan ürün sayısına bölünmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Gonzales ve Velez (1995) yapmış oldukları çalışmada, ABD'nin Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika, Paraguay, Uruguay, Venezüella arasında gerçekleşen endüstri içi ticaret düzeyini hesaplamışlardır. Çalışmaları sonucunda ABD ve Meksika arasında diğer Latin Amerika ülkelerine nazaran daha yüksek düzeyde endüstri-içi ticaret olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunun nedeni olarak coğrafi yakınlığın önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca çalışmalarında, bir ülkenin ekonomik büyüklüğü ile endüstri-içi ticareti arasında pozitif yönlü ilişkili olduğu saptanmıştır.

Greenaway ve Hine (1991) 1970-1985 yıllarında 22 OECD ülkesinin endüstri-içi ticaret performanslarını analiz etmiştir. 1985 yılı itibariyle en yüksek endüstri-içi ticaret düzeyi 0,867 ile Belçika, 0,855 ile Fransa, 0,843 ile İngiltere şeklinde sıralanmaktadır. Dünya ile seçilmiş 22 OECD ülkesinin toplam dış ticareti içinde endüstri-içi ticaret 1970 yılında 0,546 değere sahipken, 1985 yılında bu değerin 0,645'e çıktığı gözlemlenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYENİN BÖLGE ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde, Türkiye'nin coğrafi komşuları ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle¹ 1995-2009 dönemindeki dış ticaret durumu incelenecektir. Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması (SITC Rev.3: Standart International Trade Classification) - Düzey I göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin söz konusu ülkelerle dokuz ayrı ürün grubundaki ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye Suriye, Irak, İran, Azerbaycan, Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan olmak üzere on ülke dâhil edilmiştir.

Tablo 1 - SITC Rev.3 – Düzey I Sınıflaması

SITC Kodu	Tanım
0	Canlı Hayvan ve Gıda Maddesi
1	İçkiler Tütün
2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde
3	Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler
4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar
5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri
6	Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar
7	Makine ve ulaştırma araçları
8	Çeşitli mamul eşya
9	SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar

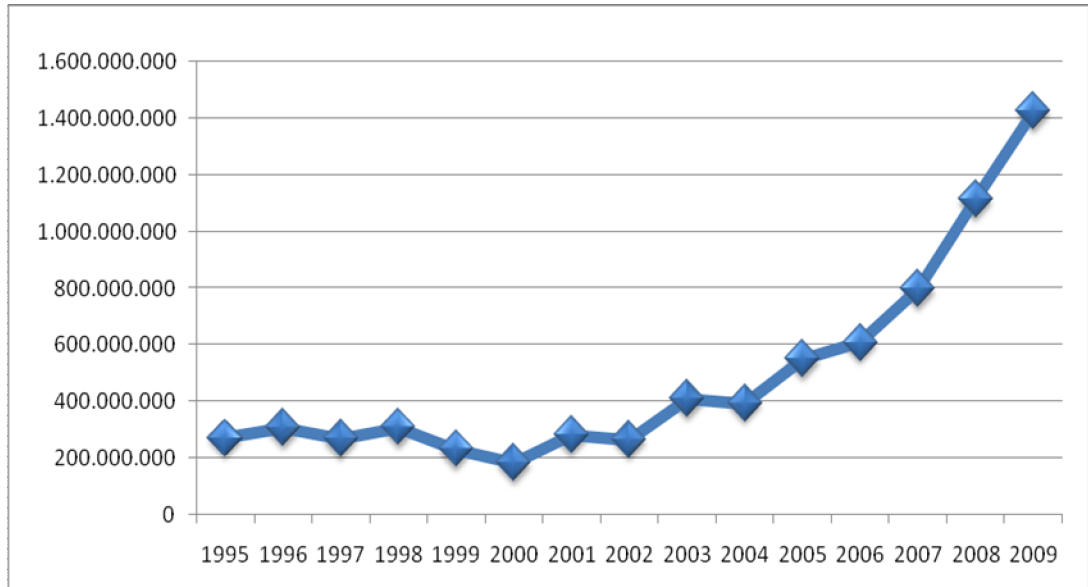
¹ Tez çalışmasında Türkiye'nin komşuları olarak Türkiye ile sınırı bulunan ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler şeklinde ele alınmıştır.

2.1. TÜRKİYE - SURIYE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye'nin Suriye'ye olan ihracatı, Suriye'den ithalatı ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi incelenmiştir.

2.1.1. İhracatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 yılları arasında Suriye'ye olan ihracatı incelendiğinde, ihracatın 2002 yılına kadar iki yüz milyon dolar ile dört yüz milyon dolar seviyesinde dalgalı bir seyir izlediği göze çarpmaktadır. 2004 yılında meydana gelen ufak bir azalma dışında, 2003 yılından itibaren ihracat sürekli artış göstermiş ve 2009 yılı itibariyle bir milyar dört yüz milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 2000'li yılların sonrasında iki ülke arasında gelişen siyasi ve ekonomik işbirliği anlaşmalarının Türkiye'nin Suriye'ye olan ihracatının artmasında önemli etkisinin olduğu söylenebilir.

Grafik 2 - Türkiye'nin Suriye'ye İhracatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2 - Türkiye'nin Suriye'ye Olan İhracatı (USD)

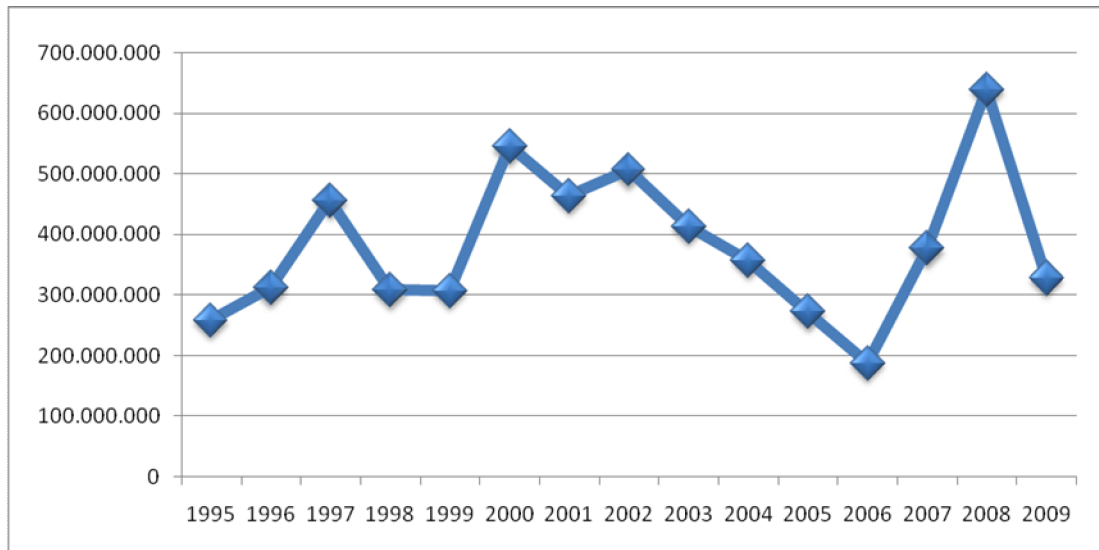
	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	49.252.942	29.920	2.988.527	4.919.398	20.370.124	24.875.005	147.389.444	20.935.672	1.401.312	0	272.162.344
1996	42.350.665	0	3.430.267	2.783.867	26.243.868	21.445.201	155.070.798	54.855.222	1.598.501	0	307.778.389
1997	34.228.132	6.194.434	3.685.400	1.814.469	25.510.467	18.632.911	154.766.883	22.507.870	1.412.798	0	268.753.364
1998	51.570.566	4.812.133	1.641.559	48.992.706	24.803.968	17.282.056	132.429.793	23.970.126	3.541.059	0	309.043.966
1999	60.246.550	0	1.314.542	7.953.911	24.116.224	16.973.161	87.404.155	31.845.709	2.355.569	0	232.209.821
2000	36.894.065	0	3.893.180	531.585	16.508.695	17.933.652	77.556.470	28.570.727	2.378.360	0	184.266.734
2001	54.785.060	11.303	5.024.123	29.156.220	10.710.248	21.520.736	109.262.426	48.772.367	1.894.991	3.717	281.141.191
2002	13.837.762	0	10.574.017	32.208.083	8.675.009	27.039.130	101.206.721	70.123.604	3.101.914	5.300	266.771.540
2003	10.806.037	378.665	18.865.995	135.123.389	6.243.060	38.404.615	116.296.958	79.974.545	4.428.652	233.025	410.754.941
2004	15.528.247	189.234	33.030.833	81.345.585	9.645.713	49.621.675	135.515.383	62.234.884	7.195.569	475.811	394.782.934
2005	61.838.892	293.645	25.949.269	118.724.969	15.660.604	48.264.531	161.452.117	110.484.689	8.298.498	660.052	551.627.266
2006	75.599.320	673.350	40.864.829	22.187.965	27.214.042	62.858.995	228.709.950	137.376.428	13.225.165	706.956	609.417.000
2007	44.627.882	332.783	42.897.941	99.385.571	17.132.733	71.357.966	291.188.409	206.743.047	23.818.372	281.240	797.765.944
2008	104.600.931	4.529.157	56.866.409	49.337.137	101.332.945	99.698.378	445.795.716	208.329.547	44.096.982	425.319	1.115.012.521
2009	177.614.185	6.577.293	47.698.467	212.341.630	40.978.269	101.210.890	564.348.507	222.978.586	50.195.498	1.167.358	1.425.110.683

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Suriye'ye yapmış olduğu ihracat incelendiğinde tüm mal gruplarında ihracat yapıldığı görülmektedir. İçki ve tütün grubunda ihracat düşük seyretmektedir. SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar grubunda 1995-2000 yılları arasında hiç ihracat yapılmamışken 2001 yılı sonrasında düzenli artış sağlanmıştır. Fakat her iki ihracat kaleminde de toplam ihracat içindeki payları oldukça düşük seviyededir. Suriye'ye yapılan ihracatın en önemli kalemini başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar oluşturmaktadır. Daha sonra canlı hayvan ve gıda maddesi, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünlerinden oluştuğu görülmektedir.

2.1.2. İthalatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 yılları arasında Suriye'den yapmış olduğu ithalata göz atılacak olursa, ithalatın dalgalı seyir izlediği görülmektedir. 1995-1997 yılları arasında artış eğiliminde olan ithalat, daha sonra izleyen iki yılda düşüş göstermiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise ithalatta büyük bir artış göze çarpmaktadır. 2000 yılı sonrasında başlayan ithalattaki düşüş, 2006 yılına kadar devam etmiş, 2008 yılında en üst seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılında ise, küresel krizin etkisiyle bir önceki seneye göre yaklaşık yüzde elli oranında bir düşüş yaşanmıştır.

Grafik 3 - Türkiye'nin Suriye'den İthalatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 3 - Türkiye'nin Suriye'den İthalatı (USD)

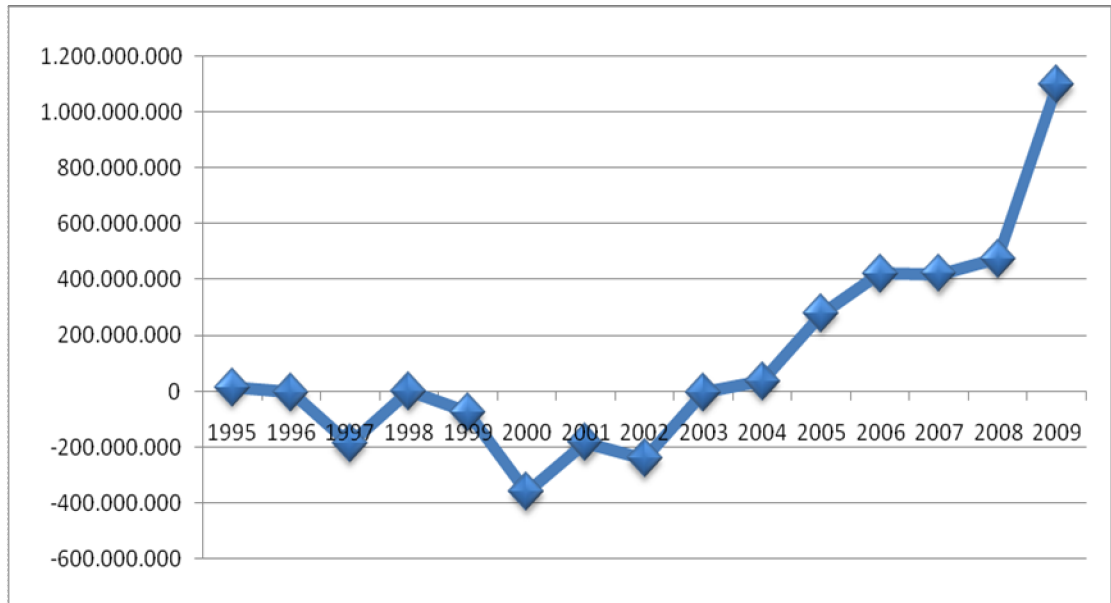
	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	3.025.587	0	30.601.404	223.083.359	0	788.620	453.862	41.898	106.575	0	258.101.305
1996	11.710.510	1.253.466	17.140.108	278.475.511	0	383.437	1.449.479	81.412	964.878	0	311.458.801
1997	56.147.363	0	47.817.908	345.392.451	3.639.434	90.504	1.764.323	600.097	830.279	0	456.282.359
1998	24.921.631	0	82.192.193	190.853.778	5.683.220	1.903.576	1.101.667	818.361	527.944	0	308.002.370
1999	18.188.329	0	23.269.958	256.989.879	2.410.268	2.532.582	2.006.197	1.400.471	203.627	0	307.001.311
2000	6.907.424	0	75.176.750	451.851.746	3.084.040	2.600.810	3.824.135	1.134.536	660.127	0	545.239.568
2001	2.796.958	0	41.370.665	415.233.779	0	1.753.755	1.625.987	327.361	367.177	0	463.475.682
2002	2.703.429	0	36.842.788	456.427.780	418.315	1.104.331	6.857.539	1.310.765	582.284	0	506.247.231
2003	3.542.993	0	68.896.968	315.329.230	0	429.735	22.833.845	527.356	1.789.235	0	413.349.362
2004	8.946.735	8.824	56.643.224	271.691.974	0	4.854.903	12.495.869	1.110.079	1.904.826	0	357.656.434
2005	11.493.749	0	87.762.713	159.179.068	560.211	5.724.677	3.772.705	351.066	3.300.675	34.886	272.179.750
2006	5.896.701	0	72.005.412	85.893.102	3.148.080	5.359.986	8.281.045	742.123	5.923.316	0	187.249.765
2007	20.308.393	0	41.806.029	259.421.290	16.500	7.097.136	36.488.677	1.087.109	10.734.095	0	376.959.229
2008	6.132.625	29.464	81.989.404	474.401.087	0	10.139.841	48.117.388	3.690.288	14.706.180	6.399	639.212.676
2009	3.950.766	22.611	60.382.063	169.667.317	2.790.416	9.189.191	69.960.772	2.821.405	9.061.436	0	327.845.977

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Suriye’den yapılan ithalatın en önemli kalemini mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler oluşturmaktadır. Diğer önemli ithalat kalemini akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde oluşturmaktadır. İçkiler ve tütün, SITC’da sınıflandırılmamış eşyalar grubunda yapılan ithalat bazı dönemlerde hiç olmamış, ithalatın yapıldığı senelerde ise toplam ithalat içinde oldukça düşük seviyede kalmıştır.

2.1.3. Dış Ticaret Dengesi

Türkiye ile Suriye arasındaki dış ticaret dengesine bakılacak olursa, Türkiye 2003 yılına kadar sadece 1995 ve 1998 yıllarında dış ticaret fazlası vermiş diğer yıllarda ise dış ticaret açığı vermiştir. 2003 yılından sonra ise artan oranda dış ticaret fazlalığının ortaya çıktığı görülmektedir. 2009 yılında ise küresel krizin etkisiyle azalan ithalat, dış ticaret fazlasının artmasında etkili olmuştur.

Grafik 4 - Türkiye-Suriye Dış Ticaret Dengesi (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 4 - Türkiye ile Suriye Dış Ticaret Dengesi (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	46.227.355	29.920	-27.612.877	-218.163.961	20.370.124	24.086.385	146.935.582	20.893.774	1.294.738	0	14.061.040
1996	30.640.155	-1.253.466	-13.709.841	-275.691.644	26.243.868	21.061.764	153.621.319	54.773.810	633.623	0	-3.680.412
1997	-21.919.231	6.194.434	-44.132.508	-343.577.982	21.871.033	18.542.407	153.002.560	21.907.773	582.519	0	-187.528.995
1998	26.648.935	4.812.133	-80.550.634	-141.861.072	19.120.748	15.378.480	131.328.126	23.151.765	3.013.115	0	1.041.596
1999	42.058.221	0	-21.955.416	-249.035.968	21.705.956	14.440.579	85.397.958	30.445.238	2.151.942	0	-74.791.490
2000	29.986.641	0	-71.283.570	-451.320.161	13.424.655	15.332.842	73.732.335	27.436.191	1.718.233	0	-360.972.834
2001	51.988.102	11.303	-36.346.542	-386.077.559	10.710.248	19.766.981	107.636.439	48.445.006	1.527.814	3.717	-182.334.491
2002	11.134.333	0	-26.268.771	-424.219.697	8.256.694	25.934.799	94.349.182	68.812.839	2.519.630	5.300	-239.475.691
2003	7.263.044	378.665	-50.030.973	-180.205.841	6.243.060	37.974.880	93.463.113	79.447.189	2.639.417	233.025	-2.594.421
2004	6.581.512	180.410	-23.612.391	-190.346.389	9.645.713	44.766.772	123.019.514	61.124.805	5.290.743	475.811	37.126.500
2005	50.345.143	293.645	-61.813.444	-40.454.099	15.100.393	42.539.854	157.679.412	110.133.623	4.997.823	625.166	279.447.516
2006	69.702.619	673.350	-31.140.583	-63.705.137	24.065.962	57.499.009	220.428.905	136.634.305	7.301.849	706.956	422.167.235
2007	24.319.489	332.783	1.091.912	-160.035.719	17.116.233	64.260.830	254.699.732	205.655.938	13.084.277	281.240	420.806.715
2008	98.468.306	4.499.693	-25.122.995	-425.063.950	101.332.945	89.558.537	397.678.328	204.639.259	29.390.802	418.920	475.799.845
2009	173.663.419	6.554.682	-12.683.596	42.674.313	38.187.853	92.021.699	494.387.735	220.157.181	41.134.062	1.167.358	1.097.264.706

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

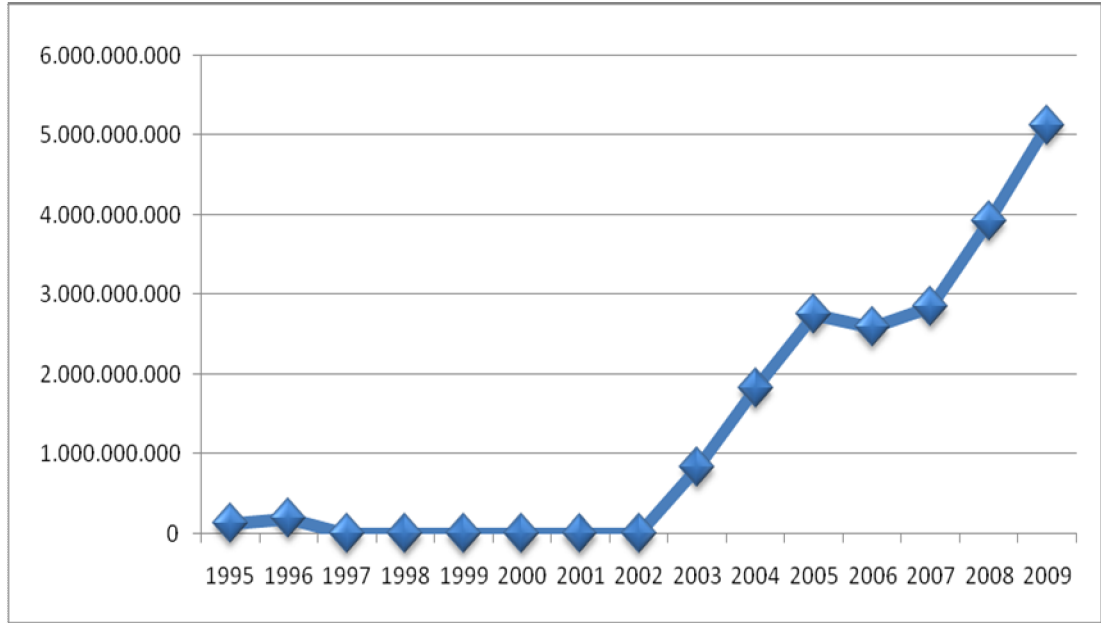
Mal grupları açısından bakılacak olursa mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler mal grubunda sürekli olarak açık verildiği görülmektedir. Türkiye'nin sadece 2007 yılında dış ticaret fazlalığı verdiği akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde mal grubunda da sürekli açık verildiği göze çarpmaktadır. Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği en önemli kalemler ise başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, makine ve ulaştırma araçları, hayvansal, bitkisel ve sıvı yağlar, mumlar mal grupları olarak sayılması mümkündür.

2.2. TÜRKİYE - IRAK DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye'nin Irak'a olan ihracatı, Irak'tan ithalatı ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi incelenmiştir.

2.2.1. İhracatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 yılları arasında Irak'a olan ihracatı incelendiğinde, 1997 ile 2002 yılları arasında dış ticaretin olmadığı göze çarpmaktadır. Bu dönemler arasında Türkiye Irak'a mal ihraç etmemiş ve aynı dönemde Irak'tan mal almamıştır. Fakat 2002 yılından sonra ticaretimiz hızla gelişmiş, 2009 yılı itibariyle ihracat beş milyar dolar seviyesini aşmıştır. Bunun nedenin, savaş dönemi sonrasında yenilenen Irak bir çok ihtiyacını coğrafi komşusu olan Türkiye'den tedarik ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Grafik 5 - Türkiye'nin Irak'a İhracatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Irak'a yapmış olduğu ihraç kalemleri arasında başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, canlı hayvan ve gıda maddesi, makine ve ulaştırma araçları en önemli ihraç kalemleri olarak dikkati çekmektedir. Türkiye 1995, 1996 ve 2004 yılları haricinde, tüm ürün gruplarında Irak'a mal ihraç etmiştir. Ürün grupları içerisinde, SITC'de sınıflandırılmamış eşyalar toplam ihracat içerisinde en düşük paya sahip olan ürün grubudur.

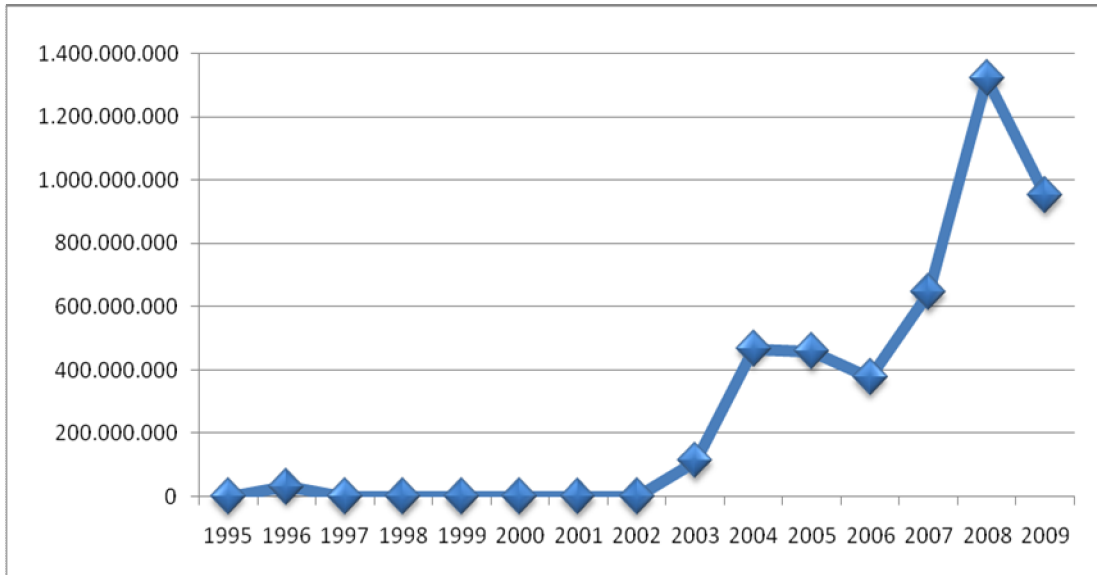
Tablo 5 - Türkiye'nin Irak'a İhracatı (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	97.552.780	1.242.260	452.889	1.171.307	1.721.879	9.338.437	9.910.575	1.129.029	1.619.548	0	124.138.704
1996	136.035.931	2.808.333	514.567	0	4.912.885	16.432.622	19.117.717	5.143.264	3.122.920	0	188.088.239
1997	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
1998	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
1999	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2000	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2001	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2002	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2003	197.360.328	16.852.121	3.439.481	127.096.145	18.478.058	44.004.571	158.553.848	161.390.680	101.881.214	1.089	829.057.535
2004	248.508.281	43.980.598	4.321.110	377.977.982	11.087.707	120.547.618	454.688.156	358.004.112	201.686.321	0	1.820.801.885
2005	494.193.411	56.255.879	5.792.086	538.178.552	35.736.389	153.842.830	751.941.826	519.266.426	194.395.711	477.300	2.750.080.410
2006	449.187.436	35.665.893	8.307.363	176.860.794	164.522.839	210.484.182	726.468.507	590.782.674	225.651.297	1.421.511	2.589.352.496
2007	570.119.987	34.060.395	9.403.347	157.719.395	65.658.253	173.419.475	924.824.361	617.823.958	291.719.820	18.100	2.844.767.091
2008	886.402.206	34.129.987	7.896.212	105.460.335	258.220.289	263.683.866	1.241.725.624	719.830.103	399.331.934	4.707	3.916.685.263
2009	1.134.671.336	39.596.211	12.924.111	175.787.668	169.323.231	317.370.948	1.807.563.572	916.918.866	549.332.221	22.129	5.123.510.293

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.2.2. İthalatın Gelişimi

Türkiye'nin Irak'tan yapmış olduğu ithalata bakılacak olursa, dış ticaretin yapılmadığı dönem haricinde, genellikle artış eğilimi olduğu görülecektir. 1995 yılında Türkiye Irak'tan hiç mal almamıştır. 1997-2002 döneminde dış ticaretin yapılmamasından dolayı ithalatta söz konusu değildir. 2006 yılı sonrasında ise, Türkiye'nin Irak'tan yapmış olduğu ithalat hızlı bir şekilde artmış ve 2008 yılı itibariyle bir milyar üç yüz milyon dolar seviyesini aşmıştır. 2009 yılında ise, küresel krizin etkisiyle ithalatta düşüş yaşanmış ve bir milyar dolar seviyesinin altına düşmüştür.

Grafik 6 - Türkiye'nin Irak'tan İthalatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Irak'tan yapmış olduğu ithalatta en önemli kalem mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler mal grubudur. Diğer sekiz ithal kaleminin ise, toplam ithalatta oldukça düşük bir paya sahip olduğu göze çarpmaktadır.

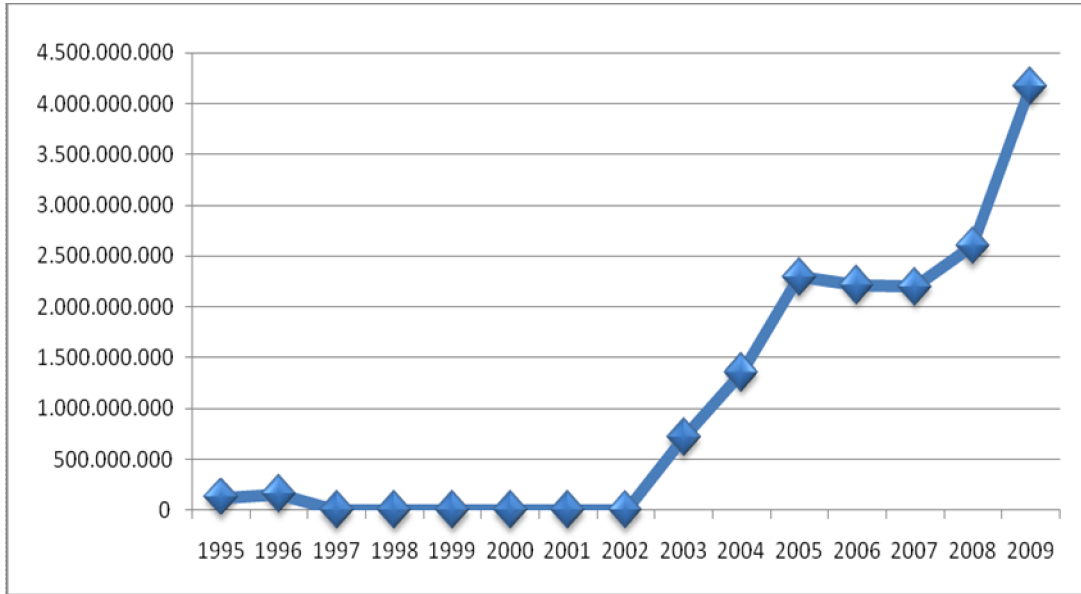
Tablo 6 - Türkiye'nin Irak'tan İthalatı (USD)

	SITC No										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1996	163.062	0	0	31.542.874	0	0	79.541	0	2.295	0	31.787.772
1997	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
1998	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
1999	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2000	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2001	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2002	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2003	1.153.000	14.154	38.039.901	71.273.691	0	815.079	468.410	832.491	4.561	0	112.601.287
2004	4.008.533	0	124.073.492	326.189.166	101.779	712.745	10.921.114	1.095.225	486.080	0	467.588.134
2005	6.232.281	0	26.970.408	418.002.005	0	3.278.357	2.713.210	1.345.090	148.685	0	458.690.036
2006	2.456.428	24.045	195.570	317.245.387	1.043.142	864.875	52.454.182	1.555.724	97.409	0	375.936.762
2007	2.855.970	65.195	362.361	595.344.848	14.001	698.305	42.897.334	2.671.418	201.499	0	645.110.931
2008	12.080.502	231.933	4.329.120	1.295.847.585	76.995	3.381.482	1.076.318	3.260.449	304.948	333.463	1.320.922.795
2009	4.866.483	154.653	3.383.039	928.858.722	8.939	4.266.943	904.501	3.918.706	815.315	5.084.403	952.261.704

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.2.3. Dış Ticaret Dengesi

Türkiye ile Irak arasındaki dış ticaret dengesine bakılacak olursa, dış ticaretin yapılmadığı dönemler haricinde Türkiye sürekli dış ticaret fazlası vermiştir. Özellikle, 2002 yılı sonrası gelişen dış ticaret ile birlikte bu fazlalık 2006 ve 2007 yılı haricinde sürekli artış göstermiştir.

Grafik 7 - Türkiye-Irak Dış Ticaret Dengesi (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Mal grupları açısından bakılacak olursa mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler mal grubunda 1996 yılı haricinde ilk yıllarda Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği, fakat daha sonra sürekli olarak artan oranda açık verdiği görülmektedir. Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği mal grupları ise başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, canlı hayvan ve gıda maddesi, çeşitli mamül eşya olarak dikkat çekmektedir. Türkiye'nin dış ticaret fazlası 2009 yılı itibariyle dört milyar dolar seviyesini aşmıştır.

Tablo 7 - Türkiye ile Irak Dış Ticaret Dengesi (USD)

Yıllar	SITC No.										TOPLAM
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1995	97.552.780	1.242.260	452.889	1.171.307	1.721.879	9.338.437	9.910.575	1.129.029	1.619.548	0	124.138.704
1996	135.872.869	2.808.333	514.567	-31.542.874	4.912.885	16.432.622	19.038.176	5.143.264	3.120.625	0	156.300.467
1997	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
1998	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
1999	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2000	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2001	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2002	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.	V.Y.
2003	196.207.328	16.837.967	-34.600.420	55.822.454	18.478.058	43.189.492	158.085.438	160.558.189	101.876.653	1.089	716.456.248
2004	244.499.748	43.980.598	-119.752.382	51.788.816	10.985.928	119.834.873	443.767.042	356.908.887	201.200.241	0	1.353.213.751
2005	487.961.130	56.255.879	-21.178.322	120.176.547	35.736.389	150.564.473	749.228.616	517.921.336	194.247.026	477.300	2.291.390.374
2006	446.731.008	35.641.848	8.111.793	-140.384.593	163.479.697	209.619.307	674.014.325	589.226.950	225.553.888	1.421.511	2.213.415.734
2007	567.264.017	33.995.200	9.040.986	-437.625.453	65.644.252	172.721.170	881.927.027	615.152.540	291.518.321	18.100	2.199.656.160
2008	874.321.704	33.898.054	3.567.092	-1.190.387.250	258.143.294	260.302.384	1.240.649.306	716.569.654	399.026.986	-328.756	2.595.762.468
2009	1.129.804.853	39.441.558	9.541.072	-753.071.054	169.314.292	313.104.005	1.806.659.071	913.000.160	548.516.906	-5.062.274	4.171.248.589

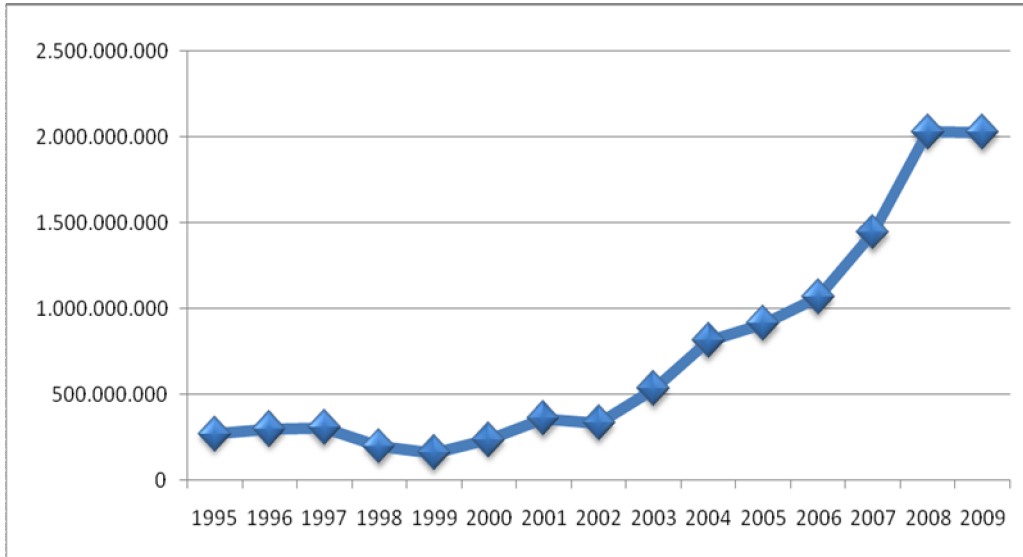
Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.3. TÜRKİYE - İRAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye'nin İran'a olan ihracatı, İran'dan ithalatı ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi incelenmiştir.

2.3.1. İhracatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 yılları arasında İran'a olan ihracatı incelendiğinde, 2003 yılı öncesine kadar beş yüz milyon dolar seviyesinin altında seyretmiştir. 2003 yılı ile yükseliş trendine giren ihracat sürekli artmış ve 2008 yılı itibariyle iki milyar dolar seviyesini aşmıştır. 2009 yılında ise durağan seyir izlediği gözlemlenmiştir.

Grafik 8 - Türkiye'nin İran'a İhracatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye İran'a tüm ihraç kalemlerinden 1995-2009 yılları arasında mal satmıştır. Özellikle başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, makine ulaştırma araçları mal grupları en önemli iki ihraç kalemi olarak göze çarpmaktadır.

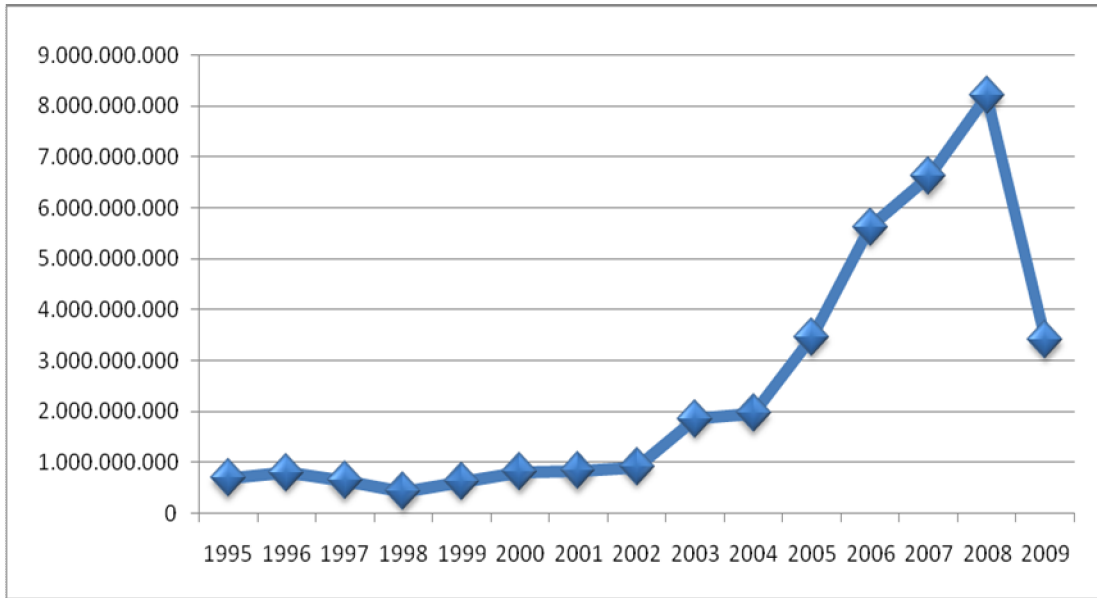
Tablo 8 - Türkiye'nin İran'a İhracatı (USD)

	SITC No.										
Yıllar		1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	39.553.062	2.582.202	11.133.846	117.864	46.348.007	50.592.559	104.365.109	12.631.949	1.109.337	0	268.433.935
1996	41.191.612	13.280.267	15.195.964	180.247	21.434.261	46.490.003	135.699.037	20.443.551	3.606.493	0	297.521.435
1997	52.935.021	8.172.922	17.876.999	86.643	11.602.005	56.223.860	124.946.539	30.631.990	4.531.515	0	307.007.494
1998	14.929.337		18.911.326	85.510	6.046.195	45.028.248	70.158.285	36.022.195	3.515.262	0	194.696.358
1999	11.212.780	1.621.346	15.895.721	14.382	1.898.033	36.911.078	66.033.613	20.334.244	3.893.802	0	157.814.999
2000	28.636.308	30	20.031.361	102.019	2.279.986	31.336.247	97.909.603	40.274.719	15.214.524	0	235.784.797
2001	30.506.424	675.347	21.056.670	88.607	529.014	31.642.864	131.650.823	138.497.115	5.884.033	4.875	360.535.772
2002	9.942.862	8.932.336	26.507.321	176.343	176.777	39.432.564	121.595.655	118.148.972	9.049.179	0	333.962.009
2003	11.170.440	39.125.814	31.313.902	8.685.473	571.727	47.151.318	227.555.916	142.224.692	25.663.194	323.763	533.786.239
2004	11.661.442	33.551.358	41.407.498	39.092.132	264.710	62.919.862	368.228.356	208.604.444	46.884.933	416.545	813.031.280
2005	12.594.726	63.650.674	27.345.078	51.480.437	827.903	89.785.080	340.221.088	256.503.192	70.176.889	354.987	912.940.054
2006	35.693.441	111.218.780	36.293.930	24.817.007	1.325.521	103.425.682	426.267.687	260.953.237	66.177.887	728.459	1.066.901.631
2007	43.872.029	90.730.996	38.129.615	3.026.074	1.079.080	151.028.548	608.362.804	391.019.309	113.674.639	267.000	1.441.190.094
2008	62.457.562	89.342.054	36.132.242	154.235.992	1.381.614	177.992.705	769.875.811	596.478.022	141.813.889	49.743	2.029.759.634
2009	99.778.886	73.860.017	37.542.718	3.859.842	1.599.578	210.300.773	865.884.698	565.087.955	166.916.803	32.044	2.024.863.314

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.3.2. İthalatın Gelişimi

Türkiye'nin İran'dan yapmış olduğu ithalatın seyrine bakılacak olursa, 1995-2002 yılları arasında bir milyar doların altında olduğu görülecektir. 2003 yılı da dahil olmak üzere İran'dan yapılan ithalat sürekli artan bir seyir izlemiş ve 2008 yılı itibariyle sekiz milyar doları aşmıştır. 2009 yılında ise, küresel krizin etkisiyle bir önceki yıla göre yaklaşık beş milyar dolarlık bir düşüş kaydedilmiştir.

Grafik 9 - Türkiye'nin İran'dan İthalatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin İran'dan yapmış olduğu ithalat bakılacak olursa, en önemli ithal kalemlerinin mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerden oluştuğu görülmektedir. Diğer önemli ithal kalemleri ise; başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleridir.

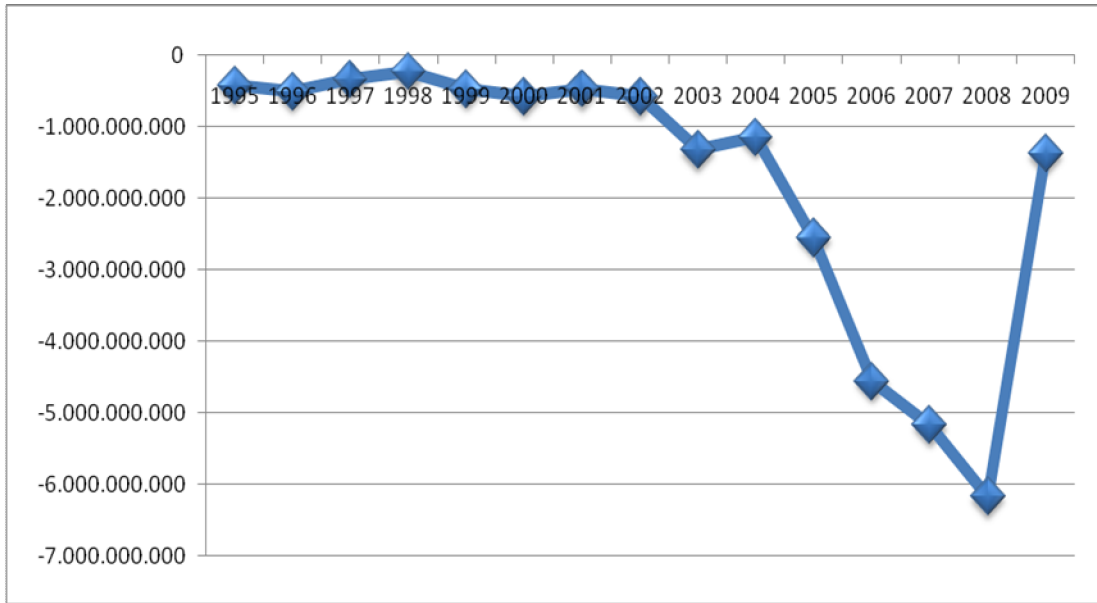
Tablo 9 - Türkiye'nin İran'dan İthalatı (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	2.945.680	0	23.451.041	644.869.861	0	221.568	17.238.451	675.179	74.561	0	689.476.341
1996	10.378.210	0	50.953.035	709.528.868	1.920	7.743.120	23.545.879	3.635.998	548.131	0	806.335.161
1997	6.906.160	0	48.827.431	561.860.313	77.100	7.494.102	18.205.375	2.790.363	240.785	0	646.401.629
1998	5.196.846	0	23.452.850	375.792.405	0	13.366.309	13.869.560	1.263.813	84.612	0	433.026.395
1999	1.671.412	0	12.608.038	582.464.513	0	11.081.888	25.307.181	2.376.674	418.460	0	635.928.166
2000	1.555.139	34.862	11.447.533	760.399.011	0	9.291.049	27.145.433	3.344.027	2.513.144	0	815.730.198
2001	3.007.816	0	10.375.829	782.819.162	0	16.983.874	25.136.473	941.346	535.576	0	839.800.076
2002	6.473.779	0	13.345.546	846.244.709	0	14.943.335	38.658.645	675.544	630.138	0	920.971.696
2003	2.592.368	3.418	31.365.804	1.773.474.195	18.691	12.779.828	36.340.131	2.993.755	1.114.619	0	1.860.682.809
2004	3.485.661	0	33.748.438	1.866.704.051	219.473	22.220.478	28.922.912	5.744.238	1.009.190	4.250	1.962.058.691
2005	6.025.309	1.158	42.246.081	3.325.233.256	0	49.710.456	37.850.940	6.638.344	2.000.215	0	3.469.705.759
2006	9.113.888	265.906	79.770.134	5.260.660.796	0	170.750.615	87.511.323	14.954.057	3.583.437	0	5.626.610.156
2007	7.496.707	11.854	27.972.972	6.011.203.048	0	200.210.270	339.424.820	24.501.957	4.572.221	0	6.615.393.849
2008	8.397.542	0	39.648.730	7.551.392.075	0	167.581.047	400.264.765	28.391.124	3.995.365	18.351	8.199.688.999
2009	6.462.655	0	14.827.230	3.050.486.606	0	159.490.418	135.601.689	35.473.547	3.643.420	0	3.405.985.565

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.3.3. Dış Ticaret Dengesi

Türkiye ile İran arasındaki dış ticaret dengesinde Türkiye, sürekli açık veren ülke konumundadır. 1995-2002 yılları arasında bir milyar doların altında seyreden bu açık, daha sonraki izleyen yıllarda sürekli artmış ve 2008 yılı itibariyle altı milyar dolar seviyesini aşmıştır. 2009 yılında ithalatta meydana gelen düşüşten dolayı, Türkiye'nin dış ticaret açığı önemli ölçüde azalmıştır.

Grafik 10 - Türkiye-İran Dış Ticaret Dengesi (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin İran'la olan dış ticaret dengesi incelendiğinde genel itibariyle sekiz sınıfta birçok yıl dış ticaret fazlası gözlemlenirken, mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler mal grubunda tüm yıllarda dış ticaret açığının olduğu görülmektedir. 1995-2008 döneminde bu mal grubunda bazı dönemlerde dış ticaret açığı azalsa da, özellikle 2003 yılı sonrasında bu fark ciddi anlamda açılmış ve 2008 yılında yedi milyar dolar seviyesini aşmıştır. 2009 yılında ise, ithalatta meydana gelen düşüş, dış ticaret açığının da önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur.

Tablo 10 - Türkiye ile İran Dış Ticaret Dengesi (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	36.607.382	2.582.202	-12.317.195	-644.751.997	46.348.007	50.370.990	87.126.658	11.956.770	1.034.776	0	-421.042.407
1996	30.813.402	13.280.267	-35.757.071	-709.348.621	21.432.341	38.746.883	112.153.158	16.807.553	3.058.362	0	-508.813.726
1997	46.028.861	8.172.922	-30.950.432	-561.773.670	11.524.905	48.729.758	106.741.164	27.841.627	4.290.730	0	-339.394.135
1998	9.732.491	0	-4.541.524	-375.706.895	6.046.195	31.661.939	56.288.725	34.758.382	3.430.650	0	-238.330.037
1999	9.541.368	1.621.346	3.287.683	-582.450.131	1.898.033	25.829.190	40.726.432	17.957.570	3.475.342	0	-478.113.167
2000	27.081.169	-34.832	8.583.828	-760.296.992	2.279.986	22.045.198	70.764.170	36.930.692	12.701.380	0	-579.945.401
2001	27.498.608	675.347	10.680.841	-782.730.555	529.014	14.658.990	106.514.350	137.555.769	5.348.457	4.875	-479.264.304
2002	3.469.083	8.932.336	13.161.775	-846.068.366	176.777	24.489.229	82.937.010	117.473.428	8.419.041	0	-587.009.687
2003	8.578.072	39.122.396	-51.902	-1.764.788.722	553.036	34.371.490	191.215.785	139.230.937	24.548.575	323.763	-1.326.896.570
2004	8.175.781	33.551.358	7.659.060	-1.827.611.919	45.237	40.699.384	339.305.444	202.860.206	45.875.743	412.295	-1.149.027.411
2005	6.569.417	63.649.516	-14.901.003	-3.273.752.819	827.903	40.074.624	302.370.148	249.864.848	68.176.674	354.987	-2.556.765.705
2006	26.579.553	110.952.874	-43.476.204	-5.235.843.789	1.325.521	-67.324.933	338.756.364	245.999.180	62.594.450	728.459	-4.559.708.525
2007	36.375.322	90.719.142	10.156.643	-6.008.176.974	1.079.080	-49.181.722	268.937.984	366.517.352	109.102.418	267.000	-5.174.203.755
2008	54.060.020	89.342.054	-3.516.488	-7.397.156.083	1.381.614	10.411.658	369.611.046	568.086.898	137.818.524	31.392	-6.169.929.365
2009	93.316.231	73.860.017	22.715.488	-3.046.626.764	1.599.578	50.810.355	730.283.009	529.614.408	163.273.383	32.044	-1.381.122.251

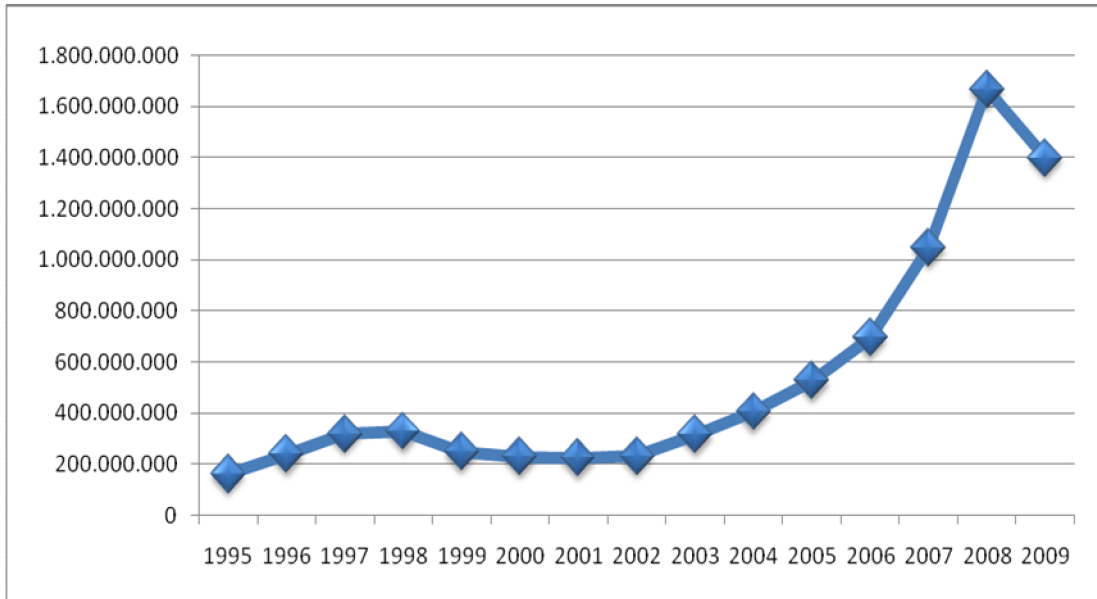
Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.4. TÜRKİYE - AZERBAYCAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye'nin Azerbaycan'a olan ihracatı, Azerbaycan'dan ithalatı ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi incelenmiştir.

2.4.1. İhracatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 yılları arasında Azerbaycan'a olan ihracatı incelendiğinde, 1995-1998 yılları arasında düzenli artışlar gözlemlenirken, 1999-2002 yılları arasında ihracat durağan bir seyir izlemiştir. Fakat 2003 yılından başlayarak ihracat sürekli olarak artmış ve bir milyar altı yüz milyon dolar seviyesini aşmıştır. 2009 yılında ise, yaklaşık üç yüz milyon dolarlık bir düşüş yaşanmıştır.

Grafik 11 - Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye Azerbaycan'a 1995, 1996, 1999 yılları dışında tüm mal gruplarında ihracat gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin en önemli ihraç kalemleri başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, makine ve ulaştırma araçları, çeşitli mamül eşya, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünlerinden oluşmaktadır.

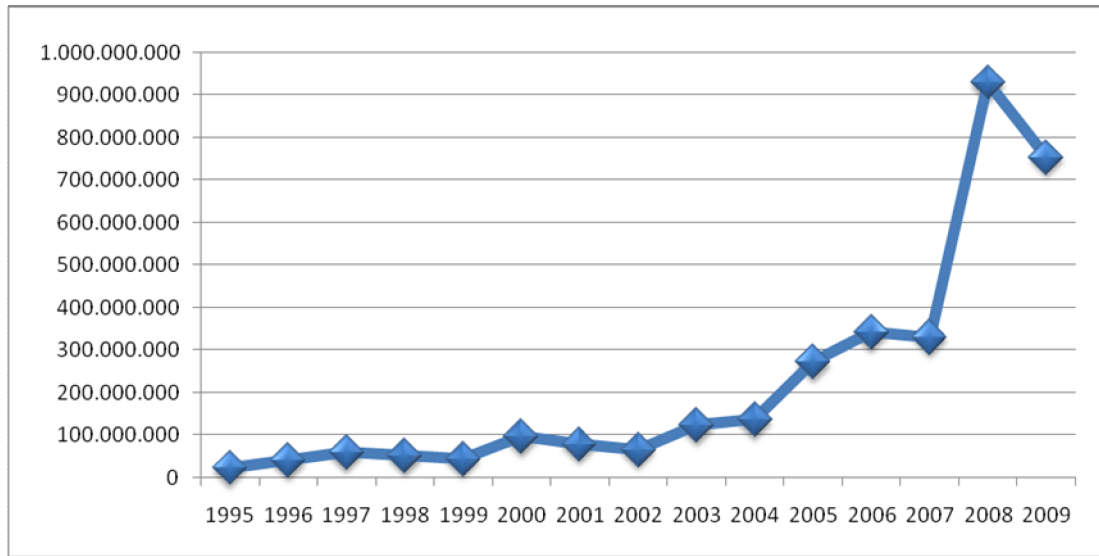
Tablo 11 - Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı (USD)

Yıllar	SITC No.										TOPLAM
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1995	72.355.066	7.654.260	238.463	158.752	3.903.875	10.089.718	20.533.769	29.420.770	16.990.035	0	161.344.708
1996	87.090.816	10.409.169	1.847.363	12.087.489	4.713.094	18.323.780	40.003.316	43.519.212	21.913.053	0	239.907.292
1997	132.581.518	6.703.913	3.029.815	12.046.485	2.997.761	23.033.139	61.706.109	46.340.816	31.258.600	3.767	319.701.923
1998	111.670.799	6.730.312	1.948.975	16.774.324	8.784.257	25.057.702	55.178.442	74.578.067	26.443.371	128	327.166.377
1999	82.352.803	3.823.060	996.197	15.703.489	2.767.650	21.483.600	53.660.753	37.695.424	29.572.717	0	248.055.693
2000	63.273.594	3.120.462	2.798.056	21.485.603	806.380	29.216.088	47.327.189	39.719.637	22.227.830	400.368	230.375.207
2001	63.342.372	904.883	2.355.290	21.581.349	591.333	32.173.936	40.604.552	44.838.623	15.619.777	3.201.944	225.214.059
2002	49.231.744	870.026	3.693.695	16.840.265	273.812	38.929.106	51.568.271	48.049.501	20.798.345	1.176.625	231.431.390
2003	49.492.019	1.014.084	4.023.496	15.924.246	434.954	45.643.981	82.313.494	75.907.056	39.090.535	1.644.438	315.488.303
2004	55.067.456	2.676.525	5.671.175	16.788.756	495.902	58.887.007	111.169.339	107.470.936	45.542.045	173.182	403.942.323
2005	55.639.881	3.677.522	9.138.488	18.765.792	607.515	86.507.437	158.806.441	123.884.271	67.334.137	3.714.153	528.075.637
2006	67.374.930	5.032.058	10.186.597	18.433.210	922.583	107.857.413	203.679.590	201.416.853	79.672.214	711.714	695.287.162
2007	84.032.781	7.665.044	13.642.310	9.718.910	1.086.283	146.406.717	292.525.538	344.166.776	146.028.858	2.394.998	1.047.668.215
2008	109.617.849	5.740.735	15.567.270	15.090.621	2.747.604	224.579.814	565.790.643	498.744.576	229.300.828	288.997	1.667.468.937
2009	101.910.067	6.353.057	23.809.697	16.401.028	1.079.655	230.518.312	448.779.043	324.905.432	243.238.490	2.404.610	1.399.399.391

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.4.2. İthalatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2008 yılları arasında Azerbaycan'dan yapmış olduğu ithalata bakılacak olursa, 2002 yılına kadar yüz milyon doların altında seyreden ithalat rakamları 2003 yılından sonra hızla artış göstermiş ve 2008 yılı itibariyle bir milyar dolara yaklaşmıştır. 2009 yılında ise Türkiye'nin Azerbaycan'dan yapmış olduğu ithalatta düşüş gözlemlenmiştir.

Grafik 12 - Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithal ettiği en önemli ürün grubu mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerdir. Diğer ithal kalemleri çok büyük öneme sahip değilse de, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar diğer ürünlere daha önemli yer tutmaktadır.

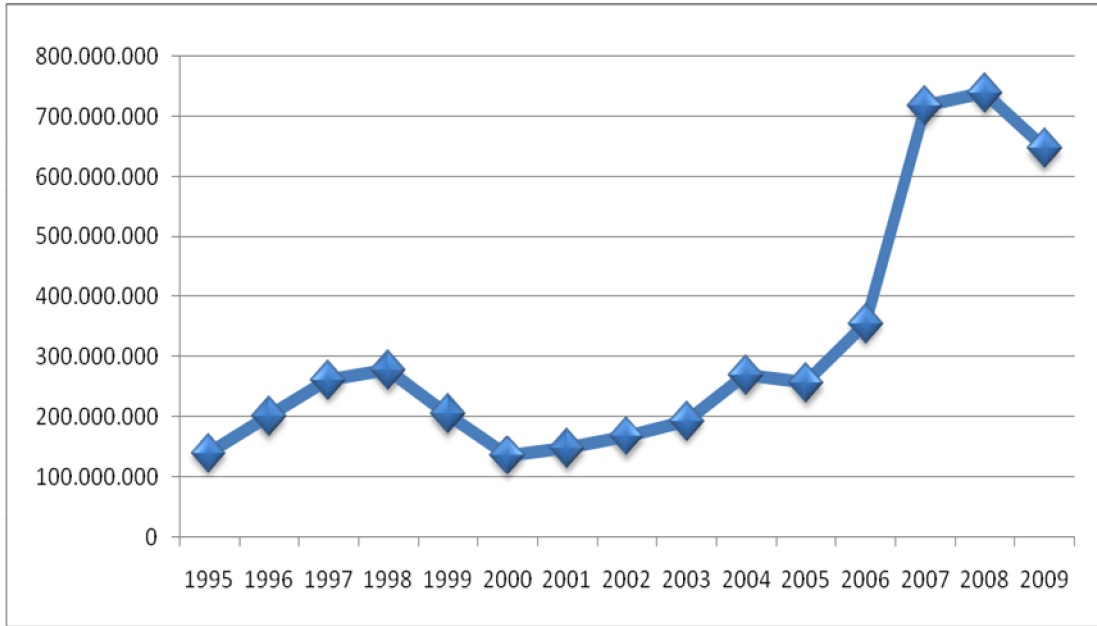
Tablo 12 - Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatı (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	269.439	0	11.607.787		0	3.088.608	6.468.411	173.407	169.428	0	21.777.080
1996	827.553	0	17.180.747	4.501.126	0	8.946.945	7.271.519	236.392	200.719	0	39.165.001
1997	685.223	0	33.334.068	6.917.280	0	12.514.902	4.237.513	386.811	193.477	0	58.269.274
1998	604.232	0	36.032.953	2.192.559	13.815	5.172.400	5.965.095	239.669	123.235	0	50.343.958
1999	1.140.480	109.325	24.026.577	4.187.583	0	8.153.565	5.292.577	995.873	97.449	0	44.003.429
2000	3.010.423	128.463	35.701.484	44.264.544	1.475.650	4.236.320	6.388.156	339.307	70.662	0	95.615.009
2001	279.350	139.546	24.755.439	42.983.728	0	2.718.707	1.317.069	5.086.110	795.432	0	78.075.381
2002	3.206.169	0	24.734.473	28.391.929	0	6.664.701	738.036	806.780	83.375	0	64.625.463
2003	2.804.645	0	22.475.822	65.171.944	0	13.224.407	17.664.215	1.080.841	185.403	0	122.607.277
2004	3.712.478	0	21.151.552	73.783.446	0	29.646.956	5.305.093	1.791.098	146.839	0	135.537.462
2005	2.123.465	0	22.074.309	201.777.066	863	26.271.371	19.340.689	454.620	213.884	0	272.256.267
2006	5.767.564	3.165	22.669.937	209.479.664	0	53.101.734	48.070.105	1.145.423	242.927	0	340.480.519
2007	2.899.632	5.434	15.744.739	222.027.398	0	33.137.125	54.741.021	632.192	459.775	0	329.647.316
2008	548.758	2.207	4.429.983	805.029.965	0	62.539.231	53.441.160	1.804.291	617.349	7.720	928.420.664
2009	237.833	14.622	16.604.970	665.658.122	0	12.438.480	55.387.558	1.792.854	643.705	1.363	752.779.507

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.4.3. Dış Ticaret Dengesi

Türkiye açısından Azerbaycan, 1995-2009 döneminde sürekli dış ticaret fazlası verdiğimiz ülke konumundadır. Zaman zaman dalgalı seyir izlese de, 2005 yılı sonrasında dış ticaret fazlasının arttığı göze çarpmaktadır. 2009 yılında ise ufak bir düşüş yaşanmıştır.

Grafik 13 - Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaret Dengesi (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye Azerbaycan ile olan dış ticaret dengesinde akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde, mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürün gruplarında bazı dönemlerde dış ticaret fazlası verse de, genellikle bu ürün gruplarında dış ticaret açığı söz konusudur. Türkiye'nin diğer ürün gruplarında ise dış ticaret fazlası verdiğini gözlemlemek mümkündür.

Tablo 13 - Türkiye - Azerbaycan Dış Ticaret Dengesi (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	72.085.627	7.654.260	-11.369.324	158.752	3.903.875	7.001.110	14.065.358	29.247.363	16.820.608	0	139.567.629
1996	86.263.263	10.409.169	-15.333.384	7.586.363	4.713.094	9.376.835	32.731.797	43.282.820	21.712.334	0	200.742.291
1997	131.896.295	6.703.913	-30.304.253	5.129.205	2.997.761	10.518.237	57.468.596	45.954.005	31.065.123	3.767	261.432.649
1998	111.066.567	6.730.312	-34.083.978	14.581.765	8.770.442	19.885.302	49.213.347	74.338.398	26.320.136	128	276.822.419
1999	81.212.323	3.713.735	-23.030.380	11.515.906	2.767.650	13.330.035	48.368.176	36.699.551	29.475.268	0	204.052.264
2000	60.263.171	2.991.999	-32.903.428	-22.778.941	-669.270	24.979.768	40.939.033	39.380.330	22.157.168	400.368	134.760.198
2001	63.063.022	765.337	-22.400.149	-21.402.379	591.333	29.455.229	39.287.483	39.752.513	14.824.345	3.201.944	147.138.678
2002	46.025.575	870.026	-21.040.778	-11.551.664	273.812	32.264.405	50.830.235	47.242.721	20.714.970	1.176.625	166.805.927
2003	46.687.374	1.014.084	-18.452.326	-49.247.698	434.954	32.419.574	64.649.279	74.826.215	38.905.132	1.644.438	192.881.026
2004	51.354.978	2.676.525	-15.480.377	-56.994.690	495.902	29.240.051	105.864.246	105.679.838	45.395.206	173.182	268.404.861
2005	53.516.416	3.677.522	-12.935.821	-183.011.274	606.652	60.236.066	139.465.752	123.429.651	67.120.253	3.714.153	255.819.370
2006	61.607.366	5.028.893	-12.483.340	-191.046.454	922.583	54.755.679	155.609.485	200.271.430	79.429.287	711.714	354.806.643
2007	81.133.149	7.659.610	-2.102.429	-212.308.488	1.086.283	113.269.592	237.784.517	343.534.584	145.569.083	2.394.998	718.020.899
2008	109.069.091	5.738.528	11.137.287	-789.939.344	2.747.604	162.040.583	512.349.483	496.940.285	228.683.479	281.277	739.048.273
2009	101.672.234	6.338.435	7.204.727	-649.257.094	1.079.655	218.079.832	393.391.485	323.112.578	242.594.785	2.403.247	646.619.884

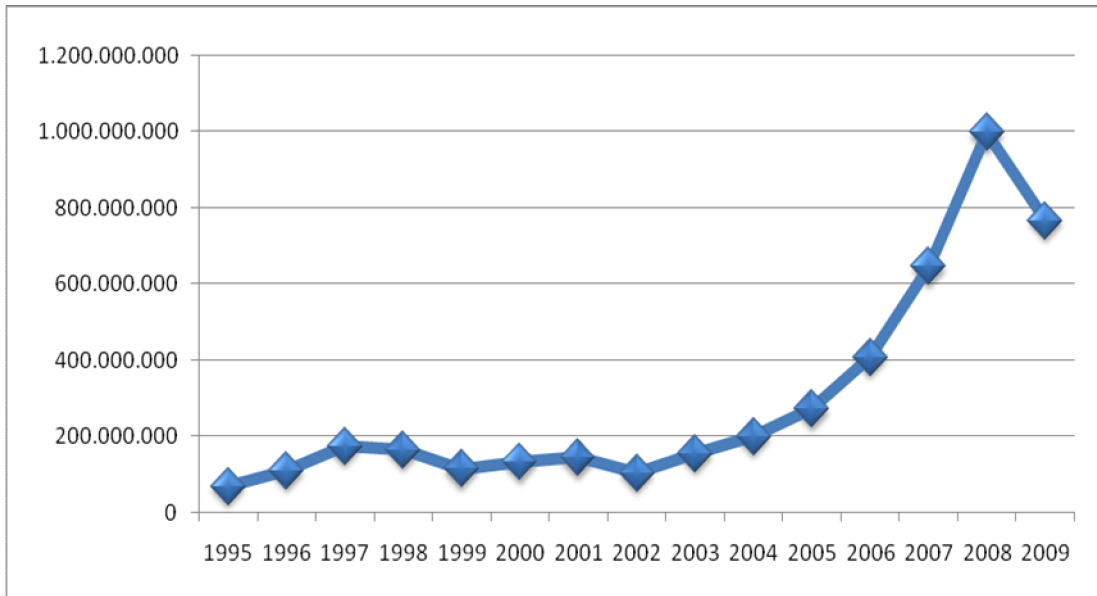
Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.5. TÜRKİYE - GÜRCİSTAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye'nin Gürcistan'a olan ihracatı, Gürcistan'dan ithalatı ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi incelenmiştir.

2.5.1. İhracatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 yılları arasında Gürcistan'a olan ihracatı incelendiğinde, 2005 yılına kadar iki yüz milyon doların altında dalgalı bir seyir izlemektedir. Bu yıldan itibaren ise sürekli olarak düzenli bir artış trendine girilmiş 2008 yılı itibariyle bir milyar dolar seviyesine yaklaşmıştır. 2009 yılında ise iki yüz milyon doları aşan bir düşüş gözlemlenmiştir.

Grafik 14 - Türkiye'nin Gürcistan'a İhracatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye 1995-2009 yıllarında Gürcistan'a bazı dönemler göz ardı edildiğinde tüm mal gruplarında ihracat gerçekleştirmiştir. Özellikle başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, makine ve ulaştırma araçları, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri, canlı hayvan ve gıda maddesi ihracat yapılan mal grupları arasında ön plana çıkmaktadır.

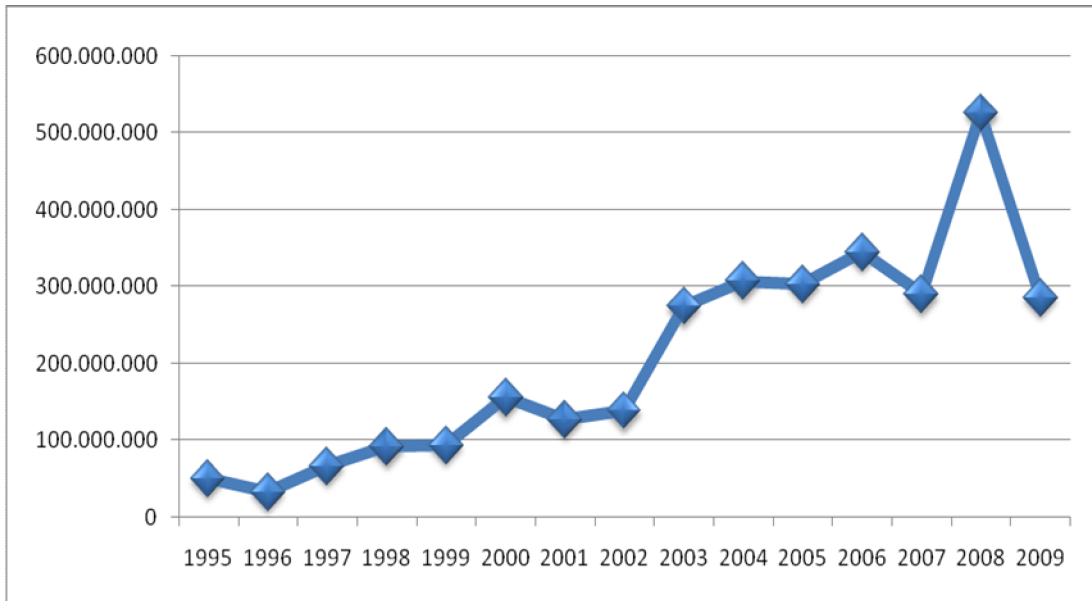
Tablo 14 - Türkiye'nin Gürcistan'a İhracatı (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	35.602.632	14.579.244	273.220	129.044	5.279.550	3.765.572	3.843.887	2.958.470	1.694.235	0	68.125.854
1996	60.844.322	9.074.364	264.333	3.931.688	2.037.897	8.889.106	10.450.295	10.850.830	3.983.296	0	110.326.131
1997	100.508.725	3.919.041	405.433	485.597	5.240.536	15.825.456	23.648.899	14.448.495	9.027.733	100	173.510.015
1998	80.446.555	1.905.129	382.308	612.790	2.751.900	18.566.735	28.217.982	21.358.465	9.904.100	0	164.145.964
1999	56.093.243	171.783	1.340.993	259.771	2.561.153	12.411.333	21.144.472	13.231.487	6.986.254	0	114.200.489
2000	62.017.710	231.220	391.711	4.896.853	852.927	15.470.444	20.037.865	19.413.979	8.457.810	0	131.770.519
2001	77.742.283	133.340	290.491	422.519	1.552.987	14.407.007	18.737.622	18.597.547	5.476.076	6.689.490	144.049.362
2002	24.656.667	61.886	2.851.285	1.406.506	1.523.624	14.400.992	29.149.600	17.465.025	8.412.987	3.292.199	103.220.771
2003	40.350.127	28.460	593.721	1.447.373	556.931	20.517.938	43.921.820	25.337.511	20.815.971	1.500.038	155.069.890
2004	47.713.335	387.948	8.621.186	2.440.201	129.600	26.795.621	57.664.738	28.648.265	24.335.967	2.962.556	199.699.417
2005	41.359.480	291.998	6.838.357	3.177.448	498.235	40.805.004	88.060.742	47.829.048	39.249.867	3.718.312	271.828.491
2006	45.095.923	329.408	6.487.046	4.890.230	179.853	66.816.296	138.820.304	84.063.719	56.086.231	5.192.978	407.961.988
2007	43.052.623	730.318	12.864.315	22.335.705	1.357.141	102.269.055	235.578.389	144.587.700	82.086.465	1.220.578	646.082.289
2008	71.416.321	1.115.754	9.712.320	100.956.154	5.262.154	143.120.168	383.186.920	165.057.267	116.800.251	1.216.916	997.844.225
2009	53.645.522	1.380.792	7.494.696	46.625.478	4.485.339	120.317.988	267.105.531	114.358.099	149.294.005	1.654.757	766.362.207

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.5.2. İthalatın Gelişimi

Türkiye'nin Gürcistan'dan 1995-2009 yılları arasında yapmış olduğu ithalatın dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 1999 yılına kadar yüz milyon doların altında seyreden ithalat, 2000 yılından itibaren dönemsel olarak çeşitli dalgalanmalar gösterse de artmaya devam etmiş ve 2008 yılı itibariyle beş yüz bin doların üstüne çıkmıştır. 2009 yılında ise, küresel ekonomik krizin etkisiyle bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde ellilik bir düşüş yaşanmıştır.

Grafik 15 - Türkiye'nin Gürcistan'dan İthalatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Gürcistan'dan yapmış olduğu ithalatta en önemli paylar akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde, mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallara aittir. Diğer altı sınıfta yapılan ithalat ise oldukça düşük seviyededir.

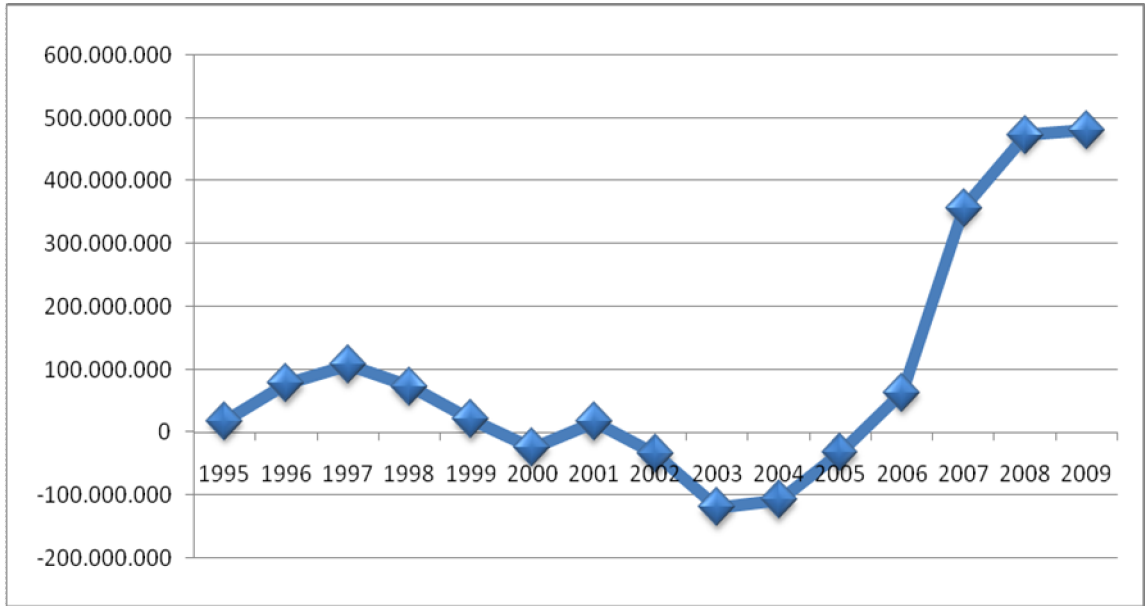
Tablo 15 - Türkiye'nin Gürcistan'dan İthalatı (USD)

Yıllar	SITC No.										TOPLAM
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1995	380.626	0	16.901.991	2.599	0	3.875.559	28.193.744	624.326	177.945	0	50.156.790
1996	363.957	0	13.551.899	4.988.982	0	6.263.168	4.893.873	2.417.761	14.988	0	32.494.628
1997	116.118	0	21.468.185	15.226.239	0	7.336.317	14.818.492	6.734.811	234.244	0	65.934.406
1998	243.266	0	40.105.614	34.124.951	0	2.916.383	10.398.484	3.010.053	208.581	0	91.007.332
1999	1.926.781	0	58.327.525	9.605.168	0	1.312.804	19.100.085	2.782.898	233.982	0	93.289.243
2000	456.680	0	98.587.540	44.820.491	0	1.518.888	7.033.559	2.576.646	321.557	0	155.315.361
2001	202.040	0	70.568.571	46.318.934	0	281.875	6.949.540	2.745.661	164.775	0	127.231.396
2002	35.880	0	108.735.534	14.768.776	0	1.963.444	11.343.689	795.974	209.237	20.000	137.872.534
2003	452.656	0	198.395.615	54.448.220	0	907.081	18.577.668	899.332	187.480	48.485	273.916.537
2004	365.779	11.596	210.400.209	45.936.066	12.430	6.033.241	40.518.499	2.889.247	501.747	0	306.668.814
2005	1.114.382	17.220	183.586.130	74.475.473	153.767	901.630	39.045.789	1.290.101	2.317.237	0	302.901.729
2006	835.907	16.312	177.018.041	110.722.879	0	2.508.952	45.416.061	4.925.618	3.369.729	0	344.813.499
2007	2.143.449	3.983	205.651.329	45.227.370	300.072	792.142	29.136.803	1.929.588	4.383.323	0	289.568.059
2008	6.510.777	17.626	258.431.226	161.845.382	514.590	7.550.218	76.129.689	5.038.482	9.002.568	0	525.040.558
2009	4.661.570	25.665	135.835.577	28.536.564	68.840	4.845.449	91.189.093	4.442.811	15.880.212	0	285.485.781

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.5.3. Dış Ticaret Dengesi

Türkiye Gürcistan dış ticaret dengesine bakıldığında dönemsel olarak her ne kadar dış ticaret açığı oluşmuşsa da genel itibariyle dış ticaret fazlalığından söz etmek mümkündür.

Grafik 16 - Türkiye-Gürcistan Dış Ticaret Dengesi (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Gürcistan ile olan dış ticaret dengesine bakıldığında en fazla açık akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde mal grubunda olduğu görülmektedir. 1995 ve 2009 yılları haricinde, diğer yıllarda sürekli açık verilen diğer bir mal grubu da mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerdir. Türkiye'nin diğer mal gruplarında ise hemen hemen bütün yıllarda dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Türkiye'nin fazla verdiği en önemli kalemleri arasında başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, makine ve ulaştırma araçları ve çeşitli mamül eşya ürün grupları gelmektedir.

Tablo 16 - Türkiye-Gürcistan Dış Ticaret Dengesi (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	35.222.006	14.579.244	-16.628.772	126.445	5.279.550	-109.987	-24.349.857	2.334.144	1.516.290	0	17.969.063
1996	60.480.365	9.074.364	-13.287.566	-1.057.294	2.037.897	2.625.938	5.556.422	8.433.069	3.968.308	0	77.831.503
1997	100.392.607	3.919.041	-21.062.752	-14.740.642	5.240.536	8.489.139	8.830.407	7.713.684	8.793.489	100	107.575.609
1998	80.203.289	1.905.129	-39.723.306	-33.512.161	2.751.900	15.650.352	17.819.498	18.348.412	9.695.519	0	73.138.632
1999	54.166.462	171.783	-56.986.532	-9.345.397	2.561.153	11.098.529	2.044.387	10.448.589	6.752.272	0	20.911.246
2000	61.561.030	231.220	-98.195.829	-39.923.638	852.927	13.951.556	13.004.306	16.837.333	8.136.253	0	-23.544.842
2001	77.540.243	133.340	-70.278.080	-45.896.415	1.552.987	14.125.132	11.788.082	15.851.886	5.311.301	6.689.490	16.817.966
2002	24.620.787	61.886	-105.884.249	-13.362.270	1.523.624	12.437.548	17.805.911	16.669.051	8.203.750	3.272.199	-34.651.763
2003	39.897.471	28.460	-197.801.894	-53.000.847	556.931	19.610.857	25.344.152	24.438.179	20.628.491	1.451.553	-118.846.647
2004	47.347.556	376.352	-201.779.023	-43.495.865	117.170	20.762.380	17.146.239	25.759.018	23.834.220	2.962.556	-106.969.397
2005	40.245.098	274.778	-176.747.773	-71.298.025	344.468	39.903.374	49.014.953	46.538.947	36.932.630	3.718.312	-31.073.238
2006	44.260.016	313.096	-170.530.995	-105.832.649	179.853	64.307.344	93.404.243	79.138.101	52.716.502	5.192.978	63.148.489
2007	40.909.174	726.335	-192.787.014	-22.891.665	1.057.069	101.476.913	206.441.586	142.658.112	77.703.142	1.220.578	356.514.230
2008	64.905.544	1.098.128	-248.718.906	-60.889.228	4.747.564	135.569.950	307.057.231	160.018.785	107.797.683	1.216.916	472.803.667
2009	48.983.952	1.355.127	-128.340.881	18.088.914	4.416.499	115.472.539	175.916.438	109.915.288	133.413.793	1.654.757	480.876.426

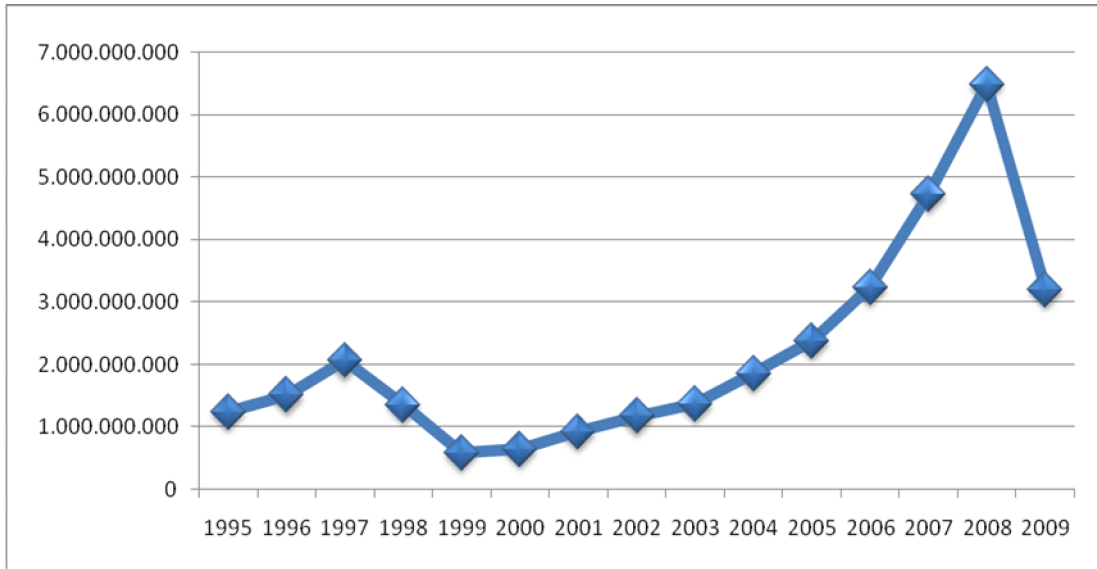
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.6. TÜRKİYE - RUSYA DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatı, Rusya'dan ithalatı ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi incelenmiştir.

2.6.1. İhracatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 yılları arasında Rusya'ya olan ihracatı incelendiğinde, 1995-1997 yılları arasında artış, 1997-1999 yılları arasında keskin bir düşüş yaşanmıştır. 2000 yılı itibariyle toparlanmaya başlayan ihracat rakamları, izleyen yıllarda düzenli olarak artış göstermiş ve 2008 yılı itibariyle altı milyar dolar seviyesini aşmıştır. Fakat 2009 yılında, küresel ekonomik kriz etkisiyle ihracatta bir önceki yıla göre iki katından daha fazla bir azalma olmuştur. Özellikle toplam ihracatta önemli yer tutan, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar ve makine ve ulaştırma araçları ürün gruplarında önceki yıla göre yaklaşık üç milyar dolar düşüş gözlemlenmiştir.

Grafik 17 - Türkiye'nin Rusya'ya İhracatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 17 - Türkiye'nin Rusya'ya İhracatı (USD)

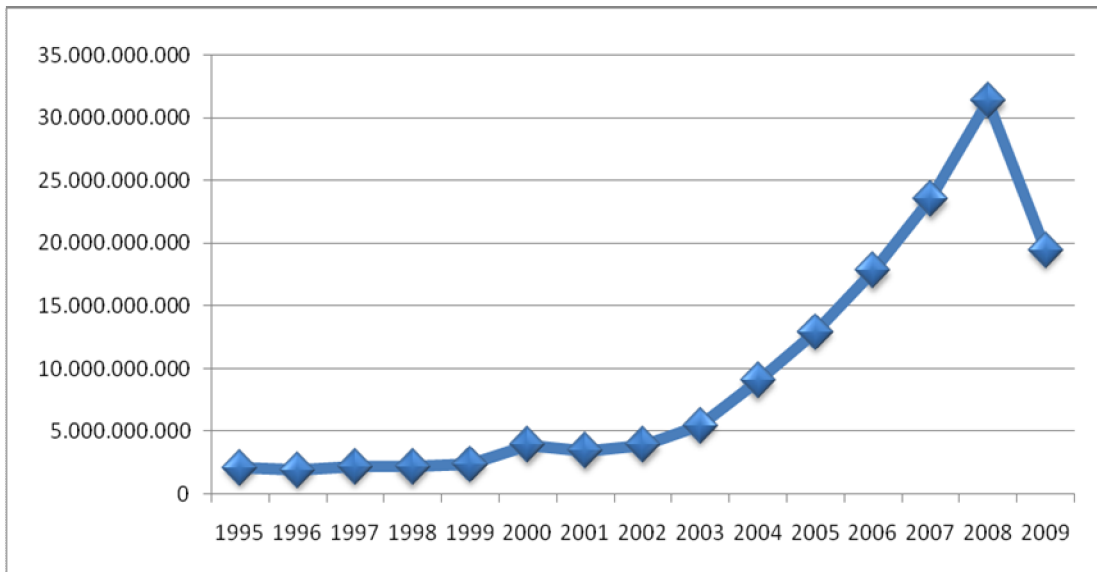
	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	202.154.641	19.886.535	12.441.592	505.610	39.111.075	71.013.764	199.949.974	128.906.996	564.254.132	185	1.238.224.319
1996	281.046.373	54.856.579	24.897.169	521.197	6.821.257	130.356.958	243.364.323	213.246.276	554.894.444	750	1.510.005.326
1997	363.624.288	46.744.973	24.070.616	208.545	18.990.261	177.037.141	291.213.010	191.284.239	943.374.134	21	2.056.547.228
1998	272.243.310	26.065.551	20.733.112	805.428	28.965.339	133.757.859	212.520.502	87.864.161	565.046.981	0	1.348.002.243
1999	107.652.541	9.817.713	28.368.318	2.228.333	5.481.431	56.461.926	105.277.537	56.447.570	216.928.435	0	588.663.804
2000	108.463.697	26.410.423	26.884.833	355.299	2.708.095	72.876.970	113.027.571	95.267.596	197.908.454	0	643.902.938
2001	151.502.593	15.738.254	20.409.627	3.251.340	344.065	96.086.410	314.547.009	163.898.209	158.160.481	168.739	924.106.727
2002	171.868.750	11.456.301	20.408.023	3.898.174	420.346	112.727.080	456.375.698	187.404.474	207.477.339	2.405	1.172.038.590
2003	220.684.888	25.159.553	31.879.978	356.482	490.369	155.691.017	362.153.397	297.934.936	267.978.032	5.262.256	1.367.590.908
2004	316.169.826	30.783.013	42.854.932	705.428	553.478	205.468.775	527.956.795	433.340.639	293.939.402	7.414.263	1.859.186.551
2005	365.558.164	22.484.974	39.624.897	1.051.762	681.626	243.701.590	748.858.364	603.601.165	342.340.338	9.147.064	2.377.049.944
2006	443.931.155	35.847.322	64.268.938	3.247.376	236.174	295.787.369	939.924.094	1.032.107.987	412.534.410	9.726.497	3.237.611.322
2007	684.792.922	25.151.744	114.535.173	71.662.088	1.809.762	393.221.106	1.452.480.005	1.352.555.945	620.975.715	9.668.692	4.726.853.152
2008	818.539.255	24.781.305	228.176.918	125.673.499	1.865.397	468.932.748	1.885.740.603	2.223.849.062	687.736.243	17.708.566	6.483.003.596
2009	756.144.695	28.858.363	63.424.035	88.353.070	1.884.359	306.095.184	964.593.908	618.492.933	359.345.871	15.205.107	3.202.397.525

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Rusya'ya yapmış olduğu ihracatta ön plana çıkan mal grupları; makine ve ulaştırma araçları, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, canlı hayvan ve gıda maddesi, çeşitli mamül eşya şeklinde sıralanabilir. Türkiye, 1998-2000 yılları haricinde tüm mal gruplarında Rusya'ya mal ihracatı gerçekleştirmiştir.

2.6.2. İthalatın Gelişimi

Türkiye'nin Rusya ile ticaretinde en dikkat çekici nokta ithalat ayağındadır. Rusya'ya 2008 yılı itibariyle altı milyar dolarlık mal ihraç eden Türkiye, aynı dönemde otuz milyar doları aşan ithalat gerçekleştirmiştir. 2002 yılına kadar beş milyar doların altında gerçekleşen ithalat, 2003 yılından başlayarak düzenli ve hızlı bir şekilde artmıştır. 2009 yılında ise küresel ekonomik krizin etkisiyle on milyar doları aşan bir düşüş gözlemlenmektedir.

Grafik 18 - Türkiye'nin Rusya'dan İthalatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Rusya'dan ithal etmiş olduğu mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar tüm ürün grupları arasında en büyük pay sahibi olanlardır. Diğer iki önemli mal sınıfı ise, akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri sayılabilir.

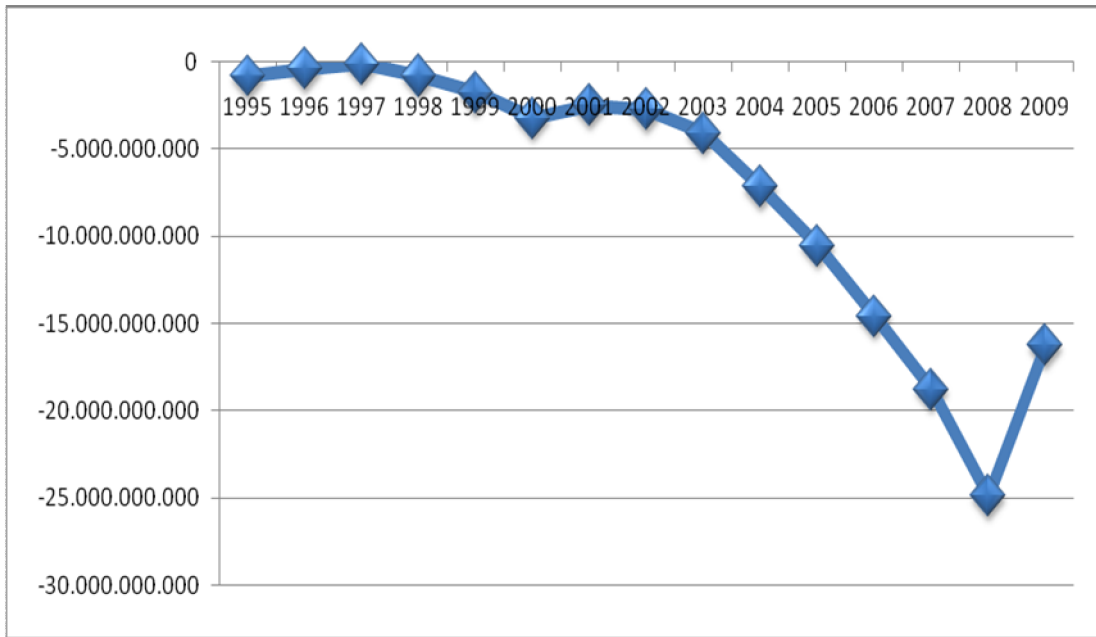
Tablo 18 - Türkiye'nin Rusya'dan İthalatı (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	8.500.657	0	251.611.601	803.536.902	1.543.446	183.284.480	706.983.588	112.924.030	13.991.788	0	2.082.376.492
1996	12.313.623	0	341.961.767	891.250.449	4.285.817	108.692.845	532.434.014	28.861.193	1.339.410	0	1.921.139.118
1997	3.254.754	251.282	424.798.010	901.768.282	2.909.593	111.297.509	672.925.274	31.964.231	25.089.182	0	2.174.258.117
1998	29.148.101	67	486.887.361	775.864.492	1.888.998	132.430.599	683.049.830	33.422.453	12.314.215	0	2.155.006.116
1999	16.393.629	0	412.971.442	1.140.914.575	1.111.235	131.268.999	627.007.559	39.919.622	4.545.756	0	2.374.132.817
2000	15.179.554	0	419.163.151	2.193.570.959	8.038.445	181.793.524	998.694.477	64.676.958	5.466.208	0	3.886.583.276
2001	12.667.110	1.872	180.229.193	2.528.608.829	424.232	100.978.518	582.160.561	28.337.267	2.060.766	204.271	3.435.672.619
2002	53.804.051	944.676	291.395.438	2.695.894.135	172.315	138.048.444	700.276.081	9.963.260	1.223.001	0	3.891.721.401
2003	98.788.909	3.484.528	434.077.096	3.664.601.958	6.008.105	188.847.970	1.033.065.070	19.613.054	2.811.738	17.010	5.451.315.438
2004	87.149.768	3.175.893	1.042.464.206	5.558.397.262	8.972.601	373.336.695	1.911.081.000	45.300.390	1.280.090	1.980.579	9.033.138.484
2005	41.618.690	3.503.937	1.211.993.471	8.802.278.079	36.482.222	475.534.682	2.255.950.895	64.297.107	4.733.605	9.227.191	12.905.619.879
2006	41.621.426	5.426.251	1.395.652.299	12.627.556.462	53.270.275	512.457.819	3.106.170.253	34.166.395	10.139.600	19.777.978	17.806.238.758
2007	328.012.674	4.099.634	1.400.346.836	17.083.114.001	26.692.001	639.267.001	3.912.043.793	43.547.517	3.810.902	67.559.929	23.508.494.288
2008	663.591.196	10.475.594	1.491.122.109	22.716.309.354	117.822.714	872.762.794	5.454.779.578	31.003.433	3.936.933	2.673.157	31.364.476.862
2009	604.788.305	13.779.135	552.859.995	14.679.922.572	185.056.655	759.788.759	2.575.862.692	18.564.105	58.612.549	850.803	19.450.085.570

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.6.3. Dış Ticaret Dengesi

Rusya ile Türkiye arasındaki dış ticaret dengesine bakıldığında, Türkiye aleyhine sürekli artan bir dış ticaret açığı söz konusudur. 2003 yılına kadar beş milyar doların altında seyreden bu açık, 2004 yılından başlayarak hızla artmış ve yirmi beş milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılında ithalatta meydana gelen düşüş dış ticaret dengesine de yansımış, açık on beş milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Grafik 19 - Türkiye-Rusya Dış Ticaret Dengesi (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Rusya ile olan dış ticaret dengesinde mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş, akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı dış ticarete açık verilen önemli mal kalemleri olarak sayılabilir.

Tablo 19 - Türkiye - Rusya Dış Ticaret Dengesi (USD)

	SITC No.										TOPLAM
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1995	193.653.984	19.886.535	-239.170.010	-803.031.292	37.567.629	-112.270.716	-507.033.614	15.982.966	550.262.344	185	-844.151.989
1996	268.732.750	54.856.579	-317.064.598	-890.729.252	2.535.440	21.664.113	-289.069.691	184.385.083	553.555.034	750	-411.133.792
1997	360.369.534	46.493.691	-400.727.394	-901.559.737	16.080.668	65.739.632	-381.712.264	159.320.008	918.284.952	21	-117.710.889
1998	243.095.209	26.065.484	-466.154.249	-775.059.064	27.076.341	1.327.260	-470.529.328	54.441.708	552.732.766	0	-807.003.873
1999	91.258.912	9.817.713	-384.603.124	-1.138.686.242	4.370.196	-74.807.073	-521.730.022	16.527.948	212.382.679	0	-1.785.469.013
2000	93.284.143	26.410.423	-392.278.318	-2.193.215.660	-5.330.350	-108.916.554	-885.666.906	30.590.638	192.442.246	0	-3.242.680.338
2001	138.835.483	15.736.382	-159.819.566	-2.525.357.489	-80.167	-4.892.108	-267.613.552	135.560.942	156.099.715	-35.532	-2.511.565.892
2002	118.064.699	10.511.625	-270.987.415	-2.691.995.961	248.031	-25.321.364	-243.900.383	177.441.214	206.254.338	2.405	-2.719.682.811
2003	121.895.979	21.675.025	-402.197.118	-3.664.245.476	-5.517.736	-33.156.953	-670.911.673	278.321.882	265.166.294	5.245.246	-4.083.724.530
2004	229.020.058	27.607.120	-999.609.274	-5.557.691.834	-8.419.123	-167.867.920	-1.383.124.205	388.040.249	292.659.312	5.433.684	-7.173.951.933
2005	323.939.474	18.981.037	-1.172.368.574	-8.801.226.317	-35.800.596	-231.833.092	-1.507.092.531	539.304.058	337.606.733	-80.127	-10.528.569.935
2006	402.309.729	30.421.071	-1.331.383.361	-12.624.309.086	-53.034.101	-216.670.450	-2.166.246.159	997.941.592	402.394.810	-10.051.481	-14.568.627.436
2007	356.780.248	21.052.110	-1.285.811.663	-17.011.451.913	-24.882.239	-246.045.895	-2.459.563.788	1.309.008.428	617.164.813	-57.891.237	-18.781.641.136
2008	154.948.059	14.305.711	-1.262.945.191	-22.590.635.855	-115.957.317	-403.830.046	-3.569.038.975	2.192.845.629	683.799.310	15.035.409	-24.881.473.266
2009	151.356.390	15.079.228	-489.435.960	-14.591.569.502	-183.172.296	-453.693.575	-1.611.268.784	599.928.828	300.733.322	14.354.304	-16.247.688.045

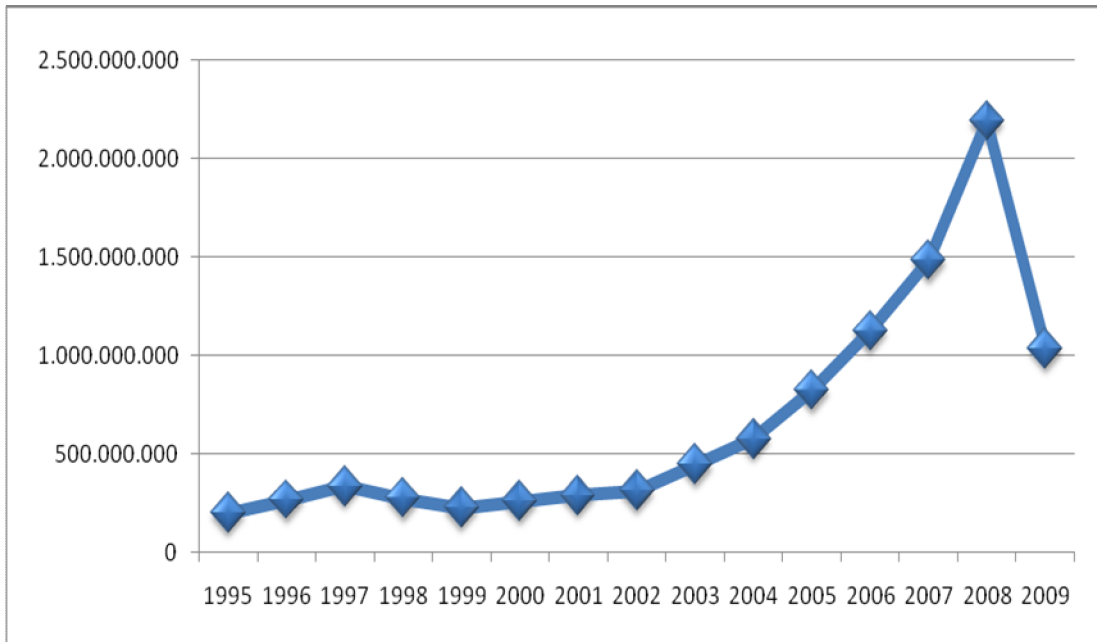
Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.7. TÜRKİYE - UKRAYNA DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye'nin Ukrayna'ya olan ihracatı, Ukrayna'dan ithalatı ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi incelenmiştir.

2.7.1. İhracatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 döneminde Ukrayna'ya olan ihracatı 2003 yılına kadar beş yüz milyon doların altında seyretmiştir. 2004 yılından başlayarak düzenli ve sürekli bir artış sağlanmış, 2008 yılı itibariyle toplam ihracat iki milyar doları aşmıştır. 2009 yılında ise, küresel ekonomik krizin etkisiyle bir önceki yıla göre yüzde yüzü aşan bir düşüş meydana gelmiştir.

Grafik 20 - Türkiye'nin Ukrayna'ya İhracatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Ukrayna'ya ihraç etmiş olduğu en önemli mal kalemleri sırasıyla makine ve ulaştırma araçları, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri, çeşitli mamül eşya, canlı hayvan ve gıda maddesi olarak sıralamak mümkündür.

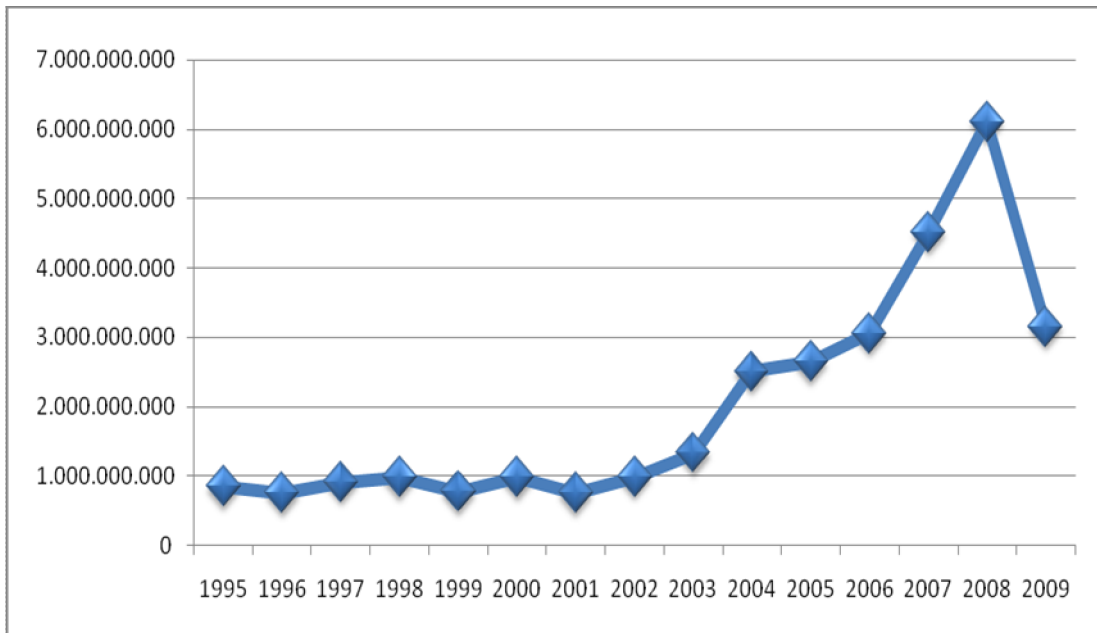
Tablo 20 - Türkiye'nin Ukrayna'ya İhracatı (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	53.080.061	10.384.816	13.028.354	1.404.570	591.379	22.583.147	18.300.765	15.585.242	63.575.911	0	198.534.245
1996	83.371.739	12.995.913	7.038.967	257.855	1.227.011	51.628.600	37.056.574	23.087.545	50.874.119	0	267.538.323
1997	92.109.545	11.438.889	10.632.641	68.844	1.808.393	75.571.617	81.943.902	25.509.180	37.961.993	0	337.045.004
1998	61.064.259	13.207.209	4.566.564	590.791	1.059.745	71.368.992	62.716.570	25.764.444	33.978.490	0	274.317.064
1999	49.301.939	8.818.198	8.877.554	303.316	89.426	65.594.950	48.091.950	22.344.268	22.399.586	0	225.821.187
2000	55.894.725	4.728.829	13.961.986	277.865	29.072	65.254.948	59.899.085	31.032.116	27.042.568	0	258.121.194
2001	42.659.424	3.362.636	14.002.949	2.127.371	15.885	70.036.108	65.178.105	51.643.930	40.149.438	3.770	289.179.616
2002	41.255.099	2.593.060	22.930.827	1.317.518	12.461	63.354.478	72.691.338	70.492.371	38.610.439	7.411	313.265.002
2003	53.955.661	4.128.759	35.201.333	2.604.902	128.222	93.769.267	111.160.478	95.023.147	47.707.368	1.288.144	444.967.281
2004	72.782.922	8.592.894	37.495.905	4.186.486	41.511	107.304.961	171.179.633	113.625.713	58.566.896	2.049.992	575.826.913
2005	99.880.126	7.314.338	45.261.874	7.257.162	94.232	148.850.564	244.885.047	170.896.932	93.096.702	3.496.680	821.033.657
2006	130.943.541	11.135.747	48.123.878	51.106.880	211.317	198.153.551	289.817.959	284.380.748	103.351.301	4.139.361	1.121.364.283
2007	145.974.590	9.694.399	52.458.777	64.480.504	295.702	240.086.984	437.438.280	395.249.831	134.538.363	938.378	1.481.155.808
2008	210.288.574	8.269.075	66.409.191	102.574.219	1.196.950	274.547.255	582.928.035	730.070.753	210.090.241	1.300.510	2.187.674.803
2009	195.995.604	15.054.940	33.964.305	78.092.441	1.086.782	158.011.009	268.147.466	143.960.104	138.433.507	702.431	1.033.448.589

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.7.2. İthalatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 döneminde Ukrayna'dan yapmış olduğu ithalata bakılacak olursa, 2002 yılına kadar bir milyar doların altında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2003 yılından sonra, Türkiye'nin Ukrayna'dan yapmış olduğu ithalat düzenli ve sürekli artmış, 2008 yılı itibariyle altı milyar dolar seviyesini aşmıştır. 2009 yılında küresel ekonomik krizin etkisiyle bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde yüze yakın bir düşüş yaşanmış ve ithalat üç milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Grafik 21 - Türkiye'nin Ukrayna'ya İthalatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Ukrayna'dan yapmış olduğu ithalatta en önemli mal grupları sırasıyla başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri, akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde olarak sıralamak mümkündür.

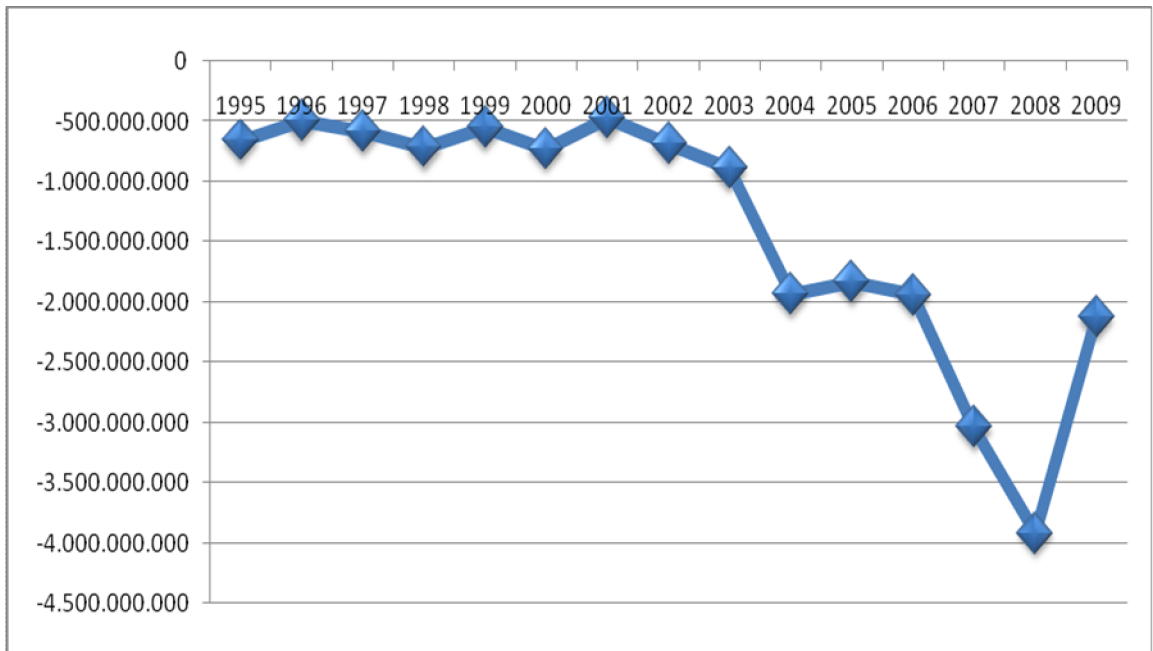
Tablo 21 - Türkiye'nin Ukrayna'dan İthalatı (USD)

	SITC No.										TOPLAM
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1995	87.185.073	746	40.174.821	7.584.380	27.495.887	172.879.794	510.497.136	9.516.179	1.006.101	0	856.340.117
1996	45.496.944	24.731	104.462.440	27.555.034	32.311.085	142.253.900	373.364.137	24.195.102	11.995.055	0	761.658.428
1997	4.390.427	0	182.762.414	22.055.081	17.591.937	132.044.053	551.534.188	6.866.522	515.503	0	917.760.125
1998	20.938.912	5.473	215.750.446	14.416.886	23.965.617	176.582.906	522.307.452	11.408.166	3.405.464	0	988.781.322
1999	55.156.279	0	230.850.534	37.262.399	8.584.706	134.358.529	301.789.864	5.163.903	520.174	0	773.686.388
2000	25.227.423	0	225.378.821	70.628.461	18.525.071	181.088.256	444.527.157	13.375.055	2.809.531	0	981.559.775
2001	5.048.928	0	183.362.202	117.217.081	28.808.471	148.213.279	267.431.583	7.087.043	448.345	8.698	757.625.630
2002	12.506.827	0	222.885.748	154.251.617	21.186.795	141.521.180	428.011.998	10.269.468	246.256	217.391	991.097.280
2003	25.442.898	48.583	257.965.223	242.683.407	39.286.676	231.841.274	522.465.346	10.570.597	1.199.148	2.320	1.331.505.472
2004	91.598.691	53.427	504.561.606	299.790.551	19.898.032	345.108.958	1.234.579.443	12.744.542	940.758	75.378	2.509.351.386
2005	59.623.590	102.770	342.879.512	325.278.613	54.618.376	410.944.660	1.442.265.922	13.355.299	1.922.264	26.072	2.651.017.078
2006	70.002.903	57.091	378.384.787	249.003.421	95.907.291	391.438.074	1.838.485.357	33.081.622	2.406.035	312.839	3.059.079.420
2007	196.777.013	0	558.584.393	315.311.504	53.421.220	563.823.315	2.808.056.061	19.365.279	3.773.812	1.320	4.519.113.917
2008	268.795.036	19.104	615.993.636	277.445.157	346.568.818	898.964.860	3.684.284.352	10.922.449	3.331.376	0	6.106.324.788
2009	174.942.487	5.479	526.595.667	328.597.763	257.528.978	303.731.792	1.551.210.854	11.093.692	2.952.426	0	3.156.659.138

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.7.3. Dış Ticaret Dengesi

Türkiye'nin Ukrayna ile olan dış ticaret dengesi incelendiğinde, 1995-2009 döneminde sürekli olarak dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Özellikle 2003 yılı sonrasında, 2005 yılında meydana gelen ufak bir düşüşün dışında dış ticaret açığı artmış ve 2008 yılı itibariyle yaklaşık dört milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılında ise, ithalattaki büyük düşüş dış ticaret açığına da yansımış, açık iki milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Grafik 22 - Türkiye-Ukrayna Dış Ticaret Dengesi (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Ukrayna'ya olan dış ticaret açığını oluşturan en önemli mal grupları, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri, akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde olarak sıralanması mümkündür.

Tablo 22 - Türkiye - Ukrayna Dış Ticaret Dengesi (USD)

	SITC No.										TOPLAM
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1995	-34.105.012	10.384.070	-27.146.467	-6.179.810	-26.904.508	-150.296.647	-492.196.371	6.069.064	62.569.810	0	-657.805.871
1996	37.874.795	12.971.182	-97.423.473	-27.297.179	-31.084.074	-90.625.300	-336.307.563	-1.107.557	38.879.064	0	-494.120.105
1997	87.719.118	11.438.889	-172.129.773	-21.986.237	-15.783.544	-56.472.436	-469.590.286	18.642.658	37.446.490	0	-580.715.121
1998	40.125.347	13.201.736	-211.183.882	-13.826.095	-22.905.872	-105.213.914	-459.590.882	14.356.278	30.573.026	0	-714.464.258
1999	-5.854.340	8.818.198	-221.972.980	-36.959.083	-8.495.280	-68.763.579	-253.697.914	17.180.365	21.879.412	0	-547.865.201
2000	30.667.302	4.728.829	-211.416.835	-70.350.596	-18.495.999	-115.833.308	-384.628.072	17.657.061	24.233.037	0	-723.438.581
2001	37.610.496	3.362.636	-169.359.253	-115.089.710	-28.792.586	-78.177.171	-202.253.478	44.556.887	39.701.093	-4.928	-468.446.014
2002	28.748.272	2.593.060	-199.954.921	-152.934.099	-21.174.334	-78.166.702	-355.320.660	60.222.903	38.364.183	-209.980	-677.832.278
2003	28.512.763	4.080.176	-222.763.890	-240.078.505	-39.158.454	-138.072.007	-411.304.868	84.452.550	46.508.220	1.285.824	-886.538.191
2004	-18.815.769	8.539.467	-467.065.701	-295.604.065	-19.856.521	-237.803.997	-1.063.399.810	100.881.171	57.626.138	1.974.614	-1.933.524.473
2005	40.256.536	7.211.568	-297.617.638	-318.021.451	-54.524.144	-262.094.096	-1.197.380.875	157.541.633	91.174.438	3.470.608	-1.829.983.421
2006	60.940.638	11.078.656	-330.260.909	-197.896.541	-95.695.974	-193.284.523	-1.548.667.398	251.299.126	100.945.266	3.826.522	-1.937.715.137
2007	-50.802.423	9.694.399	-506.125.616	-250.831.000	-53.125.518	-323.736.331	-2.370.617.781	375.884.552	130.764.551	937.058	-3.037.958.109
2008	-58.506.462	8.249.971	-549.584.445	-174.870.938	-345.371.868	-624.417.605	-3.101.356.317	719.148.304	206.758.865	1.300.510	-3.918.649.985
2009	21.053.117	15.049.461	-492.631.362	-250.505.322	-256.442.196	-145.720.783	-1.283.063.388	132.866.412	135.481.081	702.431	-2.123.210.549

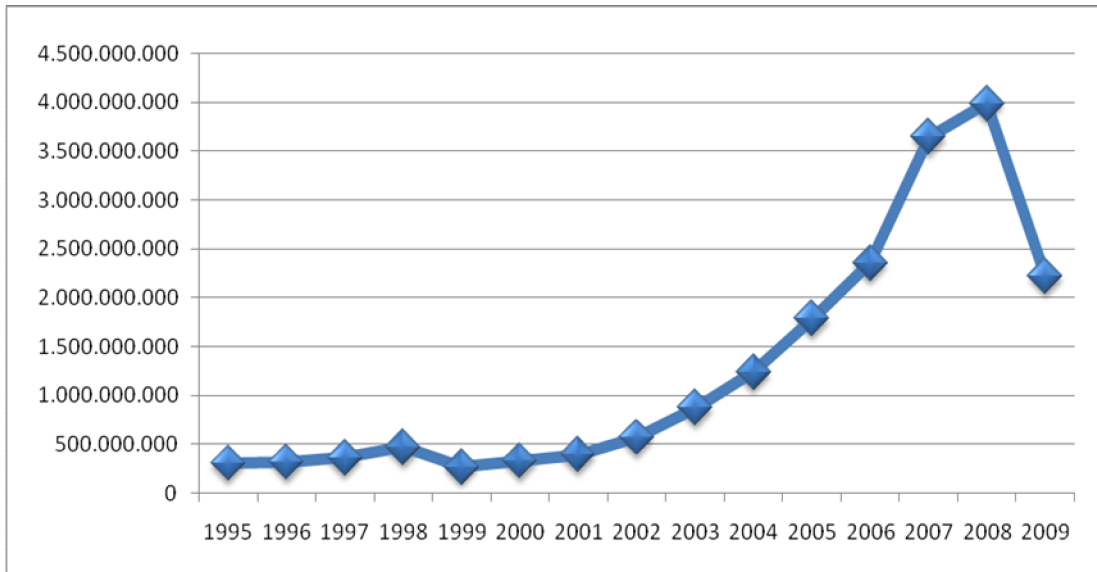
Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.8. TÜRKİYE - ROMANYA DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye'nin Romanya'ya olan ihracatı, Romanya'dan ithalatı ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi incelenmiştir.

2.8.1. İhracatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 yılları arasında Romanya'ya yapmış olduğu ihracata bakıldığında, 1995-2001 yılları arasında ihracatın beş yüz milyon doların altında seyrettiği görülecektir. 2002 yılı ve sonrasında, Türkiye ihracatını sürekli olarak arttırmış ve 2008 yılı itibariyle dört milyar dolar seviyesine yaklaşmıştır. 2009 yılında ise, küresel ekonomik krizin etkisiyle ihracat iki milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Grafik 23 - Türkiye'nin Romanya'ya İhracatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 23 - Türkiye'nin Romanya'ya İhracatı (USD)

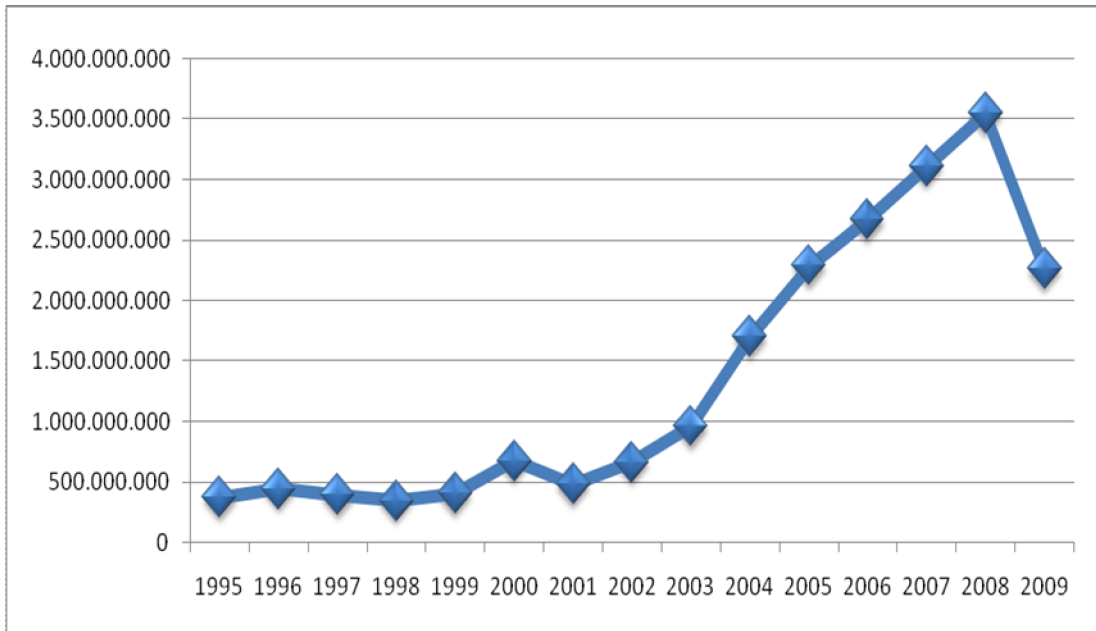
Yıllar	SITC No.										TOPLAM
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1995	88.056.178	166.072	10.498.049	398.409	100.163	61.783.720	62.575.688	44.066.185	34.315.343	0	301.959.807
1996	56.731.180	957.181	11.646.831	466.011	177.341	49.137.039	94.486.281	50.003.498	50.506.362	0	314.111.724
1997	58.613.090	345.521	16.126.903	336.015	5.341.893	35.084.011	120.124.745	39.682.348	83.117.942	10.336	358.782.804
1998	71.113.116	3.259.243	22.448.260	252.047	11.461.803	43.304.035	113.701.612	57.746.579	144.891.444	0	468.178.139
1999	53.147.471	3.401.469	14.171.089	189.927	610.042	32.565.494	85.560.713	27.686.589	50.852.009	0	268.184.803
2000	59.770.276	1.310.858	16.217.037	1.410.122	142.498	36.964.841	109.117.341	66.426.947	34.458.544	0	325.818.464
2001	59.134.996	4.547.346	14.010.068	618.695	229.880	43.778.171	142.286.803	89.456.147	37.965.895	0	392.028.001
2002	55.380.113	2.117.355	18.715.362	2.428.619	1.870.587	58.648.232	202.170.475	166.564.747	58.588.862	12.902	566.497.254
2003	73.249.410	3.764.816	22.982.742	11.790.392	514.695	79.886.531	344.533.607	244.695.924	91.497.002	431.416	873.346.535
2004	98.321.767	5.403.185	31.446.593	11.133.420	358.253	99.015.821	473.893.214	380.407.042	135.169.994	336.172	1.235.485.461
2005	123.282.117	8.508.477	34.324.246	24.691.544	843.222	132.890.229	670.748.545	588.408.900	201.469.981	242.026	1.785.409.287
2006	129.460.486	9.397.220	43.849.015	61.468.292	474.938	166.263.352	874.975.920	784.522.305	279.661.113	401.851	2.350.474.492
2007	193.282.602	18.189.303	50.103.540	68.645.491	906.538	223.780.489	1.455.003.299	1.250.388.477	383.670.506	191.919	3.644.162.164
2008	195.971.427	8.465.728	46.530.295	121.945.313	717.401	284.597.230	1.703.351.736	1.158.665.937	467.026.822	204.277	3.987.476.166
2009	166.432.024	5.334.770	19.554.564	38.874.432	263.126	175.904.377	864.227.376	644.368.230	300.361.343	415.718	2.215.735.960

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Romanya'ya yapmış olduğu ihracatın en önemli mal grupları başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, makine ve ulaştırma araçları, çeşitli mamül eşyalardan oluşmaktadır. Türkiye, 2001 yılı sonrasında tüm mal gruplarında Romanya'ya ihracat gerçekleştirmiştir.

2.8.2. İthalatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 döneminde Romanya'dan yapmış olduğu ithalata bakıldığında, 1995-1999 yılları arasında ithalatın beş yüz milyon doların altında seyrettiği görülmektedir. 2000 yılından sonra ise, 2001 yılındaki düşüş göz ardı edildiğinde, ithalat sürekli olarak artmış ve 2008 yılı itibariyle üç milyar beş yüz milyon dolar seviyesini aşmıştır. 2009 yılında ise, küresel ekonomik krizin etkisiyle iki milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Grafik 24 - Türkiye'nin Romanya'dan İthalatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 24 - Türkiye'nin Romanya'dan İthalatı (USD)

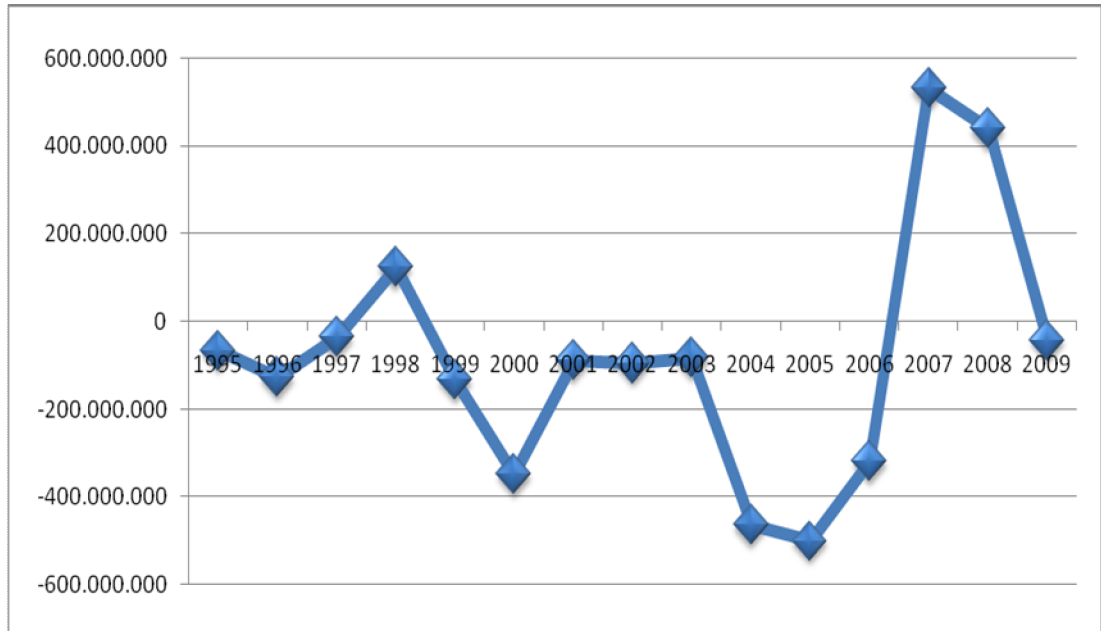
	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	31.689.361	0	13.768.585	35.563.490	46.904.766	117.331.765	79.745.228	42.254.738	612.402	0	367.870.335
1996	96.680.294	0	21.748.472	86.800.054	25.453.297	113.579.386	51.541.557	38.873.988	6.612.566	0	441.289.614
1997	14.996.018	0	27.732.699	76.351.114	55.943.157	99.452.307	59.797.380	51.058.238	8.755.889	0	394.086.802
1998	29.045.215	0	64.493.873	27.884.748	10.683.762	70.879.945	72.737.157	57.744.011	11.203.691	0	344.672.402
1999	39.474.199	5.403	89.690.345	23.424.564	9.850.756	98.603.333	97.111.532	30.164.178	12.831.419	0	401.155.729
2000	27.088.722	6.667	142.883.261	76.645.567	8.460.828	190.314.278	194.828.322	28.328.206	5.371.909	0	673.927.760
2001	4.021.727	0	78.969.436	65.056.848	5.700.215	143.109.613	153.736.584	27.447.637	3.092.544	5.043	481.139.647
2002	20.526.039	812	151.886.012	38.441.935	152.884	201.841.982	216.941.329	26.251.374	5.180.433	541.757	661.764.557
2003	12.105.663	0	281.510.735	55.202.360	3.639.242	249.428.905	298.381.761	46.957.895	8.325.655	418.919	955.971.135
2004	25.239.537	85.130	402.124.764	143.959.610	19.512.501	383.319.540	578.309.187	128.603.841	17.975.003	424.033	1.699.553.146
2005	31.019.969	29.172	335.226.480	219.376.335	33.915.973	479.850.557	946.957.284	215.107.195	23.827.052	281.938	2.285.591.955
2006	23.503.575	26.934	406.013.241	478.031.718	18.340.502	563.355.814	911.693.206	229.917.912	37.372.459	731.498	2.668.986.859
2007	38.537.910	351.783	634.745.206	446.521.460	12.745.299	457.837.877	1.131.233.395	346.819.703	43.363.565	595.926	3.112.752.124
2008	67.571.155	908	902.796.012	496.775.519	16.498.743	459.192.786	1.062.729.211	496.348.590	44.287.210	1.619.946	3.547.820.080
2009	31.296.475	1.492	601.839.929	216.314.766	7.321.920	242.491.584	565.078.647	544.504.112	40.961.789	8.152.639	2.257.963.353

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Romanya'dan yapmış olduğu ithalatta ön plana çıkan ürün grupları başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde, mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerdir.

2.8.3. Dış Ticaret Dengesi

Türkiye'nin Romanya ile olan dış ticaret dengesine bakıldığında dalgalı seyir izlediği görülmektedir. 1995-2009 aralığında Romanya'ya karşı sadece üç yıl dış ticaret fazlalığı veren Türkiye, diğer yılların tümünde dış ticaret açığı vermiştir.

Grafik 25 - Türkiye-Romanya Dış Ticaret Dengesi (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Romanya ile olan dış ticareti incelendiğinde, en fazla açığın akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde, mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri mal grupların oluştuğu görülmektedir.

Tablo 25 - Türkiye - Romanya Dış Ticaret Dengesi (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	56.366.817	166.072	-3.270.536	-35.165.080	-46.804.603	-55.548.045	-17.169.540	1.811.447	33.702.940	0	-65.910.528
1996	-39.949.114	957.181	-10.101.641	-86.334.043	-25.275.956	-64.442.347	42.944.724	11.129.510	43.893.796	0	-127.177.890
1997	43.617.072	345.521	-11.605.796	-76.015.099	-50.601.264	-64.368.296	60.327.365	-11.375.890	74.362.053	10.336	-35.303.998
1998	42.067.901	3.259.243	-42.045.613	-27.632.701	778.041	-27.575.910	40.964.455	2.568	133.687.753	0	123.505.737
1999	13.673.272	3.396.066	-75.519.256	-23.234.637	-9.240.714	-66.037.839	-11.550.819	-2.477.589	38.020.590	0	-132.970.926
2000	32.681.554	1.304.191	-126.666.224	-75.235.445	-8.318.330	-153.349.437	-85.710.981	38.098.741	29.086.635	0	-348.109.296
2001	55.113.269	4.547.346	-64.959.368	-64.438.153	-5.470.335	-99.331.442	-11.449.781	62.008.510	34.873.351	-5.043	-89.111.646
2002	34.854.074	2.116.543	-133.170.650	-36.013.316	1.717.703	-143.193.750	-14.770.854	140.313.373	53.408.429	-528.855	-95.267.303
2003	61.143.747	3.764.816	-258.527.993	-43.411.968	-3.124.547	-169.542.374	46.151.846	197.738.029	83.171.347	12.497	-82.624.600
2004	73.082.230	5.318.055	-370.678.171	-132.826.190	-19.154.248	-284.303.719	-104.415.973	251.803.201	117.194.991	-87.861	-464.067.685
2005	92.262.148	8.479.305	-300.902.234	-194.684.791	-33.072.751	-346.960.328	-276.208.739	373.301.705	177.642.929	-39.912	-500.182.668
2006	105.956.911	9.370.286	-362.164.226	-416.563.426	-17.865.564	-397.092.462	-36.717.286	554.604.393	242.288.654	-329.647	-318.512.367
2007	154.744.692	17.837.520	-584.641.666	-377.875.969	-11.838.761	-234.057.388	323.769.904	903.568.774	340.306.941	-404.007	531.410.040
2008	128.400.272	8.464.820	-856.265.717	-374.830.206	-15.781.342	-174.595.556	640.622.525	662.317.347	422.739.612	-1.415.669	439.656.086
2009	135.135.549	5.333.278	-582.285.365	-177.440.334	-7.058.794	-66.587.207	299.148.729	99.864.118	259.399.554	-7.736.921	-42.227.393

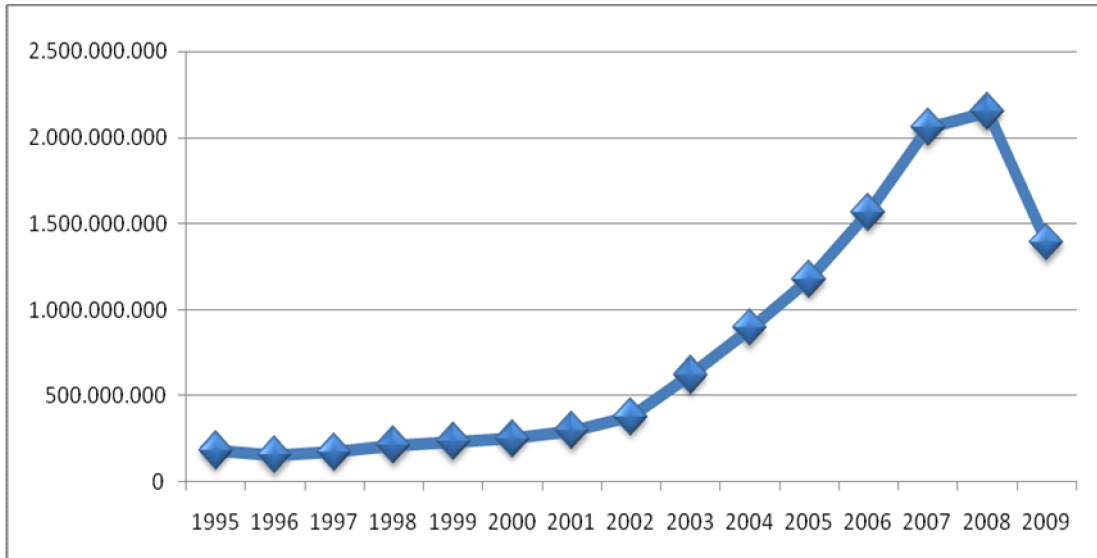
Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.9. TÜRKİYE - BULGARİSTAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye'nin Bulgaristan'a olan ihracatı, Bulgaristan'dan ithalatı ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi incelenmiştir.

2.9.1. İhracatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 yılları arasında Bulgaristan'a yapmış olduğu ihracata bakıldığında, 1996 ve 2009 yıllarında meydana gelen düşüşler haricinde ihracat sürekli artmıştır. 2002 yılına kadar beş yüz milyon dolar seviyesinin altında kalan ihracat, 2003-2008 döneminde bu seviyenin üzerine çıkmış ve 2008 yılı itibariyle yaklaşık iki milyar beş yüz milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılında ise, bir milyar beş yüz milyon dolar seviyesinin altına gerilemiştir.

Grafik 26 - Türkiye'nin Bulgaristan'a İhracatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Bulgaristan'a yapmış olduğu ihracatta en önemli mal grupları başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, makine ve ulaştırma araçları, çeşitli mamül eşyadan oluşmaktadır.

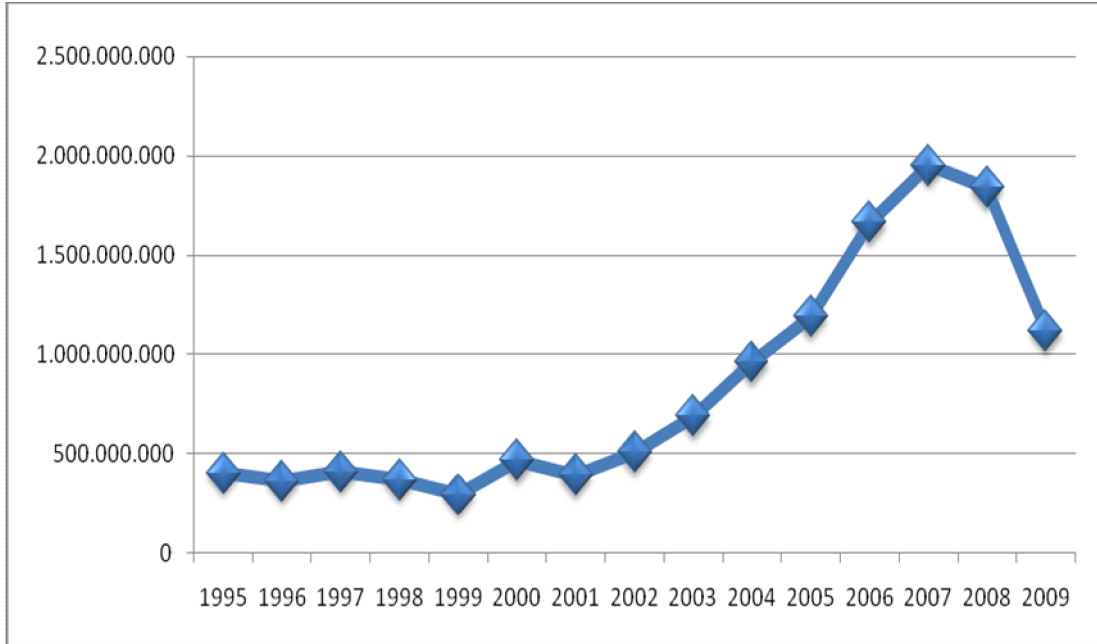
Tablo 26 - Türkiye'nin Bulgaristan'a İhracatı (USD)

	SITC No.										TOPLAM
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1995	40.237.070	157.194	3.135.829	744.031	1.067.145	27.110.764	68.409.135	19.660.645	22.654.152	0	183.175.965
1996	27.885.468	1.420.780	11.519.512	348.200	2.110.959	32.398.407	40.892.509	14.038.379	26.291.929	0	156.906.143
1997	31.586.837	1.208.110	17.485.520	660.702	524.252	31.633.942	48.605.868	10.531.910	33.650.118	0	175.887.259
1998	27.349.956	59.462	15.018.324	765.255	1.018.006	32.364.200	61.446.153	18.524.180	56.770.613	0	213.316.149
1999	19.692.667	450.119	8.358.864	612.691	732.765	30.995.475	83.170.921	30.134.542	59.447.001	0	233.595.045
2000	17.218.583	384.681	18.003.526	1.506.474	816.535	36.953.478	109.578.346	41.401.974	27.070.315	0	252.933.912
2001	17.009.633	26.727	19.311.447	951.908	802.142	29.821.052	117.895.190	69.639.620	43.954.959	2.149	299.414.827
2002	16.076.255	115.046	15.361.053	1.330.763	1.607.034	37.340.387	147.714.573	97.422.440	63.361.438	3.345	380.332.334
2003	25.719.560	327.374	28.407.598	3.763.845	718.134	48.913.105	250.286.013	168.542.487	94.878.837	127.684	621.684.637
2004	51.976.788	100.526	50.032.215	6.385.786	972.811	68.458.185	386.625.301	216.745.632	112.726.090	302.652	894.325.986
2005	47.221.796	350.488	52.034.964	6.555.412	1.073.859	93.749.576	542.886.827	286.209.384	148.910.917	319.869	1.179.313.092
2006	51.426.346	928.178	98.202.709	23.973.407	887.905	110.184.532	672.688.375	357.732.365	250.029.630	1.952.611	1.568.006.058
2007	92.051.696	1.132.223	118.110.230	97.231.744	1.294.034	132.381.826	927.455.812	469.395.350	220.707.070	410.583	2.060.170.568
2008	169.858.106	1.730.945	86.615.015	65.925.963	1.274.383	172.667.021	940.064.667	483.670.342	229.307.384	420.610	2.151.534.436
2009	257.228.630	1.453.344	55.461.585	38.476.575	565.511	120.844.234	573.453.155	206.910.152	134.519.564	286.327	1.389.199.077

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.9.2. İthalatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 yılları arasında Bulgaristan'dan yapmış olduğu ithalata bakılacak olursa, her ne kadar bazı dönemlerde düşüşler yaşanmışsa da, genel olarak yüksek miktarda artıştan söz etmemiz mümkündür. 1995-2001 yıllarında beş yüz milyon doların aşağısında seyreden ithalat, 2002 yılı ile birlikte yükselmeye başlamış ve 2007 yılında yaklaşık iki milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2008 yılında ise ufak bir düşüşün yaşandığı gözlemlenirken, 2009 yılında bir milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Grafik 27 - Türkiye'nin Bulgaristan'dan İthalatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Bulgaristan'dan yapmış olduğu ithalatta en büyük ithal kalemleri başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde, mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünlerinden oluşmaktadır.

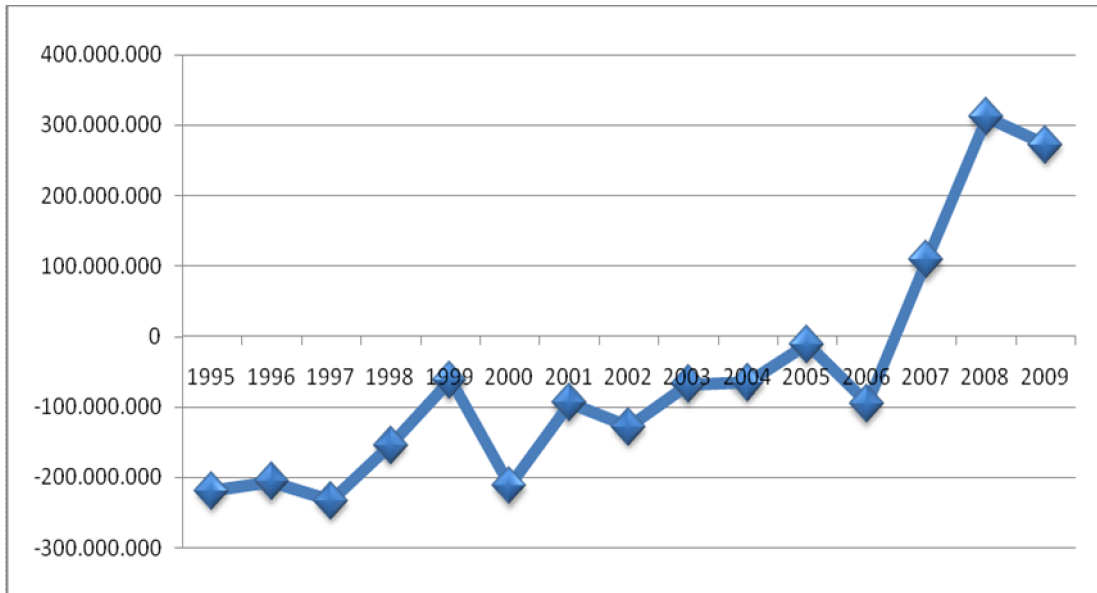
Tablo 27 - Türkiye'nin Bulgaristan'dan İthalatı (USD)

	SITC No										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	62.174.146	0	26.823.190	30.836.129	14.894.224	96.963.681	159.244.605	10.202.039	890.827	0	402.028.841
1996	7.643.109	4.473	25.925.972	79.639.558	3.855.765	84.973.234	142.159.955	12.712.114	5.857.023	0	362.771.203
1997	6.446.167	3.648	21.460.302	102.007.994	6.661.253	108.210.393	146.365.888	13.713.320	3.983.264	0	408.852.229
1998	47.656.040	0	25.699.567	84.359.175	2.889.633	82.358.688	93.904.001	21.722.896	8.830.214	0	367.420.214
1999	27.358.541	2.638	35.001.486	73.622.979	8.371.135	66.560.153	71.507.961	9.454.998	3.693.020	0	295.572.911
2000	16.596.228	29.695	39.457.982	146.085.693	856.959	99.330.571	133.413.470	19.419.627	10.218.061	0	465.408.286
2001	4.239.886	305.642	33.067.148	163.259.250	2.111.525	83.869.353	88.029.284	9.690.010	7.953.650	990.436	393.516.184
2002	9.923.676	89.311	51.122.386	141.583.757	690.321	98.085.166	168.231.142	26.547.090	10.766.244	1.409.618	508.448.711
2003	15.405.260	206.890	108.224.819	95.444.047	1.977.211	136.899.880	280.999.799	28.454.511	19.439.718	2.410.198	689.462.333
2004	19.800.105	419.309	207.571.799	24.983.453	10.532.859	173.899.946	427.810.547	57.147.749	35.121.105	2.183.971	959.470.843
2005	18.106.817	240.130	240.187.084	24.144.701	8.936.330	194.683.424	583.339.794	77.173.821	38.952.138	4.314.836	1.190.079.075
2006	18.445.339	104.088	169.315.064	129.471.430	6.326.209	217.099.613	1.006.614.964	71.330.641	42.395.561	2.322.024	1.663.424.933
2007	38.141.760	133.843	250.169.081	179.017.969	6.225.922	255.590.558	1.096.300.835	78.775.459	43.914.390	3.386.556	1.951.656.373
2008	78.357.363	117.380	393.155.643	295.121.761	8.141.496	287.503.885	665.102.000	62.084.980	43.997.807	6.425.362	1.840.007.677
2009	44.226.506	619.607	209.337.250	123.272.189	1.127.706	144.386.154	501.278.260	59.009.165	27.297.108	6.347.746	1.116.901.691

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.9.3. Dış Ticaret Dengesi

Türkiye'nin 1995-2009 döneminde Bulgaristan ile olan dış ticaret dengesi incelendiğinde 2007, 2008, 2009 yılları haricinde sürekli dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. 1995-2006 yılları arasında dış ticaret açıkları zaman zaman azalırken, bazı dönemlerde artmıştır. 2007, 2008 ve 2009 yıllarında ise Türkiye dış ticaret fazlası vermiştir. Son yıllarda gözlemlenen dış ticaret fazlasının nedeni, Türkiye'nin başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar ve makine ve ulaştırma araçları ürün gruplarında ihracatlarını arttırırken, önceki dönemlerde önemli ithal kalemlerinden olan başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mal grubunda ithalatını büyük oranda azaltmasından ileri gelmektedir.

Grafik 28 - Türkiye-Bulgaristan Dış Ticaret Dengesi (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Bulgaristan ile olan dış ticaret dengesinde en fazla açık verdiği ürün grupları akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde, mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri grubundadır.

Tablo 28 - Türkiye - Bulgaristan Dış Ticaret Dengesi (USD)

	SITC No										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	-21.937.077	157.194	-23.687.361	-30.092.097	-13.827.079	-69.852.917	-90.835.469	9.458.607	21.763.325	0	-218.852.874
1996	20.242.359	1.416.307	-14.406.460	-79.291.358	-1.744.806	-52.574.827	-101.267.446	1.326.265	20.434.906	0	-205.865.060
1997	25.140.670	1.204.462	-3.974.782	-101.347.292	-6.137.001	-76.576.451	-97.760.020	-3.181.410	29.666.854	0	-232.964.970
1998	-20.306.084	59.462	-10.681.243	-83.593.920	-1.871.627	-49.994.488	-32.457.848	-3.198.716	47.940.399	0	-154.104.065
1999	-7.665.874	447.481	-26.642.622	-73.010.288	-7.638.370	-35.564.678	11.662.960	20.679.544	55.753.981	0	-61.977.866
2000	622.355	354.986	-21.454.456	-144.579.219	-40.424	-62.377.093	-23.835.124	21.982.347	16.852.254	0	-212.474.374
2001	12.769.747	-278.915	-13.755.701	-162.307.342	-1.309.383	-54.048.301	29.865.906	59.949.610	36.001.309	-988.287	-94.101.357
2002	6.152.579	25.735	-35.761.333	-140.252.994	916.713	-60.744.779	-20.516.569	70.875.350	52.595.194	-1.406.273	-128.116.377
2003	10.314.300	120.484	-79.817.221	-91.680.202	-1.259.077	-87.986.775	-30.713.786	140.087.976	75.439.119	-2.282.514	-67.777.696
2004	32.176.683	-318.783	-157.539.584	-18.597.667	-9.560.048	-105.441.761	-41.185.246	159.597.883	77.604.985	-1.881.319	-65.144.857
2005	29.114.979	110.358	-188.152.120	-17.589.289	-7.862.471	-100.933.848	-40.452.967	209.035.563	109.958.779	-3.994.967	-10.765.983
2006	32.981.007	824.090	-71.112.355	-105.498.023	-5.438.304	-106.915.081	-333.926.589	286.401.724	207.634.069	-369.413	-95.418.875
2007	53.909.936	998.380	-132.058.851	-81.786.225	-4.931.888	-123.208.732	-168.845.023	390.619.891	176.792.680	-2.975.973	108.514.195
2008	91.500.743	1.613.565	-306.540.628	-229.195.798	-6.867.113	-114.836.864	274.962.667	421.585.362	185.309.577	-6.004.752	311.526.759
2009	213.002.124	833.737	-153.875.665	-84.795.614	-562.195	-23.541.920	72.174.895	147.900.987	107.222.456	-6.061.419	272.297.386

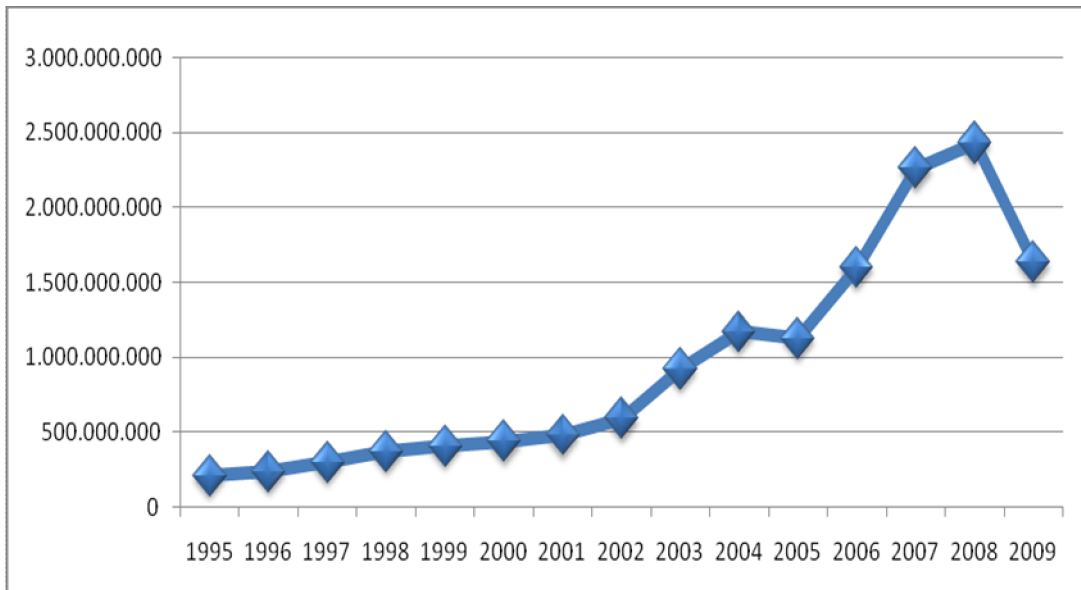
Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.10. TÜRKİYE - YUNANİSTAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye'nin Yunanistan'a olan ihracatı, Yunanistan'dan ithalatı ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi incelenmiştir.

2.10.1. İhracatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 döneminde Yunanistan'a yapmış olduğu ihracata bakıldığında, 2005 ve 2009 yılları haricinde ihracatın sürekli olarak arttığı görülmektedir. 2001 yılı ve öncesinde beş yüz milyon doların altında seyreden ihracat rakamları, 2002 yılı ile birlikte yükselişe geçmiş, 2008 yılı itibariyle yaklaşık iki milyar beş yüz milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılında ise, küresel ekonomik krizin etkisiyle bir milyar beş yüz milyon dolar seviyesine gerilemiştir.

Grafik 29 - Türkiye'nin Yunanistan'a İhracatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Yunanistan'a yapmış olduğu ihracata bakıldığında en önemli ihraç kalemlerinin başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, makine ve ulaştırma araçları, çeşitli mamül eşyadan oluştuğu görülmektedir.

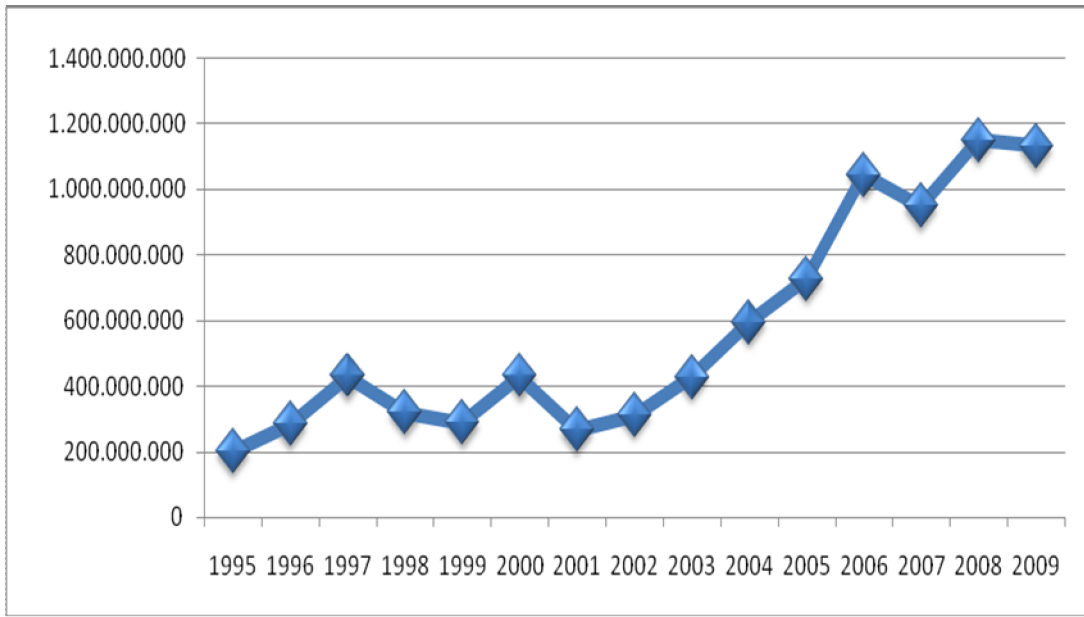
Tablo 29 - Türkiye'nin Yunanistan'a İhracatı (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	40.310.573	4.667.395	7.125.335	15.169.243	1.178.422	23.807.515	79.795.482	23.545.206	14.353.265	0	209.952.436
1996	35.235.176	2.286.426	5.826.797	20.815.887	171.878	15.352.627	100.841.545	37.061.704	18.880.978	0	236.473.018
1997	37.830.745	5.291.599	10.876.538	15.988.085	113.212	14.194.217	162.508.190	28.165.860	23.268.161	0	298.236.607
1998	30.984.606	9.841.082	10.753.337	25.064.129	2.644.800	12.923.149	218.535.806	31.232.483	28.059.503	0	370.038.895
1999	31.738.002	11.510.148	12.266.999	21.416.988	2.372.707	11.261.394	244.585.831	37.209.000	34.433.078	0	406.794.147
2000	28.327.417	7.954.569	13.313.246	953.765	4.726.960	12.523.397	251.885.301	82.852.107	35.188.428	0	437.725.190
2001	46.455.762	3.063.835	16.432.124	1.540.591	4.005.757	16.728.001	283.249.071	56.964.614	47.652.846	2.864	476.095.465
2002	61.571.996	3.170.316	27.304.550	22.593.501	3.764.983	23.440.319	252.888.573	116.094.097	79.553.285	0	590.381.620
2003	79.163.935	11.092.439	28.477.308	38.931.907	801.717	22.433.999	362.924.915	247.124.544	128.309.276	1.140.873	920.400.913
2004	109.047.626	5.540.094	25.059.654	38.873.971	126.377	31.755.359	494.344.002	275.537.300	188.866.291	2.052.327	1.171.203.001
2005	106.318.284	7.584.961	29.653.979	15.875.764	10.663	41.165.613	458.652.587	229.962.241	234.647.795	2.806.602	1.126.678.489
2006	107.197.612	12.497.045	42.979.289	160.934.809	201.150	70.449.766	569.954.217	376.132.428	260.190.231	2.052.979	1.602.589.526
2007	134.577.566	9.680.227	54.300.765	300.071.682	2.849.285	89.154.057	803.099.799	494.516.521	372.572.942	1.831.720	2.262.654.564
2008	144.250.430	26.799.773	44.085.857	242.159.177	121.112	119.430.680	885.790.687	570.213.322	394.830.548	2.286.101	2.429.967.687
2009	123.183.511	16.232.203	25.897.205	125.654.214	1.166.825	92.076.729	551.515.986	392.329.762	304.207.602	2.124.139	1.634.388.176

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.10.2. İthalatın Gelişimi

Türkiye'nin 1995-2009 döneminde Yunanistan'dan yapmış olduğu ithalata bakıldığında, 1995-2001 döneminde artışlar ve azalışlar yaşanmış, 2002-2009 yılları arasında ise, 2007 ve 2009 yıllarında meydana gelen ufak düşüşlerin dışında sürekli artmıştır. Özellikle 2003 yılında, ithalatın dört yüz milyon dolar seviyesini aşmasının ardından, Türkiye'nin ithalatı yıldan yıla artmış, 2008 yılı itibariyle bir milyar iki yüz milyon dolar seviyesine ulaşmıştır.

Grafik 30 - Türkiye'nin Yunanistan'dan İthalatı (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Yunanistan'dan yapmış olduğu ithalatta en büyük ithal kalemleri mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde mal gruplarından oluşmaktadır.

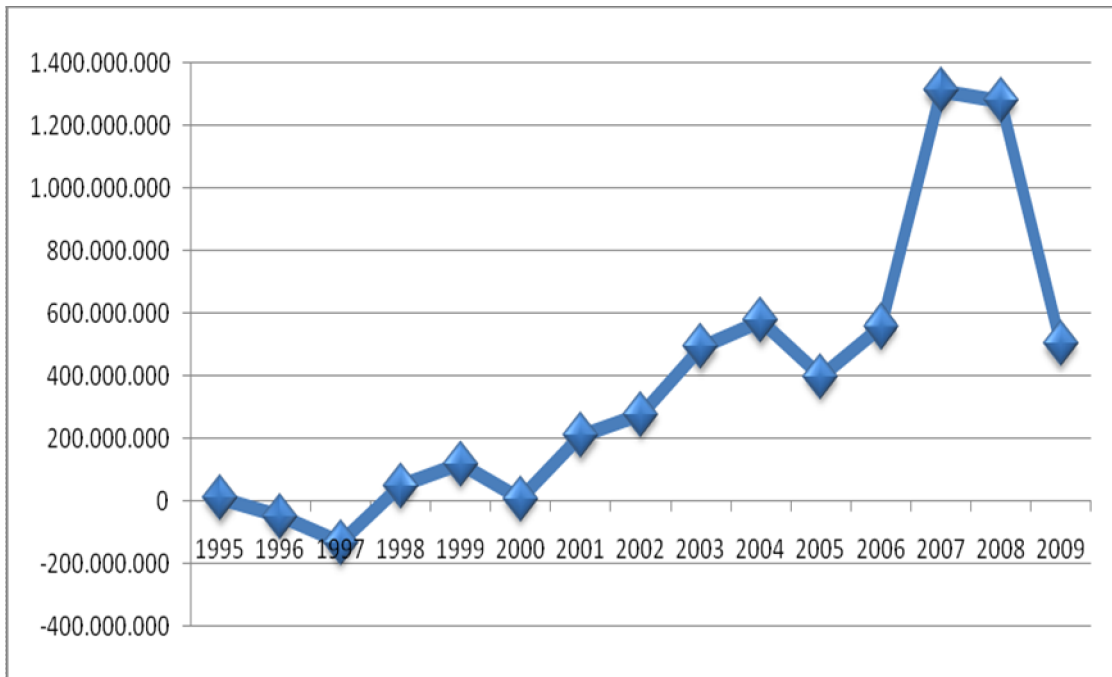
Tablo 30 - Türkiye'nin Yunanistan'dan İthalatı (USD)

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	3.724.642	0	84.642.457	16.890.613	206.342	21.639.931	61.071.146	11.029.875	1.468.489	0	200.673.495
1996	13.308.551	41.945	111.609.214	25.061.609	563.062	37.448.187	77.902.116	15.032.081	3.992.149	0	284.958.914
1997	9.955.563	1.603.126	178.696.860	33.103.928	3.517.506	91.803.350	78.590.558	26.555.554	6.953.649	0	430.780.094
1998	3.358.624	474.177	99.792.198	73.605.218	3.697.279	48.132.643	61.345.366	24.137.030	5.208.851	0	319.751.386
1999	3.112.216	375.801	130.453.905	54.099.375	1.268.199	37.327.144	41.009.670	13.626.799	6.282.467	0	287.555.576
2000	4.231.505	397.104	176.191.496	127.919.960	1.873.212	42.718.447	48.786.013	17.074.978	11.620.265	0	430.812.980
2001	2.959.959	1.767.550	119.841.723	52.404.536	2.013.858	32.585.932	35.234.025	8.980.276	10.465.924	0	266.253.783
2002	4.676.378	1.247.497	131.801.426	30.745.909	1.873.466	58.385.670	54.497.084	15.487.740	13.747.131	0	312.462.301
2003	2.287.079	292.694	153.848.991	70.693.589	2.086.938	87.343.245	64.247.318	29.140.113	17.801.905	1.461	427.743.333
2004	6.797.928	61.659	198.228.591	116.807.944	6.643.489	123.778.629	79.732.993	43.824.423	18.473.210	1.751	594.350.617
2005	13.927.757	185.945	206.824.333	179.438.685	4.248.437	152.352.935	110.930.690	37.658.307	22.127.653	134.885	727.829.627
2006	21.344.042	654.959	254.873.903	378.911.560	1.917.470	167.254.276	140.532.091	54.771.023	25.066.902	1.678	1.045.327.904
2007	32.558.972	1.973.471	160.571.196	307.606.390	2.106.275	175.019.621	176.606.216	64.699.762	29.008.831	6.662	950.157.396
2008	51.668.198	4.069.542	196.956.357	357.430.557	8.248.754	238.312.931	196.068.162	67.072.538	30.862.618	25.522	1.150.715.179
2009	55.387.199	4.127.958	273.301.362	407.461.353	3.081.675	187.644.245	102.271.807	69.390.989	28.361.538	37.294	1.131.065.420

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.10.3. Dış Ticaret Dengesi

Türkiye'nin Yunanistan ile olan dış ticaret dengesine bakıldığında, iki yıl haricinde dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Özellikle 2000 yılından sonra dış ticaret fazlalığı artmış ve 2008 yılı itibariyle bir milyar iki yüz milyon dolar seviyesini aşmıştır. 2009 yılında ise dış ticaret dengesi, küresel ekonomik kriz ile birlikte ithalatını azaltan Yunanistan lehine gelişmiş ve açık dört yüz milyon dolar seviyesine kadar inmiştir.

Grafik 31 - Türkiye-Yunanistan Dış Ticaret Dengesi (USD)

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Yunanistan karşısında genel olarak açık verdiği mal grupları incelenecek olursa akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde, mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler, hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünlerinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 31 - Türkiye - Yunanistan Dış Ticaret Dengesi

	SITC No.										
Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	TOPLAM
1995	36.585.930	4.667.395	-77.517.122	-1.721.370	972.080	2.167.584	18.724.336	12.515.331	12.884.777	0	9.278.941
1996	21.926.625	2.244.481	-105.782.417	-4.245.722	-391.184	-22.095.560	22.939.429	22.029.623	14.888.829	0	-48.485.896
1997	27.875.182	3.688.473	-167.820.322	-17.115.843	-3.404.294	-77.609.133	83.917.632	1.610.306	16.314.512	0	-132.543.487
1998	27.625.982	9.366.905	-89.038.861	-48.541.089	-1.052.479	-35.209.494	157.190.440	7.095.453	22.850.652	0	50.287.509
1999	28.625.786	11.134.347	-118.186.906	-32.682.387	1.104.508	-26.065.750	203.576.161	23.582.201	28.150.611	0	119.238.571
2000	24.095.912	7.557.465	-162.878.250	-126.966.195	2.853.748	-30.195.050	203.099.288	65.777.129	23.568.163	0	6.912.210
2001	43.495.803	1.296.285	-103.409.599	-50.863.945	1.991.899	-15.857.931	248.015.046	47.984.338	37.186.922	2.864	209.841.682
2002	56.895.618	1.922.819	-104.496.876	-8.152.408	1.891.517	-34.945.351	198.391.489	100.606.357	65.806.154	0	277.919.319
2003	76.876.856	10.799.745	-125.371.683	-31.761.682	-1.285.221	-64.909.246	298.677.597	217.984.431	110.507.371	1.139.412	492.657.580
2004	102.249.698	5.478.435	-173.168.937	-77.933.973	-6.517.112	-92.023.270	414.611.009	231.712.877	170.393.081	2.050.576	576.852.384
2005	92.390.527	7.399.016	-177.170.354	-163.562.921	-4.237.774	-111.187.322	347.721.897	192.303.934	212.520.142	2.671.717	398.848.862
2006	85.853.570	11.842.086	-211.894.614	-217.976.751	-1.716.320	-96.804.510	429.422.126	321.361.405	235.123.329	2.051.301	557.261.622
2007	102.018.594	7.706.756	-106.270.431	-7.534.708	743.010	-85.865.564	626.493.583	429.816.759	343.564.111	1.825.058	1.312.497.168
2008	92.582.232	22.730.231	-152.870.500	-115.271.380	-8.127.642	-118.882.251	689.722.525	503.140.784	363.967.930	2.260.579	1.279.252.508
2009	67.796.312	12.104.245	-247.404.157	-281.807.139	-1.914.850	-95.567.516	449.244.179	322.938.773	275.846.064	2.086.845	503.322.756

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 32 - Türkiye'nin Bölge Ülkelerine İhracatı (USD)

ÜLKELER	SURİYE	IRAK	İRAN	AZERBAYCAN	GÜRCİSTAN	RUSYA	UKRAYNA	ROMANYA	BULGARİSTAN	YUNANİSTAN
1995	272.162.344	124.138.704	268.433.935	161.344.708	68.125.854	1.238.224.319	198.534.245	301.959.807	183.175.965	209.952.436
1996	307.778.389	188.088.239	297.521.435	239.907.292	110.326.131	1.510.005.326	267.538.323	314.111.724	156.906.143	236.473.018
1997	268.753.364	V.Y	307.007.494	319.701.923	173.510.015	2.056.547.228	337.045.004	358.782.804	175.887.259	298.236.607
1998	309.043.966	V.Y	194.696.358	327.166.377	164.145.964	1.348.002.243	274.317.064	468.178.139	213.316.149	370.038.895
1999	232.209.821	V.Y	157.814.999	248.055.693	114.200.489	588.663.804	225.821.187	268.184.803	233.595.045	406.794.147
2000	184.266.734	V.Y	235.784.797	230.375.207	131.770.519	643.902.938	258.121.194	325.818.464	252.933.912	437.725.190
2001	281.141.191	V.Y	360.535.772	225.214.059	144.049.362	924.106.727	289.179.616	392.028.001	299.414.827	476.095.465
2002	266.771.540	V.Y	333.962.009	231.431.390	103.220.771	1.172.038.590	313.265.002	566.497.254	380.332.334	590.381.620
2003	410.754.941	829.057.535	533.786.239	315.488.303	155.069.890	1.367.590.908	444.967.281	873.346.535	621.684.637	920.400.913
2004	394.782.934	1.820.801.885	813.031.280	403.942.323	199.699.417	1.859.186.551	575.826.913	1.235.485.461	894.325.986	1.171.203.001
2005	551.627.266	2.750.080.410	912.940.054	528.075.637	271.828.491	2.377.049.944	821.033.657	1.785.409.287	1.179.313.092	1.126.678.489
2006	609.417.000	2.589.352.496	1.066.901.631	695.287.162	407.961.988	3.237.611.322	1.121.364.283	2.350.474.492	1.568.006.058	1.602.589.526
2007	797.765.944	2.844.767.091	1.441.190.094	1.047.668.215	646.082.289	4.726.853.152	1.481.155.808	3.644.162.164	2.060.170.568	2.262.654.564
2008	1.115.012.521	3.916.685.263	2.029.759.634	1.667.468.937	997.844.225	6.483.003.596	2.187.674.803	3.987.476.166	2.151.534.436	2.429.967.687
2009	1.425.110.683	5.123.510.293	2.024.863.314	1.399.399.391	766.362.207	3.202.397.525	1.033.448.589	2.215.735.960	1.389.199.077	1.634.388.176

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 33 - Türkiye'nin Bölge Ülkelerinden İthalatı (USD)

ÜLKELER	SURİYE	IRAK	İRAN	AZERBAYCAN	GÜRCİSTAN	RUSYA	UKRAYNA	ROMANYA	BULGARİSTAN	YUNANİSTAN
1995	258.101.305	0	689.476.341	21.777.080	50.156.790	2.082.376.492	856.340.117	367.870.335	402.028.841	200.673.495
1996	311.458.801	31.787.772	806.335.161	39.165.001	32.494.628	1.921.139.118	761.658.428	441.289.614	362.771.203	284.958.914
1997	456.282.359	V.Y	646.401.629	58.269.274	65.934.406	2.174.258.117	917.760.125	394.086.802	408.852.229	430.780.094
1998	308.002.370	V.Y	433.026.395	50.343.958	91.007.332	2.155.006.116	988.781.322	344.672.402	367.420.214	319.751.386
1999	307.001.311	V.Y	635.928.166	44.003.429	93.289.243	2.374.132.817	773.686.388	401.155.729	295.572.911	287.555.576
2000	545.239.568	V.Y	815.730.198	95.615.009	155.315.361	3.886.583.276	981.559.775	673.927.760	465.408.286	430.812.980
2001	463.475.682	V.Y	839.800.076	78.075.381	127.231.396	3.435.672.619	757.625.630	481.139.647	393.516.184	266.253.783
2002	506.247.231	V.Y	920.971.696	64.625.463	137.872.534	3.891.721.401	991.097.280	661.764.557	508.448.711	312.462.301
2003	413.349.362	112.601.287	1.860.682.809	122.607.277	273.916.537	5.451.315.438	1.331.505.472	955.971.135	689.462.333	427.743.333
2004	357.656.434	467.588.134	1.962.058.691	135.537.462	306.668.814	9.033.138.484	2.509.351.386	1.699.553.146	959.470.843	594.350.617
2005	272.179.750	458.690.036	3.469.705.759	272.256.267	302.901.729	12.905.619.879	2.651.017.078	2.285.591.955	1.190.079.075	727.829.627
2006	187.249.765	375.936.762	5.626.610.156	340.480.519	344.813.499	17.806.238.758	3.059.079.420	2.668.986.859	1.663.424.933	1.045.327.904
2007	376.959.229	645.110.931	6.615.393.849	329.647.316	289.568.059	23.508.494.288	4.519.113.917	3.112.752.124	1.951.656.373	950.157.396
2008	639.212.676	1.320.922.795	8.199.688.999	928.420.664	525.040.558	31.364.476.862	6.106.324.788	3.547.820.080	1.840.007.677	1.150.715.179
2009	327.845.977	952.261.704	3.405.985.565	752.779.507	285.485.781	19.450.085.570	3.156.659.138	2.257.963.353	1.116.901.691	1.131.065.420

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 34 - Türkiye'nin Bölge Ülkeleri Dış Ticaret Dengesi (USD)

ÜLKELER	SURİYE	IRAK	İRAN	AZERBAYCAN	GÜRCİSTAN	RUSYA	UKRAYNA	ROMANYA	BULGARİSTAN	YUNANİSTAN
1995	14.061.040	124.138.704	-421.042.407	139.567.629	17.969.063	-844.151.989	-657.805.871	-65.910.528	-218.852.874	9.278.941
1996	-3.680.412	156.300.467	-508.813.726	200.742.291	77.831.503	-411.133.792	-494.120.105	-127.177.890	-205.865.060	-48.485.896
1997	-187.528.995	V.Y	-339.394.135	261.432.649	107.575.609	-117.710.889	-580.715.121	-35.303.998	-232.964.970	-132.543.487
1998	1.041.596	V.Y	-238.330.037	276.822.419	73.138.632	-807.003.873	-714.464.258	123.505.737	-154.104.065	50.287.509
1999	-74.791.490	V.Y	-478.113.167	204.052.264	20.911.246	-1.785.469.013	-547.865.201	-132.970.926	-61.977.866	119.238.571
2000	-360.972.834	V.Y	-579.945.401	134.760.198	-23.544.842	-3.242.680.338	-723.438.581	-348.109.296	-212.474.374	6.912.210
2001	-182.334.491	V.Y	-479.264.304	147.138.678	16.817.966	-2.511.565.892	-468.446.014	-89.111.646	-94.101.357	209.841.682
2002	-239.475.691	V.Y	-587.009.687	166.805.927	-34.651.763	-2.719.682.811	-677.832.278	-95.267.303	-128.116.377	277.919.319
2003	-2.594.421	716.456.248	-1.326.896.570	192.881.026	-118.846.647	-4.083.724.530	-886.538.191	-82.624.600	-67.777.696	492.657.580
2004	37.126.500	1.353.213.751	-1.149.027.411	268.404.861	-106.969.397	-7.173.951.933	-1.933.524.473	-464.067.685	-65.144.857	576.852.384
2005	279.447.516	2.291.390.374	-2.556.765.705	255.819.370	-31.073.238	-10.528.569.935	-1.829.983.421	-500.182.668	-10.765.983	398.848.862
2006	422.167.235	2.213.415.734	-4.559.708.525	354.806.643	63.148.489	-14.568.627.436	-1.937.715.137	-318.512.367	-95.418.875	557.261.622
2007	420.806.715	2.199.656.160	-5.174.203.755	718.020.899	356.514.230	-18.781.641.136	-3.037.958.109	531.410.040	108.514.195	1.312.497.168
2008	475.799.845	2.595.762.468	-6.169.929.365	739.048.273	472.803.667	-24.881.473.266	-3.918.649.985	439.656.086	311.526.759	1.279.252.508
2009	1.097.264.706	4.171.248.589	-1.381.122.251	646.619.884	480.876.426	-16.247.688.045	-2.123.210.549	-42.227.393	272.297.386	503.322.756

Kaynak: TÜİK 2010 verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE BÖLGE ÜLKELERİ ARASINDAKİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET DÜZEYİNİN ÖLÇÜLMESİ

Bu bölümde Türkiye'nin coğrafi bölge ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle olan endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi, ürünlerin içerdikleri teknoloji düzeylerine göre 1995-2009 dönemi için TÜİK verileri kullanılarak hesaplanmıştır. Hesaplamalarda 1.10 nolu Grubel-Lloyd endeksi kullanılmıştır. Grubel-Lloyd endeksinin kullanılmasının nedeni, EİT ile ilgili yapılan çalışmalarda yaygın olarak kabul görmesinden ileri gelmektedir. Literatürde, EİT ölçmeye yönelik çeşitli sınıflamalar yapılmıştır. Çalışmalarda sınıflama türleri, tüm ürün gruplarını ele alan (SITC 0-8 aralığı), imalat sanayi gruplarını ele alan (SITC 5-8 aralığı), yalnızca tek bir mal grubunu ele alan veya teknolojik olarak sınıflamaya dayalı çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Sınıflamada teknolojik içeriğin baz alınması, EİT düzeyinin yorumlanmasını kolaylaştırması bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, çalışmamızda EİT ölçümüne temel olan ürün gruplaması, ilgili malların teknoloji içeriğini yansıtmaktadır. 3 ana gruba ayrılan mallar yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji malları olarak sınıflanmıştır. EİT düzeyinin incelenmesinde malların teknoloji yoğunluklarının dikkate alınması suretiyle, Türkiye'nin dış ticarete konu olan malların teknoloji düzeyi bakımından konumunun görülmesi hedeflenmiştir.

Tablo 35 - Teknoloji Düzeylerine Göre SITC Rev.3 Ürün Gruplaması

Yüksek Teknoloji Malları	Ara Teknoloji Malları	Standart Teknoloji Malları
54 - Tıp ve eczacılık ürünleri	3- Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler	0- Canlı hayvanlar ve gıda
72 - Belirli endüstriler için özel makineler	5- Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri (54 hariç)	1- İçkiler ve tütün
74 - Diğer genel endüstri makine/ cihazların aksamları	61- Başka yerde belirtilmeyen işlenmiş deri ve kürkleri	2- Akaryakıt hariç yenilemeyen hammadde
75 - Büro makineleri ve otomatik veri işleme makineleri	62- Kauçuktan eşya	4- Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar
764 - İletişim araçları	64- Kâğıt, karton ve kâğıt hamurundan eşya	63- Mantar ve ahşap eşya (mobilya hariç)
772 - Elektrikli aletler ve devreler	71- Güç üreten makineler ve araçlar	65- Diğer tekstil iplik, kumaş, şekil ver.mens.
774 - Tıbbi aletler	73- Metal işleme makineleri	67- Demir ve çelik
776 - Termiyonik, mikro devreler ve transistörler	76- Haberleşme, ses kaydetme ve sesi tekrar kaydetmeye yarayan cihaz ve araçlar (764 hariç)	68- Demir ihtiva etmeyen madenler
778 - Elektrikli makineler ve cihazlar	77- Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları (772,774,776,778 hariç)	69- Başka yerde belirtilmeyen madenden mamul eşya
792 - Uçak ve ilgili parçaları	78- Motorlu kara taşıtları	79- Diğer taşıt araçları(792, 793 hariç)
793 - Gemi, bot ve yüzen yapılar		81- Prefabrik yapılar; sıhhi su tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları
87 - Başka yerde belirtilmeyen mesleki, ilmi, kontrol alet ve cihazlar		82- Mobilya; yatak takımı, yatak payandaları ve yastıklar
88 - Fotoğraf malzemesi, optik eşya, saatler		83- Seyahat eşyası, el çantaları vb. taşıyıcı eşya
		84-Giyim eşyası ve aksesuarları
		85- Ayakkabılar
		89- Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamul eşyalar

Kaynak: Küçükahmetoğlu, 2001: 152-153; Vergil ve Yıldırım, 2006: 20; Foders, 1996: 9

Türkiye ve bölge ülkeleriyle arasında gerçekleşen endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimini ele almadan önce, Türkiye'nin 2010 yılına ait dış ticaret

görünümü, ele alınan bölge ülkeleriyle ilgili dış ticaret durumu ve genel yorumlama ile ilgili olarak aşağıdaki bilgileri paylaşım gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin geçici verilerle 2010 yılı dış ticaret durumuna göz atıldığında toplam ihracatın yaklaşık 114 milyar dolar, toplam ithalatın 185 milyar dolar seviyesinde olduğu tespit edilmiştir (TÜİK,2010). Buradan yola çıkarak hazırlanan tabloda, Türkiye'nin ihracatında ve ithalatında önemli pazar payı bulunan ülkeler aşağıda detaylı şekilde incelenmiştir.

Tablo 36 - Türkiye'nin Seçilmiş Ülke ve Ülke Gruplarıyla Dış Ticareti (2010)

Ülke Adı	İhracat (Dolar)	İthalat (Dolar)	Toplam İhracattaki Payı %	Toplam İthalattaki Payı %
A.B.D.	3.768.352.385	12.318.407.912	3,31	6,64
Suudi Arabistan	2.219.540.609	2.440.360.040	1,95	1,32
B.A.E.	3.337.655.881	698.420.581	2,93	0,38
Çin	2.259.784.885	17.179.841.582	1,98	9,26
Güney Kore	304.590.354	4.764.009.125	0,27	2,57
Japonya	266.202.447	3.297.664.375	0,23	1,78
Endonezya	250.731.623	1.476.658.613	0,22	0,80
Malezya	225.056.010	1.124.010.579	0,20	0,61
Hindistan	606.835.305	3.409.803.578	0,53	1,84
Cezayir	1.506.891.585	2.274.924.282	1,32	1,23
AB-15	44.333.588.573	59.984.515.989	38,92	32,34
AB-27	52.659.295.674	72.214.676.665	46,23	38,93
Türkiye'nin Bölge Komşuları	24.701.485.162	42.934.630.565	21,69	23,15
Yunanistan	1.456.183.582	1.541.599.493	1,28	0,83
Romanya	2.598.692.638	3.448.380.702	2,28	1,86
Bulgaristan	1.497.944.665	1.700.727.208	1,32	0,92
Ukrayna	1.261.232.461	3.830.187.164	1,11	2,06
Rusya Federasyonu	4.632.246.984	21.596.034.739	4,07	11,64
Gürcistan	769.441.207	290.725.481	0,68	0,16
Azerbaycan	1.550.992.845	865.131.286	1,36	0,47
Suriye	1.849.232.049	662.552.958	1,62	0,36
Irak	6.042.549.876	1.354.510.032	5,31	0,73
İran	3.042.968.855	7.644.781.502	2,67	4,12

Kaynak: TÜİK 2010 verilerinden hareketle tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin ihracatında en önemli ülke/ülke grubunun AB-27 ve AB-15 olduğu tabloda açık şekilde görülmektedir. Bu bağlamda, AB pazarları dışında en

önemli ihracat payının Türkiye'nin bölge komşularına ait olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktadan hareketle, Türkiye'nin bölge komşusu ülkelerin ihracatta ne kadar önemli pazar olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. İthalat açısından bakıldığında, AB-15 ve AB-27 Türkiye pazarındaki en önemli aktörler olurken, ülke bazında Çin ve ABD'nin Türkiye pazarında önemli paya sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bölge komşuları ithalatta da AB'nin ardından en önemli pazar payına sahip ülke grubu olduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan dış ticareti, toplam dış ticaret içerisinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. İhracat açısından bakıldığında, en önemli paya sahip olan ülkelerin sırayla Irak, Rusya, İran şeklinde sıralandığı görülmektedir. Bölge ülkelerinin, Türkiye'nin toplam ihracatındaki paylarının beşte birden fazla olduğu belirlenmiştir. İthalatta ise en önemli ülkeler sırasıyla Rusya, İran, Ukrayna olarak sıralanmaktadır. Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde bölge ülkelerinin payının yaklaşık dörtte bir oranında olduğu görülmektedir.

EİT yorumlamasına gelindiğinde, ürünler teknolojik sınıflandırmaya tabi tutulurken içerdikleri AR-GE yoğunluğu göz önünde bulundurulur. Yani ileri teknoloji mal grubu diğer iki sınıfa oranla daha yüksek AR-GE yoğunluğuna sahiptir. Endüstri-içi ticaretin ve ürün farklılaştırılması arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu noktasından hareketle, yüksek teknoloji mal grubu diğer iki gruba nazaran ürün farklılaştırılmasına en elverişli grup olarak öne çıkmaktadır (Küçükahmetoğlu, 2001: 137). İki ülkenin gelişmişlik düzeyi ne kadar üst seviyede ve birbirine yakınsa, endüstriler-arası ticaretin en belirgin olarak ortaya çıkacağı mal grubu ileri teknoloji mallar olacağı söylenebilir (Brühlhart, 1998: 328-329; Küçükahmetoğlu, 2001: 137).

Buradan çıkarımda bulunarak, gelişmişlik düzeyi iki ülke arasında ne kadar farklı ise ileri teknoloji ürünlerde o kadar düşük değerler ortaya çıkacağını söylemek mümkündür. Çalışmaya konu olan ülkelerin kendi aralarında veya gelişmekte olan ülke ile az gelişmiş ülke arasında ise endüstri-içi ticaret düzeyi seviyesi yüksek seviyeden düşük seviyeye doğru sırasıyla standart, ara ve ileri teknoloji mal grupları olarak sıralanması beklenir.

Ülkelerin ilgili mal grupları bazında aralarında yapmış oldukları dış ticaret farkı, endüstri-içi ticaret seviyesini düşürmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir ülke diğer

ülkeye nazaran ilgili mal grubunda baskın ihracatçı konumunda ise endüstri-içi ticaret seviyesi düşük olacaktır. Bu durumda endüstriler-arası ticaret ortaya çıkacak ve ticaretin farklı verimlilikteki endüstrilerde arasında gerçekleştiği (Şimşek, 2005: 52) şeklinde yorumlanacaktır.

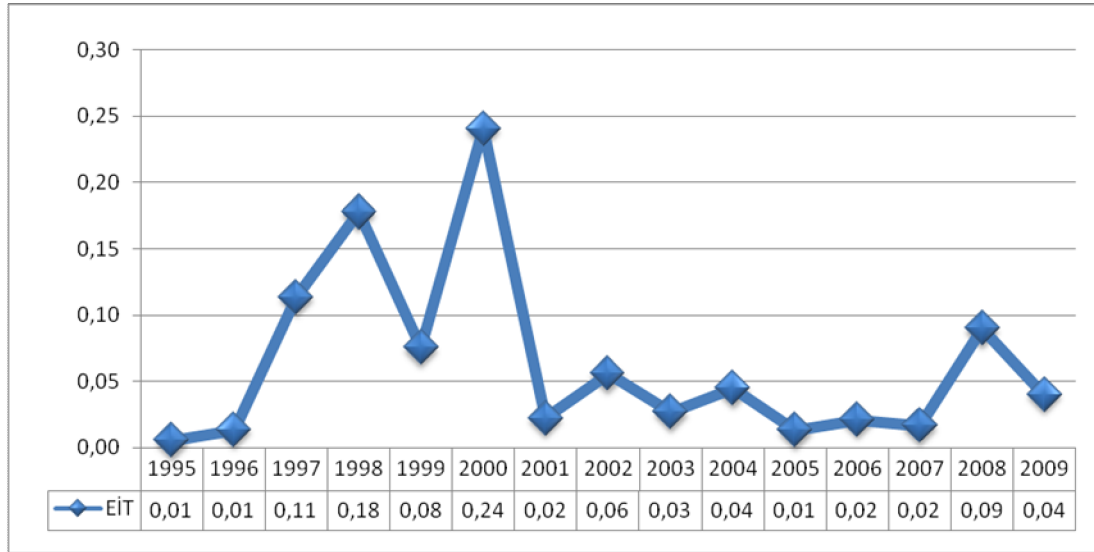
Ayrıca, bu bölümde araştırmaya konu olan teknoloji düzeylerine göre ürün sınıflamalarına bakıldığında, yüksek teknolojiye ait 13 ürün grubu, ara teknolojiye ait 10 ürün grubu, standart teknolojiye ait 16 ürün grubu olduğu görülecektir. Ürün gruplarının çok sayıda olmasından kaynaklı olarak, her bir ürün grubuna ait endüstri-içi ticaret hesaplamaları hem yorumlama bakımından hem de çalışmanın daha düzenli olmasını engellemektedir. Bu bağlamda, yapılan ampirik çalışmada tüm ürün gruplarının ayrı ayrı ele almak yerine, endüstri-içi ticaret düzeyinin yüksek olacağı tahmin edilen ürün grupları arasındaki endüstri-içi ticaret düzeyi ayrıca hesaplanmış ve yorum bölümüne eklenmiştir.

3.1. TÜRKİYE - SURIYE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye ve Suriye arasında yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.1.1. Yüksek Teknoloji Mallar

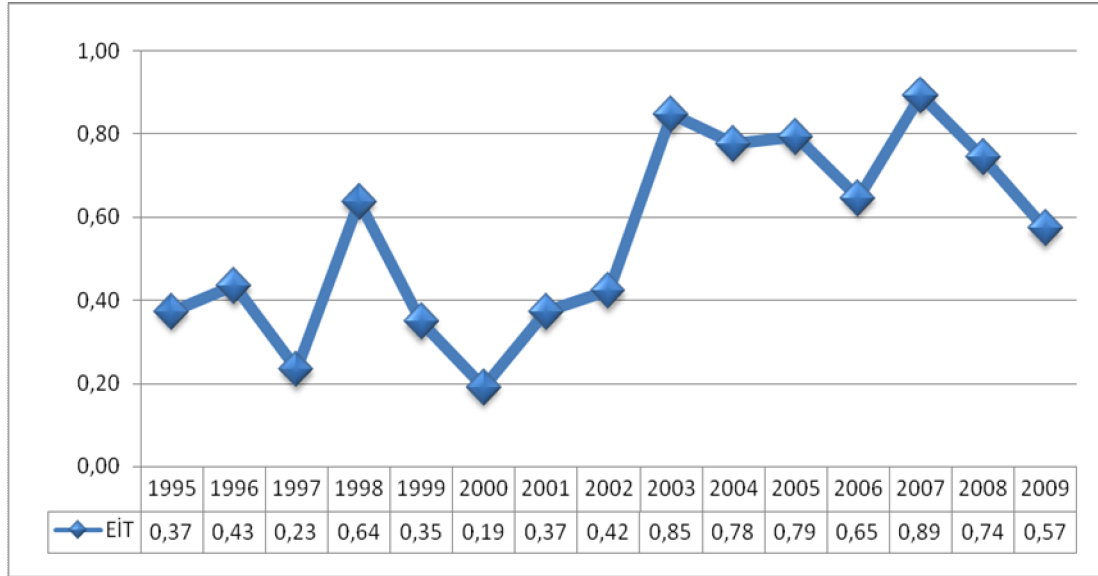
Türkiye-Suriye arasında ileri teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyi oldukça düşük seyir izlemektedir. Her ne kadar endeks değeri 1998 yılında 0,18 ve 2000 yılında 0,24 olsa da, diğer yıllarda endeks 0'a yakın değerler kaydetmiştir. İki ülke arasındaki gelişmişlik düzey farklılığı ve Suriye'nin ileri teknoloji içeren malların üretiminde oldukça zayıf olması endeksin düşük çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin bu teknoloji sınıfında baskın ihracatçı olduğu gözlenmiştir (TÜİK, 2010). Dolayısıyla, bu sınıfta Türkiye ile Suriye dış ticareti, yapısal olarak endüstriler-arası ticaret özelliği göstermektedir. Farklı bir deyişle, dış ticaret farklı verimlilikteki endüstriler-arasında ortaya çıkmaktadır.

Grafik 32 - Türkiye-Suriye Yüksek Teknoloji Mallarda EİT

3.1.2. Ara Teknoloji Mallar

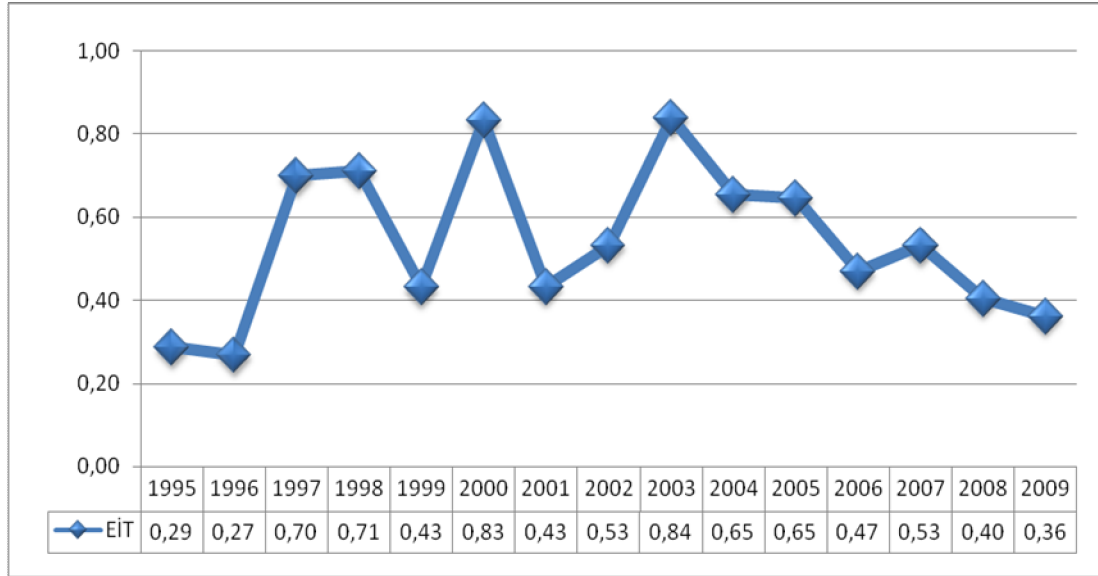
Türkiye'nin Suriye ile yapmış olduğu dış ticarete, endüstri-içi ticaretin yoğunluk gösterdiği gruplardan birisi ara teknoloji mallarıdır. 1995-2009 yılları arasında dalgalı seyir izleyen endeks 2007 yılında 0,89 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2002 yılı öncesinde endüstriler-arası ticaretin baskın olduğu gözlemlenen bu teknoloji sınıfında, 2003 yılından itibaren endüstriler-arası ticaretin baskın hale geldiği gözlemlenmiştir. Bu teknoloji sınıfında Türkiye'nin Suriye'den içinde petrol ve petrolden elde edilen ürünlerini de barındıran SITC No.3'te yer alan madeni yakıtlar, yağlar ve ilgili maddeleri baskın olarak ithal ederken, diğer ara teknoloji ürün gruplarında baskın ihracatçı konumunda olduğu görülmüştür (TÜİK, 2010). Türkiye-Suriye arasında ara teknoloji mallarda, özellikle son yıllarda endüstri-içi ticaret ağırlıklı dış ticaretten bahsetmek mümkündür.

Grafik 33 - Türkiye-Suriye Ara Teknoloji Mallarda EİT

3.1.3. Standart Teknoloji Mallar

Türkiye-Suriye arasında yapılan dış ticarete, standart teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret endeks değeri zaman zaman 0,50 seviyesinin üzerinde seyrederken özellikle son yıllarda düşüş trendine girdiği görülmektedir. 2003 yılına kadar dalgalı seyir izleyerek 2000 yılında 0,84 seviyesine ulaşan endeks, 2009 yılında 0,36 seviyesine gerilemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasının nedeni olarak Türkiye'nin ihracatının ithalatına oranla çok daha yüksek olduğundan kaynaklanmaktadır. Bu durumda standart teknoloji sınıfında dış ticaret, farklı verimlilik düzeyindeki endüstriler arasında gerçekleşmektedir. Özellikle Türkiye'nin son yıllarda gıda maddeleri, hayvansal bitkisel yağlar, demir ve çelik ve metal mamüller grubunda çok yüksek ihracat gerçekleştirdiği fakat karşılığında çok düşük ithalatın olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). Bu da endeks değerinin düşüş eğilimine girmesine neden olmuştur. TÜİK (2010) verilerinden hareketle yapılan ürün bazlı hesaplamalarda, 2007, 2008 ve 2009 yıllarında dokuma ürün grubu ve 2006-2009 yılları arasında yenilemeyen hammadde ürün grubunda yüksek endüstri-içi ticaret tespit edilmiştir.

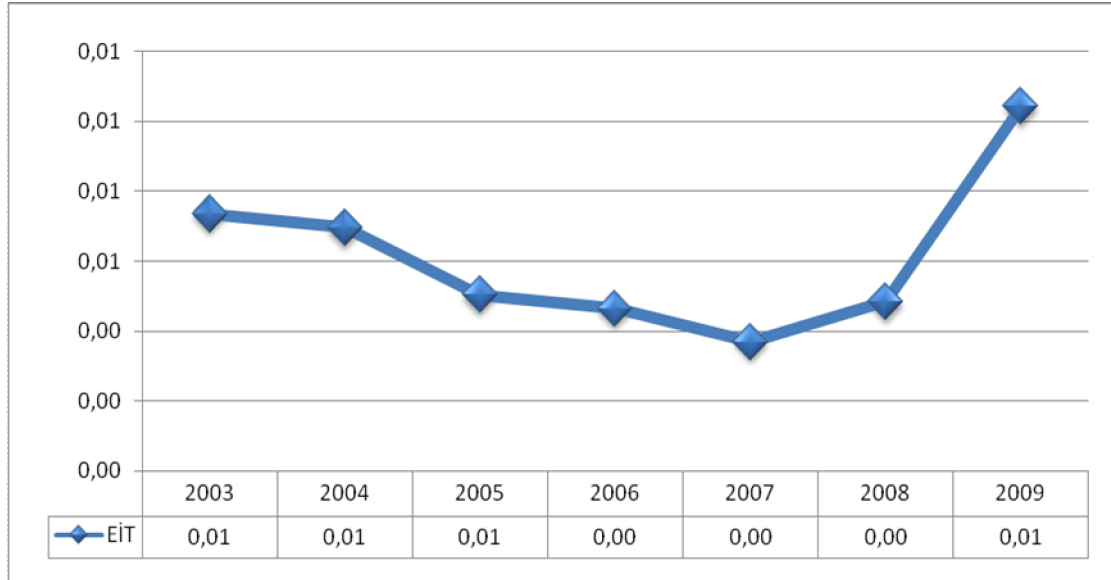
Grafik 34 - Türkiye-Suriye Standart Teknoloji Mallarda EİT

3.2. TÜRKİYE - IRAK ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Türkiye ile Irak arasında 1995-2009 arasında yapılan endüstri-içi ticaret ölçümlerinde, 2003 yılı öncesi veri eksikliği nedeniyle 2003-2009 yılları arasında gerçekleşen dış ticaret verilerinden hareket edilmiştir. Bu bölümde 2003-2009 yılları arasında Türkiye ve Irak arasında yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.2.1. Yüksek Teknoloji Mallar

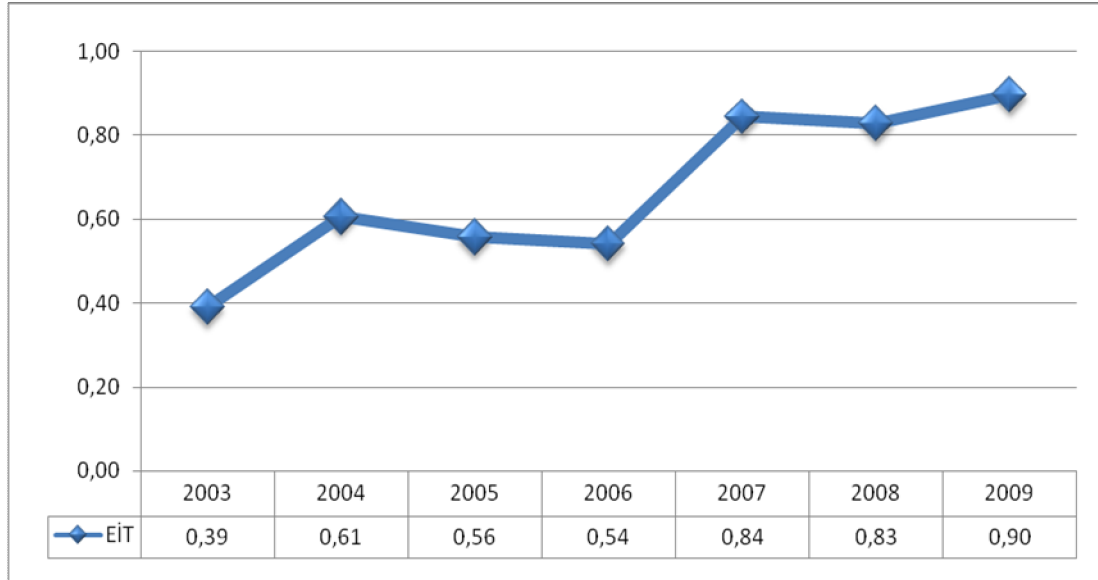
Türkiye-Irak arasında 2003-2009 arasında yüksek teknoloji sınıfında endüstri-içi ticaret yok denecek seviyededir. Bu teknoloji sınıfının kapsadığı tüm mallarda Türkiye'nin baskın olarak ihracatçı konumunda olduğu, karşılığında ise çok düşük oranda ithalat yaptığı gözlemlenmiştir (TÜİK, 2010). Buradan, Türkiye ile Irak arasındaki gelişmiş düzeyi farklılığını ve Irak'ın yüksek teknoloji içerikli mamül üretme yetisinin henüz oluşmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

Grafik 35 - Türkiye-Irak Yüksek Teknoloji Mallarda EİT

3.2.2. Ara Teknoloji Mallar

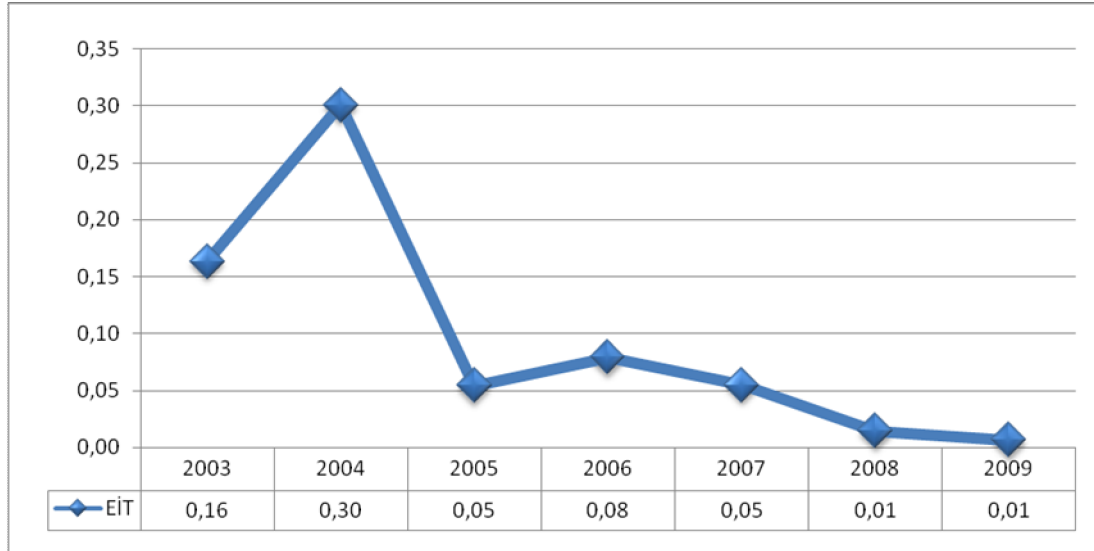
Türkiye-Irak arasında 2003-2009 arasında yapılan dış ticarete, endüstri-içi ticaret eğiminin yıldan yıla artış gösterdiği göze çarpmaktadır. 2003 yılında 0,39 olan endeks değeri 2009 yılı itibariyle 0,89 seviyesine ulaşmıştır. Özellikle son üç yıla ait endeks değerlerinden hareketle, bu teknoloji sınıfında yüksek endüstri-içi ticaret olduğu söylenebilir. Türkiye ile Irak arasında yapılan dış ticarete en yüksek endüstri-içi ticaret ara teknoloji sınıfında gözlemlenilmiştir. Bunun sebebi olarak Türkiye'nin bu teknoloji sınıfında SITC Rev.3, 3 No'lu grupta yer alan ham petrol ithalatını artırırken, diğer ara teknoloji sınıfında yer alan ürün gruplarında ihracatını da arttırmasından ileri gelmektedir (TÜİK, 2010). Irak'ın petrol ve petrol ürünlerine sahip olmadığı varsayıldığında, endüstri-içi ticaret endeksinin çok düşük olacağı görülmektedir. Buradan petrol ürünleri ithalatının endeks değerinin seyrini değiştirdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca savaştan zarar gören petrol rafinerilerinden dolayı, Irak'ın rafine edilmiş petrol ürünlerinin bir kısmını Türkiye'den tedarik ettiği tespit edilmiştir.

Grafik 36 - Türkiye-Irak Ara Teknoloji Mallarda EİT

3.2.3. Standart Teknoloji Mallar

Türkiye-Irak arasında standart teknoloji mallarda, 2003-2009 yılları arasında endüstriler-arası ticaret öne çıkmaktadır. 2003 yılında 0,16 olan endeks değeri her ne kadar 2004 yılında 0,30'a çıksa da, izleyen yıllarda trend düşüş eğilimi göstermiş ve 2009 yılı itibarıyla 0'a yaklaşmıştır. Bu teknoloji sınıfında da Türkiye'nin tüm ürünler için baskın ihracatçı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle savaş sonrasında Irak'ın ithalatını sürekli arttırdığı gıda maddeleri ve canlı hayvanlar ürün grubu ara teknoloji mal sınıfına giren diğer ürünlere göre oldukça yüksek düzeyde olduğu görülmüştür (TÜİK, 2010). Bu noktadan hareketle Irak'ın savaş sonrasında standart teknoloji sınıfına giren ürünlerde dahi yeterli üretim yapamadığını ve temel ihtiyaçlarının büyük çoğunluğunu dışarıdan temin ettiği sonucuna ulaşmak mümkün görünmektedir.

Grafik 37 - Türkiye-İrak Standart Teknoloji Mallarda EİT

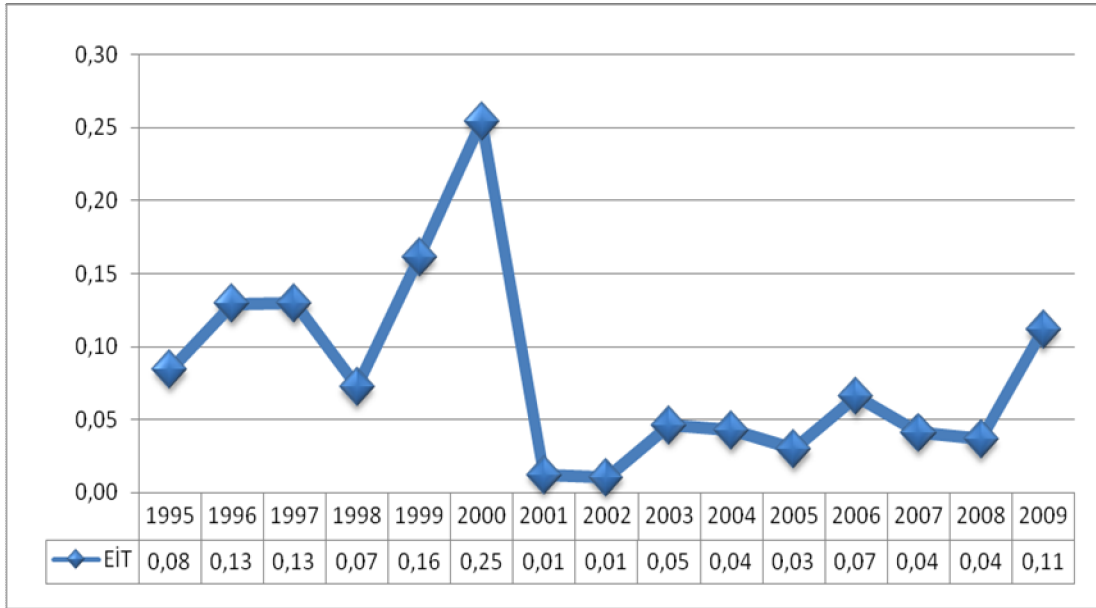
3.3. TÜRKİYE - İRAN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye ve İran arasında yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.3.1. Yüksek Teknoloji Mallar

1995-2009 yılları arasında Türkiye ile İran arasında yapılan ileri teknoloji sınıfına ait ürün ticaretinde, endüstri-içi ticaret düzeyi oldukça düşük seviyede gözlemlenilmiştir. Her ne kadar 2000 yılında 0,25 endeks değeri elde edilmişse de, 2001 ve izleyen yıllarda endeks 0'a yaklaşmıştır. Sonuç olarak, bu teknoloji sınıfında endüstriler-arası ticaret yoğunluk göstermektedir. Yani, ticaret farklı verimlilik düzeyindeki endüstriler arasında gerçekleşmektedir. Bu sınıfa ait ürünler incelendiğinde, Türkiye'nin hemen hemen tüm ürünlerde baskın ihracatçı konumunda olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). Bu da, endüstri-içi ticaret endeksinin düşük çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle belirli endüstriler için özel makineler, genel endüstri makine cihaz ve aksamı, mesleki bilimsel kontrol alet ve cihazları ürün gruplarında İran'ın ithalatının yıldan yıla artış gösterdiği görülmüştür.

(TÜİK, 2010). Bunun nedeni olarak, İran'a uygulanan ambargo nedeniyle gelişmiş ülkelerden temin edilemeyen ürünlerin Türkiye aracılığıyla veya Türkiye'den gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Türkiye ve İran arasında teknolojik gelişmişlik bakımından büyük farklılıklar olduğu ve Türkiye'nin bu alanda İran'a karşı önemli üstünlük sağladığı görülmektedir.

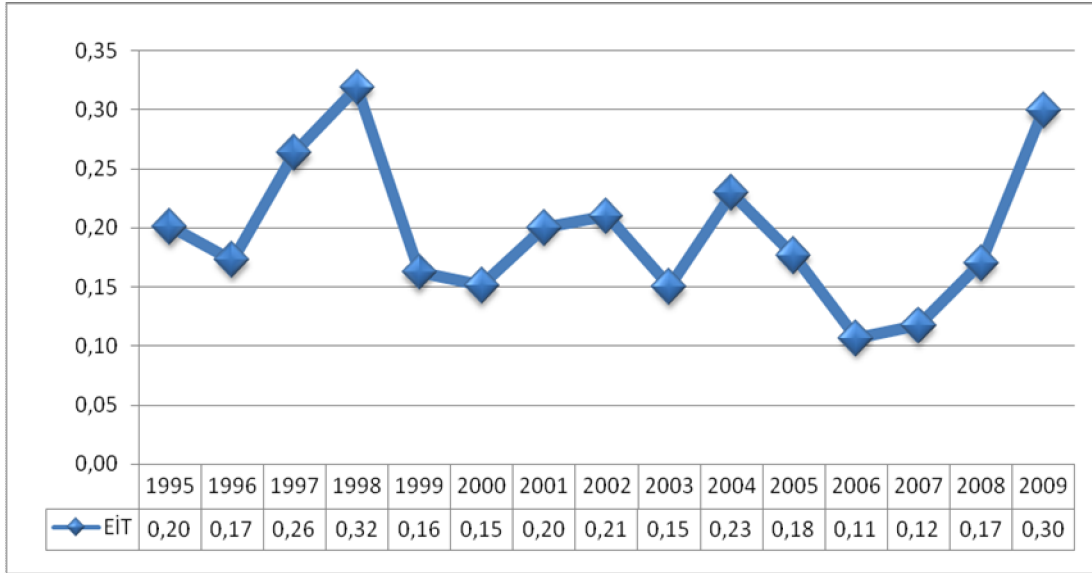

Grafik 38 - Türkiye-İran Yüksek Teknoloji Mallarda EİT

3.3.2. Ara Teknoloji Mallar

1995-2009 yılları arasında Türkiye-İran arasında yapılan ara teknoloji sınıfına ait ürün ticaretinde endeks değerlerinin dalgalı seyir izlediği gözlemlenmiş fakat endeks değerinin 0,30 değerini aşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, bu mal grubunda da endüstriler arası ticaret yoğunluğu ön plana çıkmaktadır. Türkiye bu mal grubunda net ithalatçı konumundadır. Özellikle petrol ve petrolden elde edilen ürünleri içeren SITC Rev.3 No.3 grubunda dikkat çekici ithalat artışı gözlemlenmiştir (TÜİK, 2010). Türkiye'nin enerjide dışarıya bağımlı olması ve üretim için gerekli olan enerjinin dışarıdan temin edilmesinden kaynaklanan bu durum endüstriler-içi ticaret endeksinin düşük seyretmesine neden olmuştur. Türkiye'nin bu sınıfta İran'a üstünlük sağladığı en önemli ürün grubunun elektrik makineleri, cihazları ve aletleri vb. aksam grubu olduğu tespit edilmiştir (TÜİK,

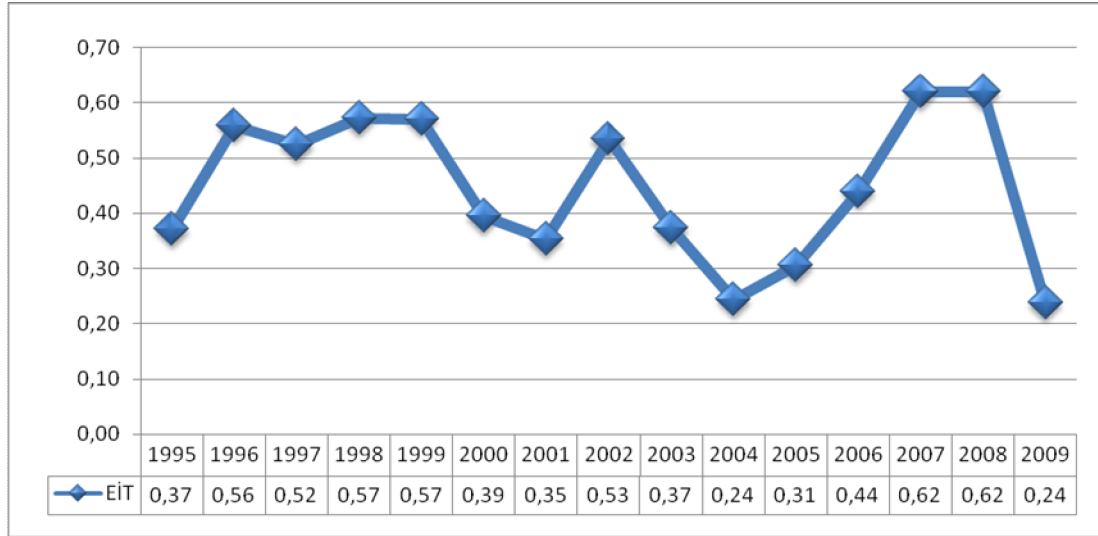
2010). TÜİK (2010) verilerinden hareketle yapılan ürün bazlı hesaplamalarda, 2004-2009 yılları arasında kimya sanayi ürünlerinde, 2007-2009 yılları arasında ise işlenmiş deri ve deri ürünleri grubunda yoğun endüstri-içi ticaret gözlenmiştir.

Grafik 39 - Türkiye-İran Ara Teknoloji Mallarda EİT

3.3.3. Standart Teknoloji Mallar

1995-2009 yılları arasında Türkiye-İran arasında yapılan dış ticarete endüstri-içi ticaretin ortaya çıktığı tek grup standart teknoloji mallardır. 1995 yılında 0,37 endeks değeri 1999 yılında 0,57 seviyesine, 2007 yılında ise 0,62 seviyesine ulaşmıştır. Hesaplanan dönem aralığında zaman zaman endüstri-içi ticaret ortaya çıksa da, endeks 2009 yılında 0,24 seviyesine gerilemiştir. Dolayısıyla, bu teknoloji sınıfında da endüstri-içi ticaret endeksi istikrarlı bir seyir izlememektedir. Endeksin düşüş seyrinde olmasının nedeni İran'ın Türkiye'den yapmış olduğu ithalatı arttırırken, ihracatının bazı ürün grupları için durağan veya düşüş eğilimi sergilemiş olmasından ileri geldiği gözlemlenmiştir (TÜİK, 2010). Özellikle Türkiye'nin gıda maddeleri ve canlı hayvanlar, mantar ve odun ürünleri, dokuma ürünleri, demir ve çelik, metal mamüller ürün grubu ihracatındaki gözlemlenen ciddi artışların endeks değerinin düşük çıkmasına neden olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2010).

Grafik 40 - Türkiye-İran Standart Teknoloji Mallarda EİT

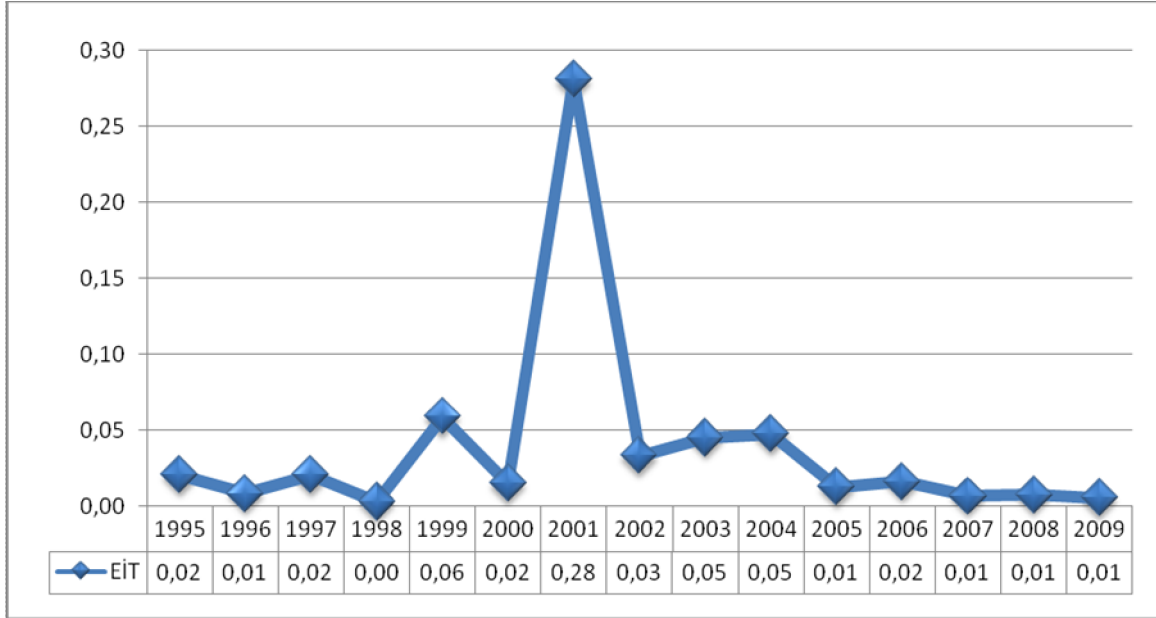
3.4. TÜRKİYE - AZERBAYCAN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye ve Azerbaycan arasında yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.4.1. Yüksek Teknoloji Mallar

1995-2009 yılları arasında Türkiye-Azerbaycan arasında yapılan dış ticarete ileri teknoloji mal grubunda 2001 yılı haricinde endüstri-içi ticaret endeksi 0'a yaklaşık değerler almıştır. Bu teknoloji sınıfında, endüstriler arası ticaret yoğunluğu gözlenmiştir. Yani, dış ticaret farklı verimlilikteki endüstriler-arasında gerçekleşmiştir. Bunun nedeni olarak Türkiye'nin Azerbaycan'a oranla daha fazla teknolojik donanımına sahip olmasından ileri geldiği düşünülmektedir. Bağımsızlık sonrasında yeniden yapılanan Azerbaycan, bu teknoloji sınıfına ait ürün gruplarında ithalatını yıldan yıla arttırırken, ihracatında çok önemli değişiklik olmadığı gözlemlenmiştir (TÜİK, 2010). Özellikle belirli endüstriler için özel makineler ve genel endüstri makine ve cihaz ve aksamı ürün gruplarında ithalatın yoğunlaştığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). Azerbaycan'ın üretim yapmak için gerekli olan

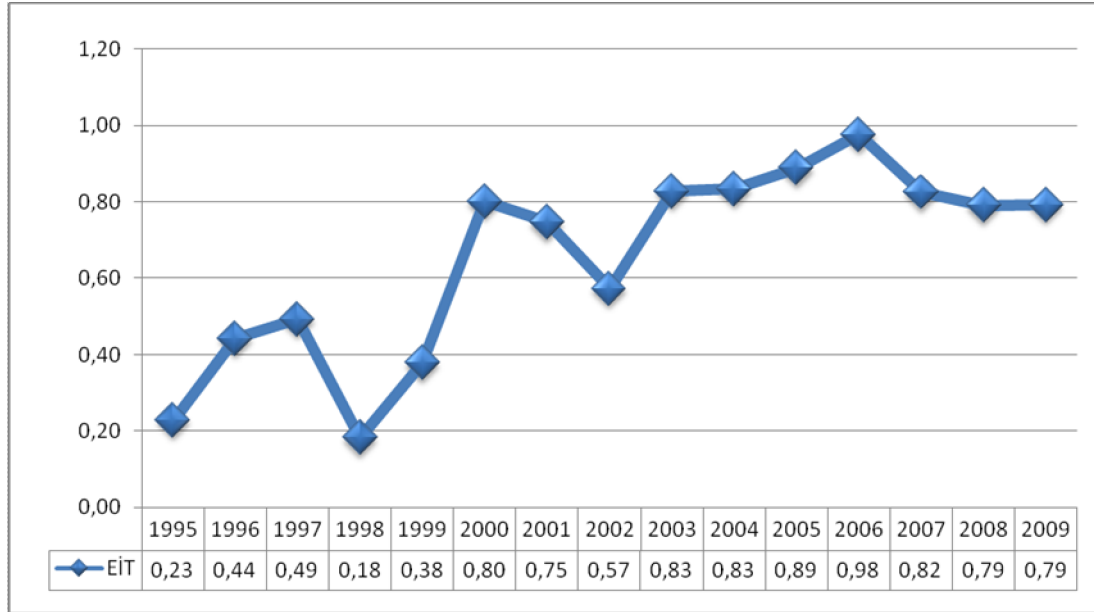
makine ve teçhizatının Türkiye’den ithal etmesi, karşılığında ise bu ürün grubunda ihracatının çok az olması endeksin çok düşük seyretmesine neden olmuştur.

Grafik 41 - Türkiye-Azerbaycan Yüksek Teknoloji Mallarda EİT

3.4.2. Ara Teknoloji Mallar

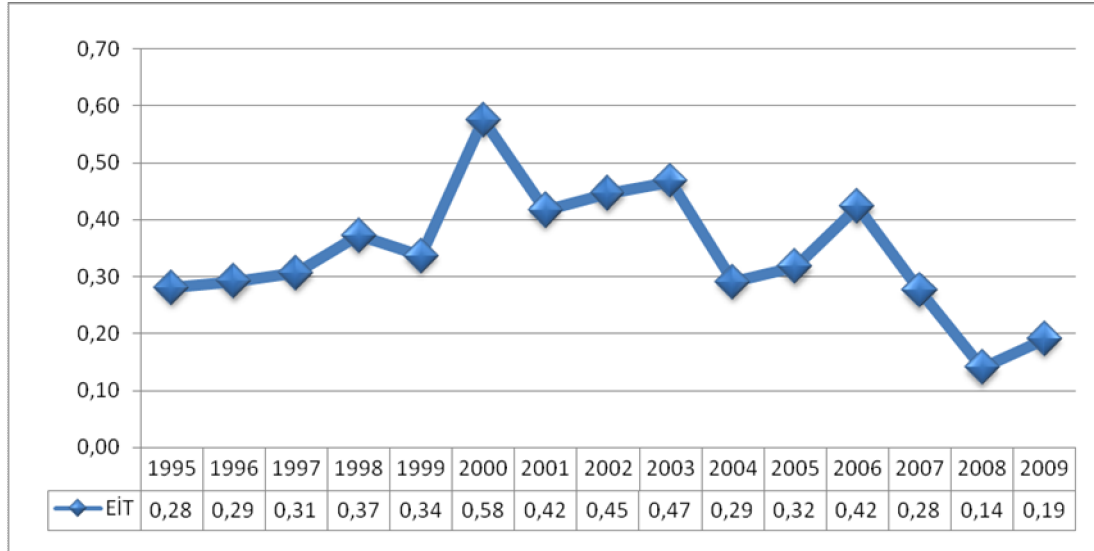
1995-2009 yılları arasında Türkiye-Azerbaycan arasında endüstri-içi ticaretin en yoğun gözlemlendiği sınıf ara teknoloji mallardır. 1995 yılında 0,23 endeks değeri zaman zaman dalgalı seyir izlese de 2000 yılında 0,80, 2006 yılında 0,98 seviyesine ulaşmıştır. Son üç yıl dikkate alındığında, bu teknoloji sınıfında istikrarlı bir endüstri-içi ticaret düzeyi yakalandığı gözlemlenmiştir. Bu sınıfta endüstri-içi ticaret endeksinde etki eden faktör petrol ve petrolden elde edilen ürünleri de içeren SITC Rev.3 No.3 grubunda Türkiye net ithalatçı konumundayken, diğer ürün gruplarının birçoğunda net ihracatçı olduğu gözlenmiştir (TÜİK, 2010). Buradan Azerbaycan ile Türkiye arasında petrol ve petrolden elde edilen ürünlerin olmadığı varsayıldığında endüstri-içi ticaret düzeyinin çok düşük çıkacağı fakat petrol ürünleri sayesinde endeksin belirli bir seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir.

Grafik 42 - Türkiye-Azerbaycan Ara Teknoloji Mallarda EİT

3.4.3. Standart Teknoloji Mallar

1995-2009 yılları arasında Türkiye-Azerbaycan arasında yapılan standart teknoloji malların dış ticaretinde endüstriler-arası ticarete yoğunlaştığı gözlemlenilmiştir. Endüstri-içi ticaret endeksi sadece 2000 yılında 0,58 değerine ulaşmış kalan yıllarda 0,50 seviyesinin altında seyretmiştir. Bu teknoloji grubunda ticaretin farklı verimlilikteki endüstriler arasında gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Türkiye'nin Azerbaycan'a olan ihracatının sürekli artış göstermesi fakat Azerbaycan'ın ihracatındaki artışın çok küçük oranda kalması endeksin bu şekilde seyretmesine neden olmaktadır (TÜİK, 2010). Özellikle gıda maddeleri ve canlı hayvan, dokuma ürünleri, demir çelik, metal mamüller ve çeşitli mamül ürün grubunda Türkiye'nin üstünlüğü tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). Azerbaycan'ın bu teknoloji grubunda Türkiye'ye sağladığı en önemli üstünlük demir dışı metal grubunda görülmüştür (TÜİK, 2010).

Grafik 43 - Türkiye-Azerbaycan Standart Teknoloji Mallarda EİT

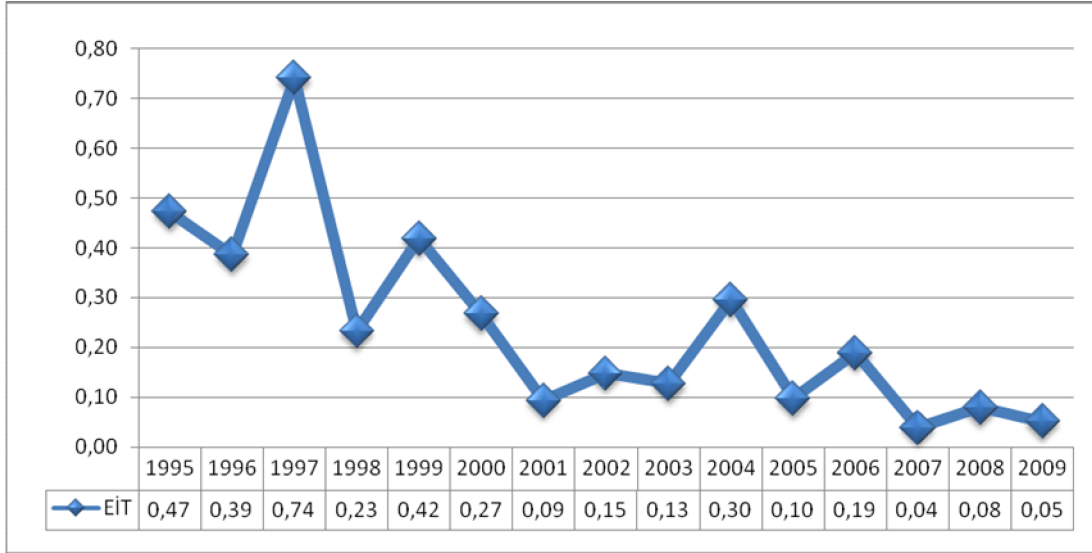
3.5. TÜRKİYE - GÜRCİSTAN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye ve Gürcistan arasında yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.5.1. Yüksek Teknoloji Mallar

1995-2009 yılları arasında Türkiye-Gürcistan arasında yapılan ileri teknoloji sınıfına ait ürünlerde 1995 yılında 0,47 olan endeks, 1997 yılında 0,74'e ulaşılmış fakat daha sonra endeks düşüş eğilimine girmiş ve 2009 yılı itibarıyla 0'a yaklaşmıştır. Genel çerçevede değerlendirildiğinde, bu teknoloji sınıfında endüstriler arası ticaretin yoğun olduğu gözlemlenilmektedir. Bunun nedeni olarak, Gürcistan'ın ileri teknoloji mal üretme yetisinin olmaması, Türkiye'nin Gürcistan'a nazaran bu mal grubunda çok daha iyi konumda olması, iki ülke arasındaki gelişmişlik düzeyinin farklı olması söylenebilir. Türkiye'nin özellikle belirli endüstriler için özel makineler, genel endüstri makine cihaz ve aksamı ürün gruplarında baskın ihracatçı konumu göze alındığında (TÜİK, 2010), Gürcistan'da yatırım yapan Türk

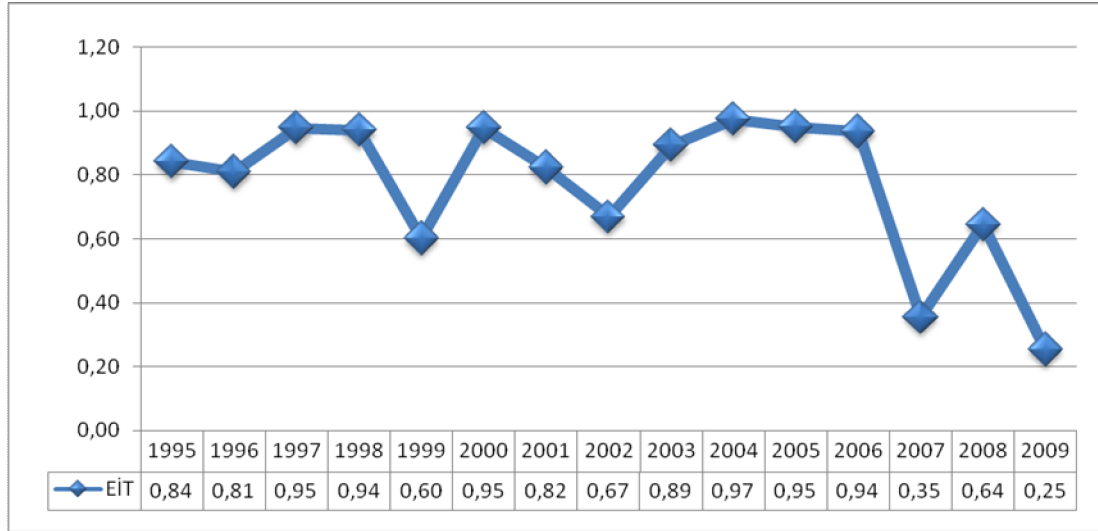
işadamlarının ve Gürcistan'da üretim yapan firmaların üretim için gerekli olan makine ve teçhizatı Türkiye'den temin ettiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Grafik 44 - Türkiye-Gürcistan Yüksek Teknoloji Mallarda EİT

3.5.2. Ara Teknoloji Mallar

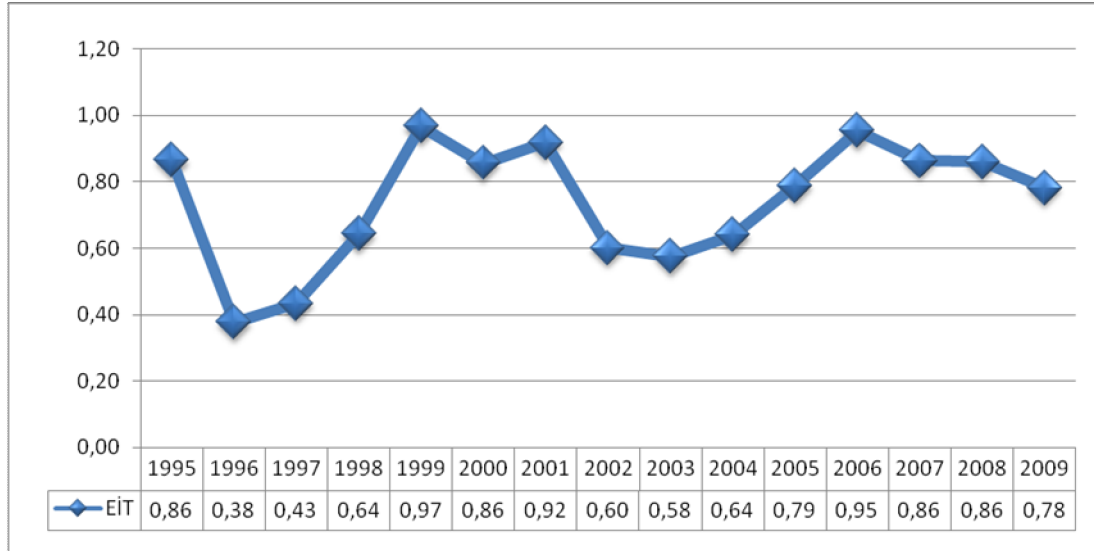
1995-2009 yılları arasında Türkiye-Gürcistan arasında yapılan ara teknoloji sınıfına konu olan ürün ticaretinde endüstri-içi ticaret endeks değerinin yüksek seviyede seyrettiği gözlemlenilmiştir. 1995-2006 yılları arasında oldukça yüksek olan endüstri-içi ticaret endeks değeri 2007 yılında 0,35'e, 2009 yılında ise 0,25'e gerilemiştir. 1995-2006 detaylı olarak irdelendiğinde Gürcistan'ın bu dönemde madeni yakıt, yağlar ve ilgili maddeler, metal işleme makinelerinde Türkiye'ye mal sattığı, Türkiye'nin ise diğer ürün gruplarında Gürcistan'a mal ihraç ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Mal grupları üzerine yapılan detaylı incelemede 2007-2009 yılları arasında madeni yakıt, yağlar ve ilgili maddeler ürün grubunda yoğun endüstri-içi ticaret gerçekleştiği tespit edilmiştir (TÜİK, 2010).

Grafik 45 - Türkiye- Gürcistan Ara Teknoloji Mallarda EİT

3.5.3. Standart Teknoloji Mallar

Türkiye-Gürcistan standart teknoloji içeren ürün ticaretinde, endeks değerleri, bu sınıfta endüstri-içi ticaretin yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Zaman zaman düşüşler gözlemlense de, endeks 2006 yılında 0,95 seviyesine ulaşmıştır. Son yıllarda bu grupta, istikrarlı bir endüstri-içi ticaretin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Standart teknoloji sınıfına konu olan ürünler büyük ölçüde belirginleşmiş yani AR-GE faaliyetinde bulunulmadan üretililecek ürünler olduğundan dolayı ve Türkiye ile Gürcistan arasındaki gelişmişlik düzeyinin farklı olması, endüstri-içi ticaret endeksinin bu sınıfta yüksek olmasına neden olduğu düşünülmektedir. Ürün bazında detaylı olarak bakıldığında Gürcistan'ın yenilemeyen hammadde grubunda çok baskın, demir ve çelik ürün grubunda zaman zaman baskın ihracatçı konumunda olduğu, Türkiye'nin buna karşılık olarak gıda maddeleri ve canlı hayvanlar, çeşitli mamül eşya ürün grubunda üstünlük gösterdiği tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). TÜİK (2010) verilerinden hareketle ürün gruplarına yönelik olarak yapılan hesaplamalarda demir ve çelik grubunda 2002-2009 yılları arasında 2007 yılı dışında endüstri-içi ticaretin yoğun olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 2005-2009 yılları arasında giyim eşyası ürün grubunda da yoğun endüstri-içi ticaret yapıldığı gözlenmiştir.

Grafik 46 - Türkiye- Gürcistan Standart Teknoloji Mallarda EİT

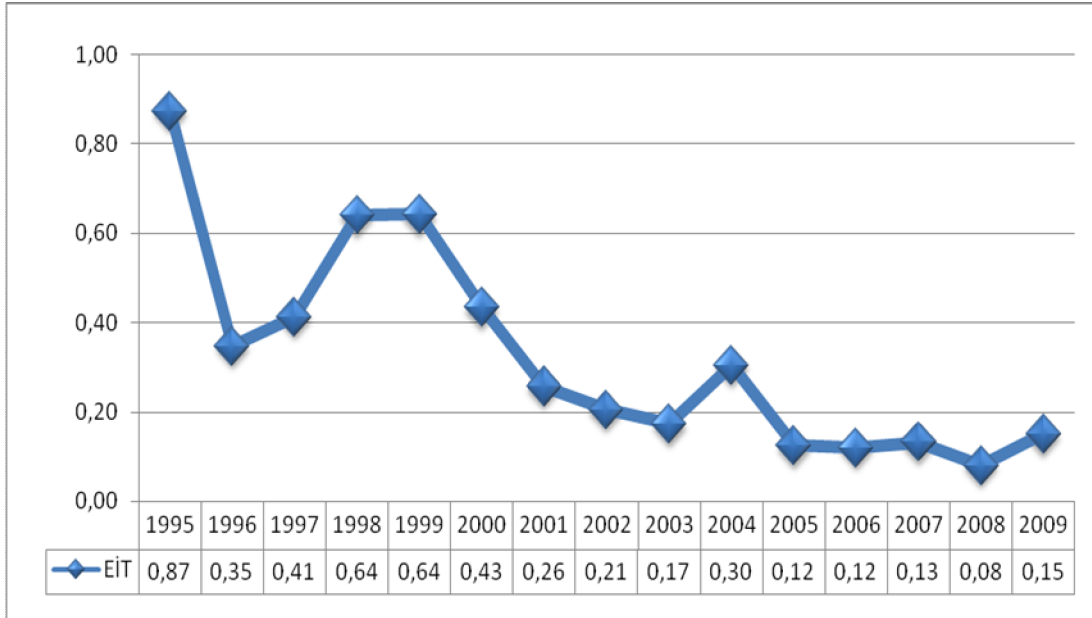
3.6. TÜRKİYE - RUSYA ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye ve Rusya arasında yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.6.1. Yüksek Teknoloji Mallar

1995-2009 yılları arasında Türkiye-Rusya arasında yapılan ileri teknolojiye konu olan ürün ticaretinde 1995'te 0,87 olan endeks değeri yıldan yıla dalgalı seyir izlemiş, genel olarak düşüş trendine girdiği gözlemlenmiştir. 2007 yılında 0,13 olan endeks, 2008 yılında 0,08'e gerileyerek 0'a yaklaşmıştır. Endeks 2009 yılında ise 0,15 seviyesine yükselmiştir. Türkiye-Rusya arasında yüksek teknoloji mal grubunda ticaretin farklı verimlilikteki endüstrilerde ortaya çıktığı görülmüştür. Türkiye bu teknoloji sınıfında bariz olarak Rusya'ya üstünlük sağladığı tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle, Türkiye'nin ileri teknoloji üretme yetisinin Rusya'ya oranla çok ileri konumda olduğu söylenebilir. Özellikle belirli endüstriler için özel makineler, genel endüstri makine cihaz ve aksamı, elektrik devreleri, elektrikli makine ve gereçler ürün gruplarında Türkiye'nin ihracatının ithalatına oranla çok ileri seviyede

olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). Ayrıca, Rusya’da Türk müteşebbislerin çeşitli alanlarda yaptıkları yatırımların, bu alanda Türkiye’nin net ihracatçı konumda olmasını sağladığı düşünülmektedir.

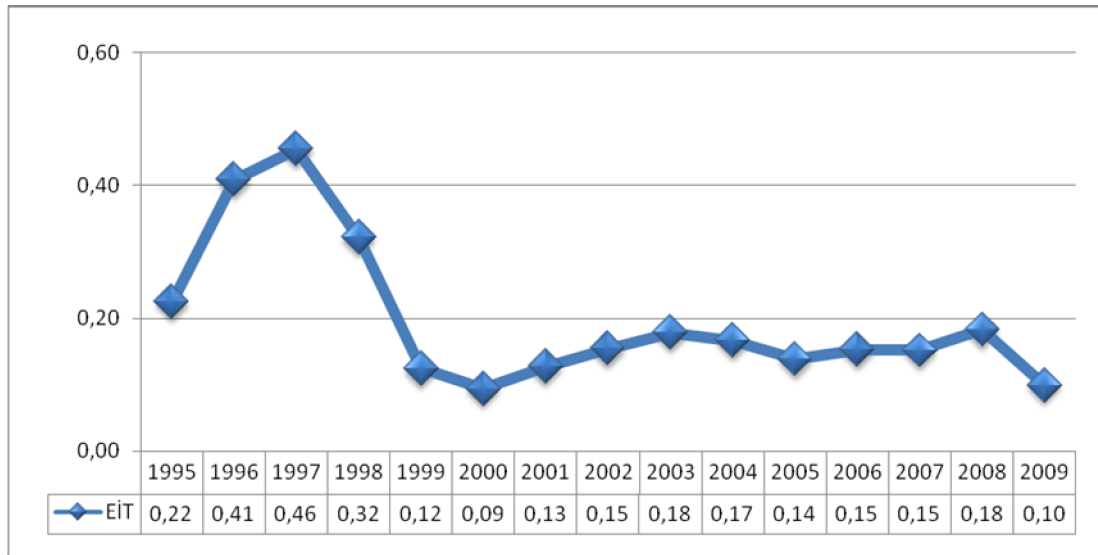

Grafik 47 - Türkiye-Rusya Yüksek Teknoloji Mallarda EİT

3.6.2. Ara Teknoloji Mallar

Türkiye-Rusya arasında yapılan ara teknoloji sınıfına ait dış ticareti incelendiğinde, 1995-2009 yılları arasında endüstri-içi ticaret endeks değerinin hiçbir yılda 0,50 değeri aşmadığı görülmektedir. 1997 yılında 0,46 olan endeks değerinin, zaman içinde ufak inişler çıkışlar olmuşsa da, genel olarak düşüş trendine girdiği söylenebilir. 2008 yılında 0,18 olan endeks, 2009 yılında 0,10’a gerilemiştir. Endeks değerinin düşük seyir izlemesinin en önemli nedeni SITC Rev.3, 3 nolu ürün grubunda Rusya’nın çok önemli ihracatçı konumunda olduğu, 2008 yılı itibarıyla bu ürün grubunda yaklaşık 23 milyar dolarlık ihracata karşın, Türkiye’den yalnızca 125 milyon dolarlık mal ithal ettiği gözlemlenmiştir (TÜİK, 2010). Bu mal grubunun petrol ve petrolden elde edilen ürün grubunu da içerdiği düşünüldüğünde endüstri-içi ticaret endeksinin düşük olma sebebi daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca Rusya’nın kâğıt, karton ve kâğıt hamuru, kimya sanayi ürünleri grubunda da ihracat bakımından

Türkiye'ye üstünlük sağladığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). Türkiye'nin ise kara taşıtları ihracatında Rusya'ya üstünlük sağladığı gözlemlense de SITC Rev.3, 3 nolu mal grubunun ithalatını dengeleyecek düzeyde olmadığı ortaya konmuştur. Türkiye'nin enerji ithalatında dışarı bağımlı olması ve Rusya için önemli pazarlardan biri olduğu bir kez daha görülmüştür. TÜİK (2010) verilerinden hareketle ürün bazlı yapılan hesaplama sonucunda ara teknoloji sınıfında yer alan kimya sanayi ürün grubunda, 1995-2009 yılları arasında endüstri-içi ticaretin yoğun olduğu gözlemlenilmiştir.

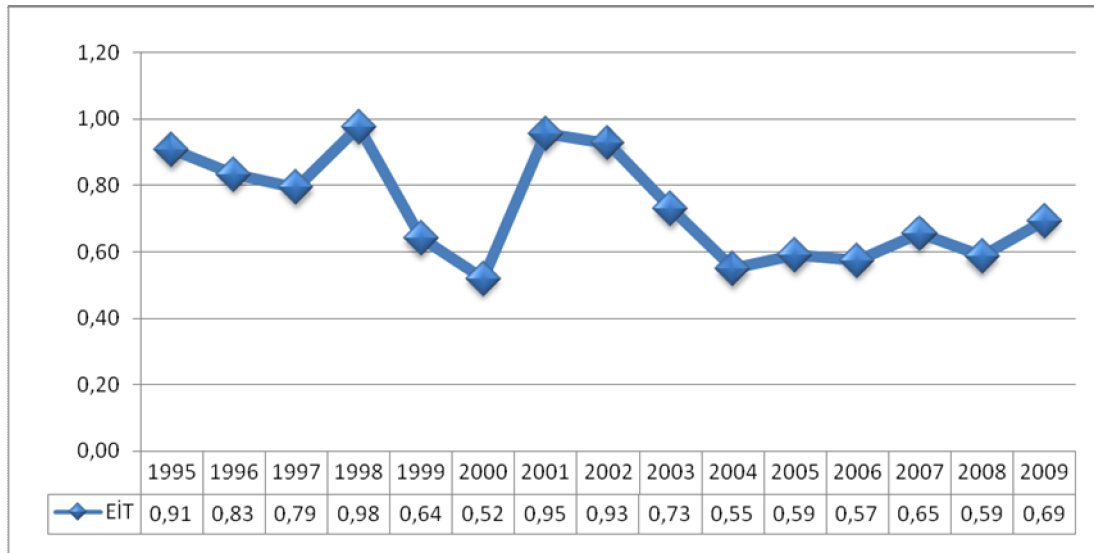

Grafik 48 - Türkiye-Rusya Ara Teknoloji Mallarda EİT

3.6.3. Standart Teknoloji Mallar

Gelişmekte olan ülkelerin aralarında yaptıkları endüstri-içi ticaretin en yüksek olarak gözlemlenmesi beklenen mal grubu standart teknoloji ürün grubudur. Çünkü, bu sınıfta yer alan ürünler AR-GE faaliyetinde bulunulmadan üretilebilecek tarzdadırlar. Türkiye-Rusya arasında yapılan dış ticarete de endüstri-içi ticaret yoğunlaştığı grup standart teknoloji mallar grubudur. Yapılan hesaplamalar sonucunda endeksin 1995-2009 periyodunda tüm yıllarda 0,50'nin üzerinde değer kaydettiği görülmektedir. 1995-1998 yılları arasında 0,79 ve üzeri değer alan endeks, son yıllarda daha düşük değerler kaydetse de istikrarlı trend izlediği gözlemlenmiştir.

TÜİK (2010) verilerinden hareketle bu teknoloji grubu detaylı olarak incelendiğinde her iki ülke açısından ticaret hacmi olarak en büyük grupların başında gelen gıda maddeleri ve canlı hayvan ürün grubunda son 3 yıl yoğun endüstri-içi ticaret gözlemlenmiştir. Ayrıca mantar ve odun ürünleri grubunda da 1995-2009 yılları arasında üç yıl haricinde endüstri-içi ticaret yoğunluk gösterdiği tespit edilmiştir. Rusya'nın hayvansal ve bitkisel yağlar, demir çelik, demir dışı metaller ürün gruplarında Türkiye'ye üstünlük sağladığı gözlemlenirken, Türkiye'nin metal mamuller, giyim eşyası, dokuma ürünleri, çeşitli mamül eşya ürün grubunda baskın ihracatçı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (TÜİK, 2010). Ürün grupları detaylı olarak bakıldığında gıda maddeleri ve canlı hayvanlar ürün grubunda 2008 ve 2009 yıllarında sırasıyla 0,90 ve 0,89 endeks değerleri elde edilmiştir.

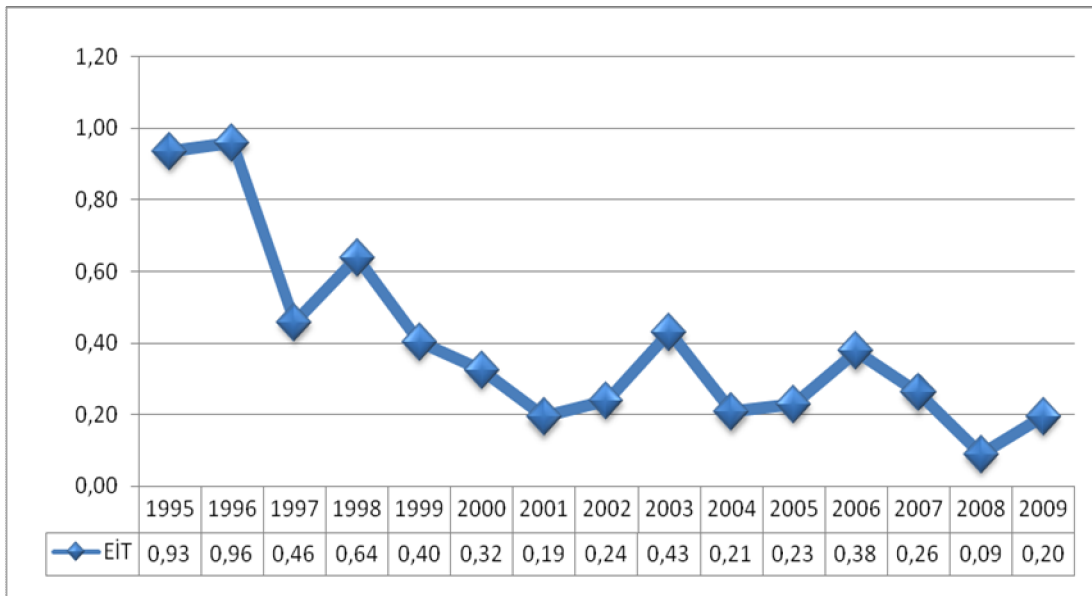
Grafik 49 - Türkiye-Rusya Standart Teknoloji Mallarda EİT

3.7. TÜRKİYE - UKRAYNA ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye ve Ukrayna arasında yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.7.1. Yüksek Teknoloji Mallar

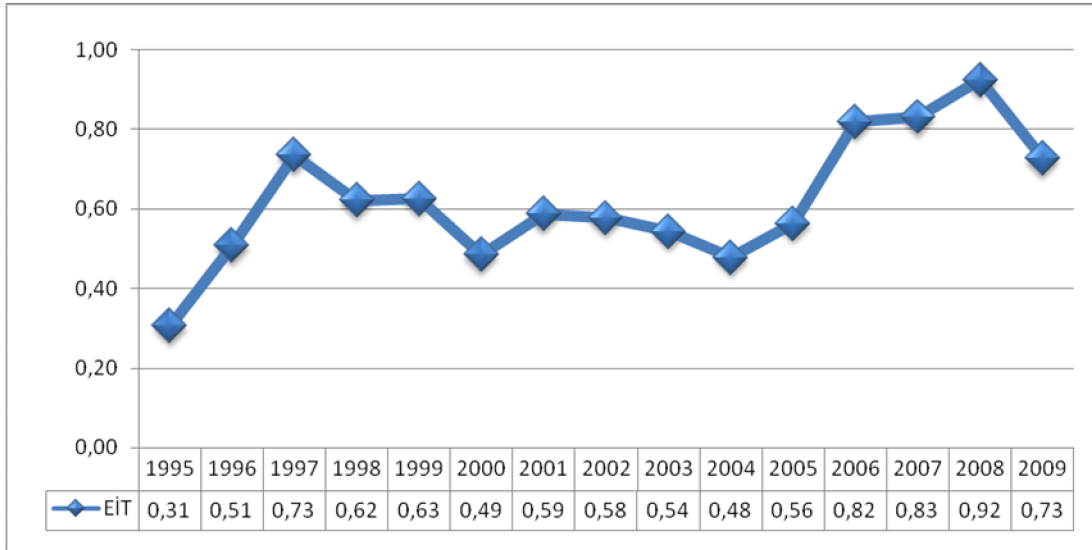
Türkiye ile Ukrayna arasında yapılan ileri teknoloji mal ticaretinde endeks değeri bazı yıllarda 0,50 üzerinde değer olsa da, genel olarak bu mal grubu için endüstriler arası ticaretin yoğunluk gösterdiğini söylememiz mümkündür. Yani dış ticaret farklı verimlilikteki endüstriler arasında ortaya çıkmaktadır. 1995 yılında 0,93 olan endeks bir sonraki yıl 0,96'ya çıkmış, 1997 yılında büyük bir düşüş yaşanmış, izleyen yıllarda ufak artışlar gözlemlense de endeks genel olarak 0,50 seviyesinin altında seyretmiştir. 2008 yılında 0'a yaklaşan endeks, 2009 yılında 0,20 seviyesine ulaşmıştır. Yıllar bazında incelendiğinde Türkiye'nin Ukrayna'ya olan ileri teknoloji mal grubunda ihracatını yıldan yıla genel olarak arttırdığı gözlemlenirken, Ukrayna'nın Türkiye'ye olan ihracatında hemen hemen hiç değişiklik olmamasından dolayı endeks değerinin düşük çıktığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). Buradan hareketle, Türkiye'nin yüksek teknoloji içeren hemen hemen tüm ürün gruplarında baskın olarak ihracatçı konumunda olduğu gözlenmiştir.

Grafik 50 - Türkiye-Ukrayna Yüksek Teknoloji Mallarda EİT

3.7.2. Ara Teknoloji Mallar

Türkiye ile Ukrayna arasında yapılan dış ticarete endüstri-içi ticaretin en yoğun gözlemlendiği grup ara teknoloji sınıfına konu olan ürünlerdedir. 1995-2004 yılları arasında inişli çıkışlı trend izleyen endeks, 2005-2008 yıllarında sürekli artarak 0,92 seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılında ise endeks 0,73 seviyesine gerilemiştir. Ukrayna'nın petrol ve petrolden elde edilen ürünleri de içeren SITC rev.3, 3 nolu madeni yakıt, yağlar ve ilgili maddeler ürün grubunda baskın şekilde ihracatçı konumunda olduğu tespit edilirken, Türkiye'nin evde kullanılan cihazlar ve kara taşıtlarında Ukrayna'ya üstünlük sağladığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2010).

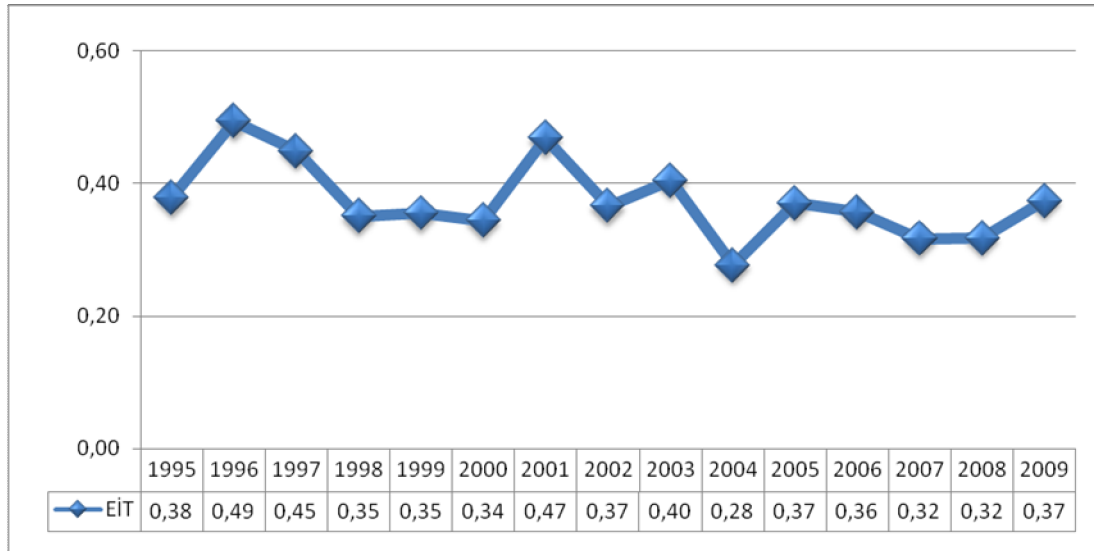

Grafik 51 - Türkiye-Ukrayna Ara Teknoloji Mallarda EİT

3.7.3. Standart Teknoloji Mallar

Türkiye ile Ukrayna arasında gerçekleşen standart teknoloji sınıfına konu olan ürün ticaretinde endeks değeri 0,50 seviyesinin altında kaldığı gözlemlenmiştir. Bu teknoloji sınıfında ticaretin farklı verimlilikteki endüstriler arasında gerçekleştiği söylenebilir. Son yıllarda ise düşük seviyede trend gözlemlense de, endeks istikrarlı seyir izlemiştir. Ukrayna bu teknoloji grubunda yenilemeyen hammadde, hayvansal ve bitkisel yağlar, demir ve çelik ürün gruplarında Türkiye'ye ciddi anlamda ihracat gerçekleştirirken, Türkiye dokuma ürünleri ve metal mamüller ürün gruplarında

Ukrayna'ya üstünlük sağlamıştır (TÜİK, 2010). TÜİK (2010) verilerinden hareketle yapılan ürün bazlı hesaplamalarda, gıda maddeleri ve canlı hayvan ürün grubunda 2003-2009 yılları arasında yüksek oranda endüstri-içi ticaret tespit edilmiştir. 2008 yılında 0,88 olan endeks değeri, 2009 yılında 0,94 seviyesine yükselmiştir.

Grafik 52 - Türkiye-Ukrayna Standart Teknoloji Mallarda EİT

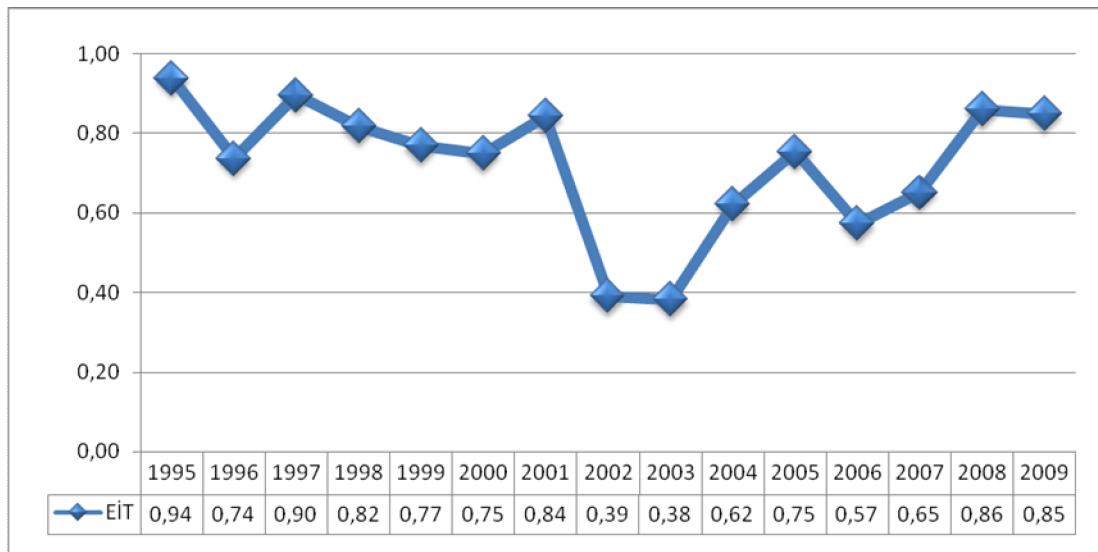
3.8. TÜRKİYE - ROMANYA ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye ve Romanya arasında yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi ayrı ayrı ele alınacaktır. Yapılan hesaplamalar neticesinde, tüm mal grupları için Türkiye'nin endüstri-içi ticaret endeksinin en yüksek olduğu ülke Romanya'dır. Bunun sebebi olarak Türkiye ile benzer faktör yoğunluklarına sahip olmaları, dış ticarete konu olan mallarda rakip ülke konumunda olmaları söylenebilir.

3.8.1. Yüksek Teknoloji Mallar

Türkiye ile Romanya arasında gerçekleşen ileri teknoloji mal ticaretinde yalnızca iki yıl endeks değeri 0,50 değerinin altında kalmış diğer yıllarda ise oldukça

yüksek endeks değerleri kaydedilmiştir. 1995,1997,1998, 2001, 2008 ve 2009 yıllarında endeksin 0,80 değerini aştığı gözlemlenmiştir. Yüksek teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyinin yüksek seyretmesi iki ülkenin gelişmişlik düzeyinin birbirine yakın olduğunu, malların üretiminde teknolojik altyapı olarak benzerlik sergiledikleri söylenebilir. Bu teknoloji grubunda Romanya'nın 2008 ve 2009 yıllarında Türkiye'ye iletişim cihazları ürün grubunda ihracatını büyük oranda arttırdığı tespit edilmiştir. Türkiye ise belirli endüstriler için özel makineler ürün grubunda baskın ihracatçı konumunda olduğu gözlemlenmiştir (TÜİK, 2010). Bunun sebebi olarak, Romanya'da yerleşik Türk müteşebbisler ve yerli girişimcilerin üretim için gerekli olan makine ekipmanları Türkiye'den tedarik ettikleri söylenebilir. TÜİK (2010) verilerinden hareketle yapılan ürün bazlı hesaplamalar incelendiğinde 2006-2009 yılları arasında genel endüstri makine cihaz ve aksamı ürün grubunda yüksek düzeyde endüstri-içi ticaret tespit edilmiştir.

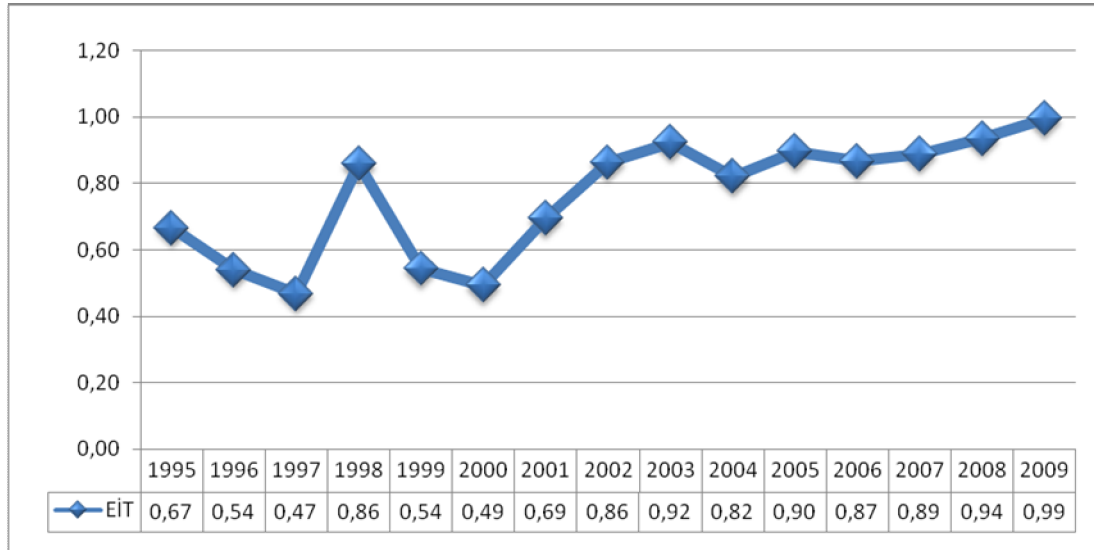

Grafik 53 - Türkiye-Romanya Yüksek Teknoloji Mallarda EİT

3.8.2. Ara Teknoloji Mallar

Türkiye ile Romanya arasında yapılan ara teknolojiye konu olan ürünlerin ticaretinde endüstri-içi ticaret endeksi 1997 ve 2000 yılları dışında 0,50 seviyesinin üzerinde seyrettiği görülmektedir. Özellikle 2002 yılı sonrasında endeks 0,80

seviyesinin üzerinde değerler kaydetmiştir. 2009 yılında ise endeks 0,99 seviyesine ulaşmıştır. Romanya'nın petrol ve petrolden elde edilen ürünlerinde içinde bulunduğu SITC Rev.3, 3 no'lu grupta baskın ihracatçı konumunda olduğu, Türkiye'nin Romanya'ya ses kayıt cihazları ve kara taşıtlarında ürün grubunda ciddi ihracat gerçekleştirdiği tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). TÜİK (2010) verilerinden hareketle yapılan ürün bazlı hesaplamalar detaylı olarak incelendiğinde, iki ülke arasında, kimya sanayi ürünleri grubunda 2007-2009 yıllarında, evde kullanılan cihazlar ürün grubunda 2006-2009 yılların endüstri-içi ticaret yoğunluklu dış ticaret gerçekleştiği tespit edilmiştir. Özellikle evde kullanılan cihazlar ürün grubunda endeksin 2008 yılında 0,81 ve 2009 yılında 0,92 seviyesine ulaştığı tespit edilmiştir.

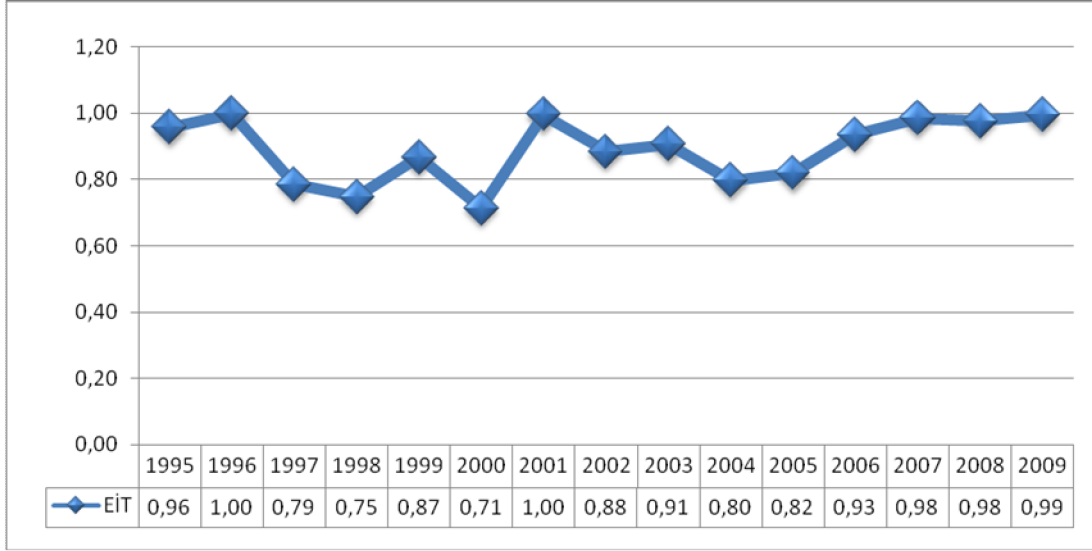

Grafik 54 - Türkiye-Romanya Ara Teknoloji Mallarda EİT

3.8.3. Standart Teknoloji Mallar

Türkiye ile Romanya arasında gerçekleşen dış ticarete endüstri-içi ticaret açısından en istikrarlı grup standart teknoloji sınıfına konu olan ürünlerde olduğunu söylemek mümkündür. Endeks tüm yıllarda 0,70 ve üzerinde değerler almıştır. Son yıllarda endeksin istikrarlı bir trend izlediği gözlemlenmiş, 2006-2009 yılları arasında 0,93 ve üzerinde değerler kaydettiği tespit edilmiştir. Bu teknoloji grubunda, Romanya yenilmeyen hammadde, mantar ve odun ürünleri grubunda baskın ihracatçı

olduğu, Türkiye'nin ise gıda maddeleri ve canlı hayvanlar, dokuma ürünleri, metal mamüller ürün gruplarında öne çıktığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). TÜİK (2010) verilerinden hareketle yapılan ürün bazlı hesaplamalar incelendiğinde, demir ve çelik ürün grubunda 2007-2009 yılları arasında endüstri-içi ticaret endeksinin yüksek olduğu görülmüştür.

Grafik 55 - Türkiye-Romanya Standart Teknoloji Mallarda EİT

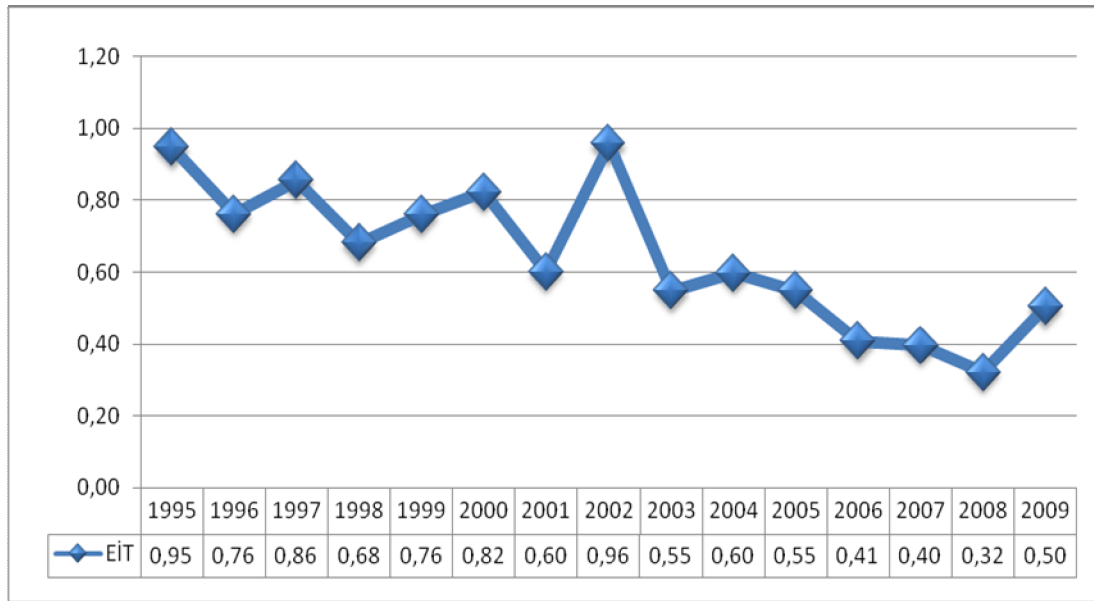
3.9. TÜRKİYE - BULGARİSTAN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye ve Bulgaristan arasında yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.9.1. Yüksek Teknoloji Mallar

Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan dış ticarete ileri teknolojiye konu olan ürün grubunda genel anlamda endüstri-içi ticaret endeks değerinin düşüş eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. 1995 yılında 0,95 olan endeks değeri, 2005 yılında 0,55 seviyesine kadar düşmüştür. İzleyen yıllarda da düşüş trendi

izleyen endeks, 2008 yılında 0,32 seviyesine gerilemiştir. 2009 yılında ise endeks 0,50 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Endeksin düşüş eğiliminde olmasının sebebi, Türkiye'nin ihracatının yüksek oranlarda artış eğiliminde olup, Bulgaristan'ın ihracatının nispeten düşük oranlarda artmasıdır. Özellikle Türkiye belirli endüstriler için özel makineler, elektrik devreleri, genel endüstri makine ve cihaz ve aksamı ürün gruplarında Bulgaristan'a karşı baskın ihracatçı konumda olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2010).

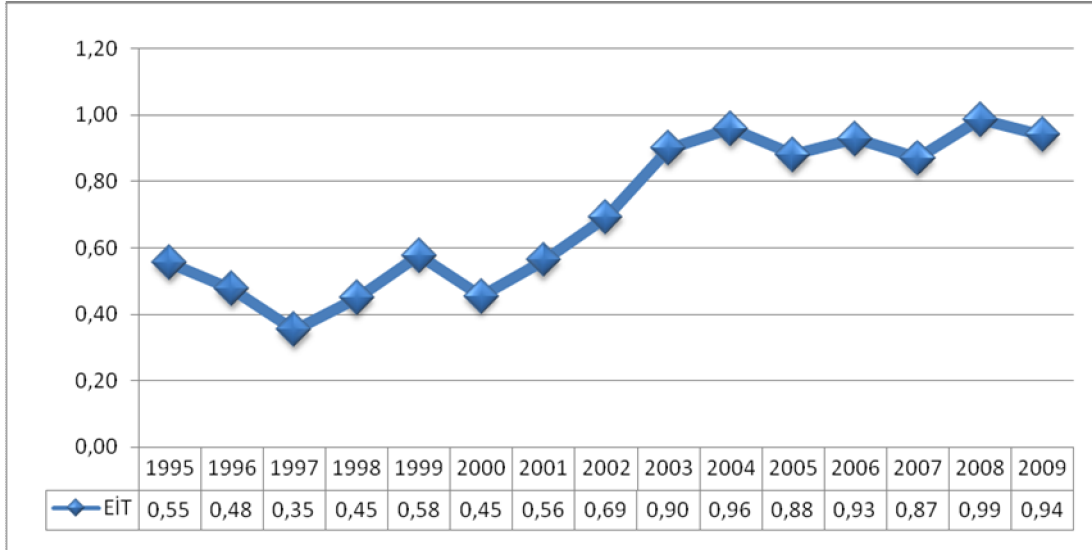

Grafik 56 - Türkiye-Bulgaristan Yüksek Teknoloji Mallarda EİT

3.9.2. Ara Teknoloji Mallar

Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan dış ticarete ara teknolojiye konu olan mal grubunda genel anlamda artış trendinin olduğunu söylemek mümkündür. 1995 yılında 0,56 olan endeks 2002 yılında 0,71 seviyesine ulaşmıştır. 2003-2009 yıllarına bakılacak olursa endeks değerinin 0,87 ve üzeri değerler kaydettiği görülmektedir. Bulgaristan bu teknoloji grubunda madeni yakıt, yağlar ve ilgili maddeler ürün grubunda üstünlük sahibi iken, Türkiye kâğıt, karton ve kâğıt hamuru ürün grubunda öne çıkmaktadır (TÜİK, 2010). TÜİK (2010) verilerinden hareketle ürün bazlı yapılan hesaplamalar incelendiğinde kimya sanayi ürün grubunda 2002-

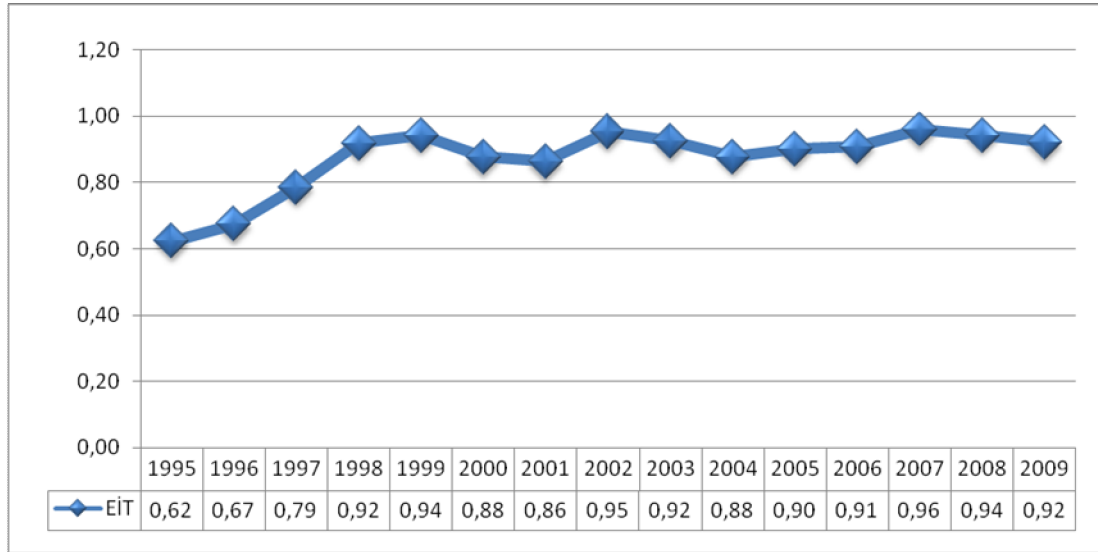
2009 yılları arasında sürekli artış eğilimi gösteren endeks değeri tespit edilmiş, endeksin 2009 yılı itibariyle 0,90 seviyesine ulaştığı görülmüştür.

Grafik 57 - Türkiye-Bulgaristan Ara Teknoloji Mallarda EİT

3.9.3. Standart Teknoloji Mallar

Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan dış ticarete endüstri-içi ticaret endeksinin bu teknoloji sınıfında tüm yıllar için istikrarlı ve oldukça yüksek değerde olduğu görülmektedir. 1995 yılında 0,62 olan endeks sürekli artarak 1999 yılında 0,94 seviyesine ulaşmıştır. 2000-2009 yılları arasında ise endeks değerinin 0,86 ve üzerinde değerler kaydettiği görülmektedir. Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatında ön plana çıkan ürün grupları yenilmeyen hammadde ve demir dışı metaller ürün grupları iken, Türkiye'nin özellikle son yıllarda gıda maddeleri ve canlı hayvan ürün grubunda farkı arttırdığı, dokuma ürünleri ve metal mamüller ürünlerde ise baskın ihracatçı konumu elde ettiği görülmüştür (TÜİK, 2010). TÜİK (2010) verilerinden hareketle yapılan ürün bazlı hesaplamalar incelendiğinde, 1995-2009 yılları arasında zaman zaman endüstri-içi ticaretin tespit edildiği mantar ve odun ürünleri grubunda, 2006-2009 yılları arasında endeksin istikrarlı olarak 0,50 üzerinde değerler kaydettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, demir çelik ürün grubunda 2004-2009 yılları arasında yüksek endüstri-içi ticaret endeks değerleri gözlemlenmiştir.

Grafik 58 - Türkiye-Bulgaristan Standart Teknoloji Mallarda EİT

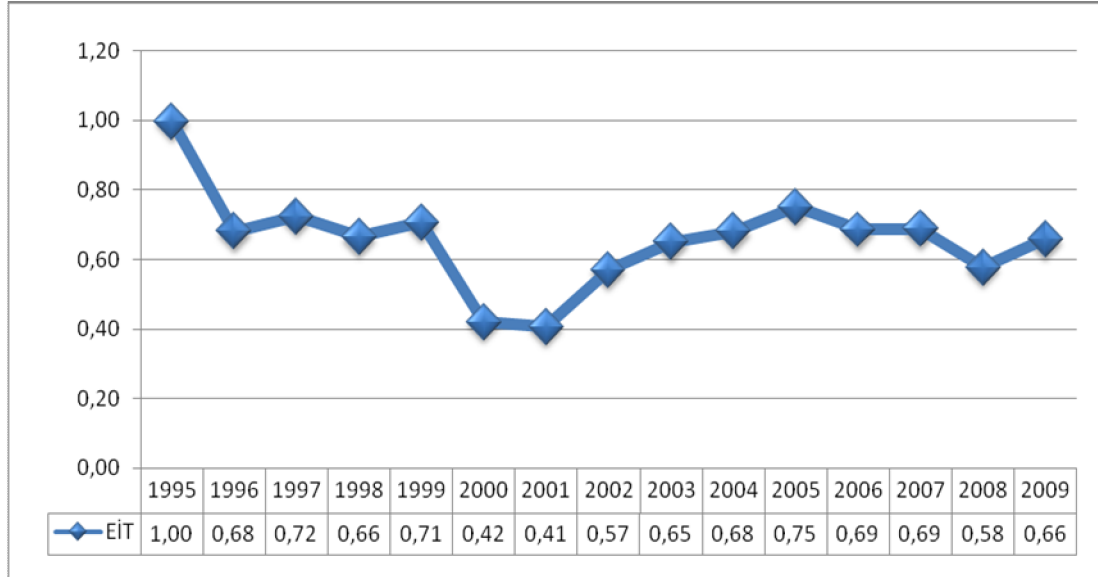
3.10. TÜRKİYE - YUNANİSTAN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde 1995-2009 yılları arasında Türkiye ve Yunanistan arasında yüksek teknoloji, ara teknoloji ve standart teknoloji mallarda endüstri-içi ticaret düzeyinin gelişimi ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.10.1. Yüksek Teknoloji Mallar

Türkiye ile Yunanistan arasında ileri teknolojiye konu olan ürünlerde yapılan dış ticarete endüstri-içi ticaret endeksinin dalgalı seyir izlediği gözlemlenmektedir. 1995 yılında 1,00 olan endeks değeri 2001 yılında 0,41 seviyesine gerilemiş, 2001-2005 yılları arasında istikrarlı şekilde artmıştır. 2006-2009 yılları arasında ise trend değeri önceki yıllara göre düşük değerler almışsa da istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. 2000 ve 2001 yılları dışındaki tüm yıllarda endeks değerinin 0,50 üzerinde değerler aldığı görülmektedir. Endeks değerinin düşüş eğiliminin nedeni olarak Türkiye'nin Yunanistan'a oranla ihracatını daha fazla arttırmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). Yunanistan bu teknoloji grubunda özellikle tıp ve eczacılık ürünleri kategorisinde Türkiye'ye üstünlük sağlarken,

Türkiye belirli endüstriler için özel makineler ve genel endüstri makine cihaz ve aksamı ürün gruplarında ön plana çıkmaktadır (TÜİK, 2010).

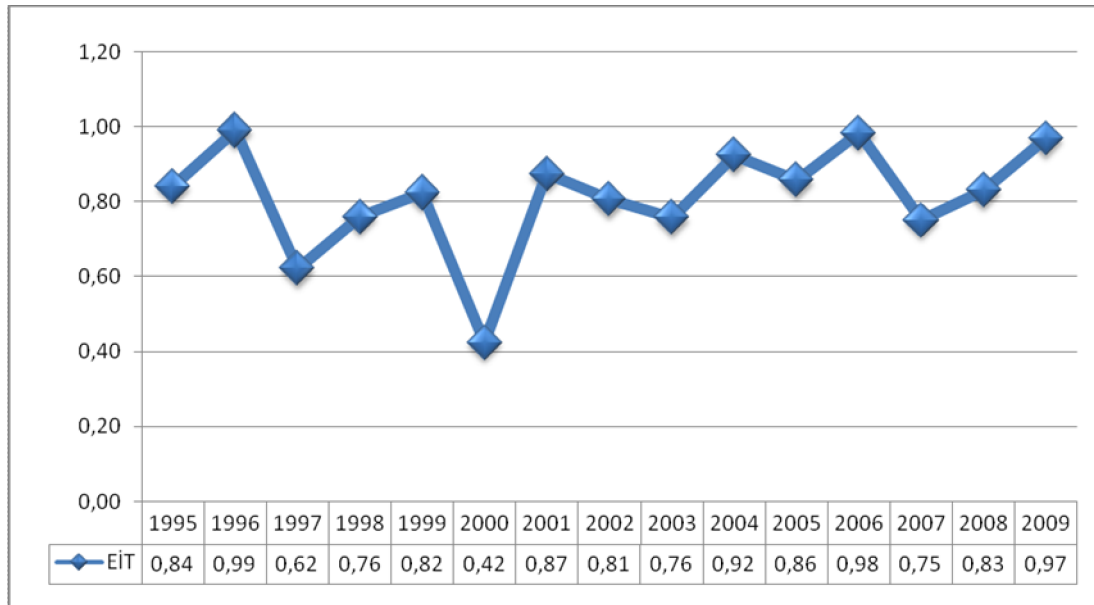

Grafik 59 - Türkiye-Yunanistan Yüksek Teknoloji Mallarda EİT

3.10.2. Ara Teknoloji Mallar

Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan ara teknolojiye konu olan ürünlerin ticaretinde endüstri-içi ticaret endeksinin sürekli dalgalandığı gözlemlenmiştir. 1996 yılında 0,99 endeks değeri bir sonraki yıl 0,62 seviyesine gerilemiş, 1998 yılında ise 0,76 değerine ulaşmıştır. 1999 yılında 0,82 olan endeks değeri, 2000 yılında 0,42'e gerilemiş bir sonraki yıl ise 0,87 seviyesine yükselmiştir. 2007 yılı sonrasında ise endeksin sürekli artış kaydettiği ve 2009 yılında 0,97 seviyesine ulaştığı gözlemlenmiştir. Bu teknoloji sınıfı için 2000 yılı haricinde endüstri-içi ticaret yoğunluklu bir dış ticaret yapısının olduğu görülmektedir. Bu dalgalı trendin sebebi, Türkiye ve Yunanistan'ın ihracatları arasında artış ve azalışların oranı olduğu görülmüştür. Daha açık bir ifadeyle, Yunanistan'ın ihracatının arttığı dönemde Türkiye'nin daha yavaş kalması, Türkiye'nin ihracatındaki artış karşısında Yunanistan'ın ihracatının düşüş trendinde olması veya çok düşük oranda artış göstermiş olmasıdır. Bu teknoloji grubunda Yunanistan'ın kimya sanayi ürünleri grubunda Türkiye'ye nazaran daha baskın ihracatçı olduğu gözlemlenmiştir.

Türkiye'nin ise kâğıt, karton ve kâğıt hamuru, evlerde kullanılan cihazlar ürün gruplarında Yunanistan'a yüksek oranda ihracat gerçekleştirdiği tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). TÜİK (2010) verilerinden hareketle ürün bazlı yapılan hesaplamalar incelendiğinde 2002-2008 yılları arasında bir yıl dışında madeni yakıt, yağlar ve ilgili maddeler ürün grubunda yüksek oranda endüstri-içi ticaret gözlemlenmiştir. 2006-2009 yılları arasında ise kimya sanayi ürün grubunda endüstri-içi ticaret yoğun dış ticaret ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

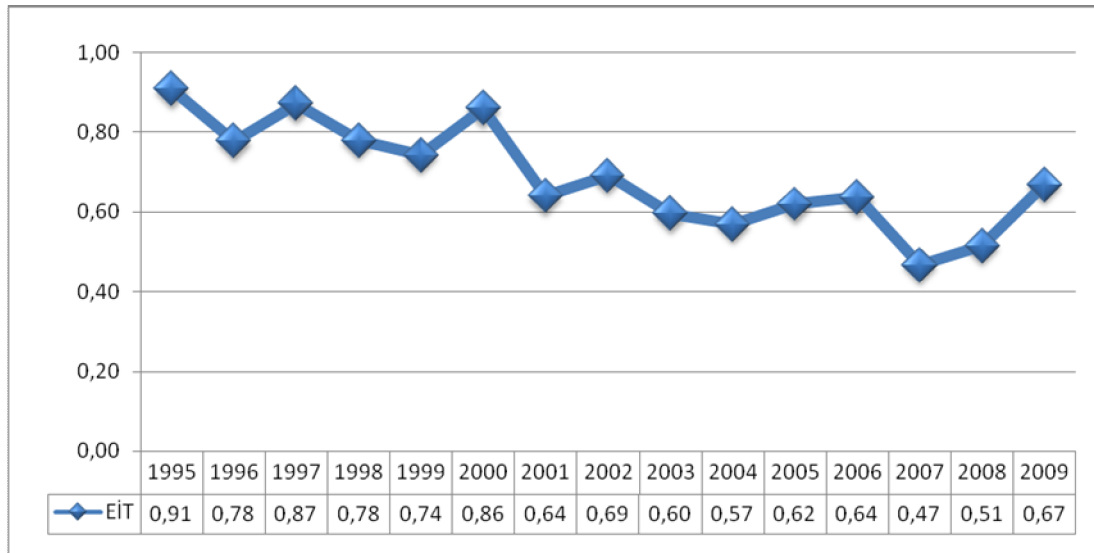

Grafik 60 - Türkiye-Yunanistan Ara Teknoloji Mallarda EİT

3.10.3. Standart Teknoloji Mallar

Türkiye Yunanistan arasında standart teknolojiye konu olan ürünlerin ticaretinde endüstri-içi ticaret endeksinin dalgalı fakat genel anlamda azalan seyir izlediği görülmektedir. 1995 yılında 0,91 olan endeks değeri 2001 yılında 0,64 seviyesine gerilemiştir. 2007 yılında 0,47'e gerileyen endeks izleyen yıllarda artış trendini yakalamış 2009 yılı itibariyle 0,67 seviyesine ulaşmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasında 2007 yılı dışında standart teknoloji mal grubunda endüstri-içi ticaret endeksinin 0,50 üzeri değer kaydettiği gözlemlenmiştir. Dalgalı endeksin ve azalan endeksin sebebi iki ülkenin bu teknoloji grubunda ihracat artışlarının farklı

olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'ye 1995-2009 döneminde ihracatının Yunanistan'a oranla bu ürün grubunda yıldan yıla daha hızlı arttırdığı gözlemlenmiştir. Yunanistan'ın yenilmeyen hammadde ürün grubunda Türkiye karşısında net ihracatçı konumda olduğu gözlemlenirken, Türkiye'nin dokuma ürünleri, demir ve çelik, giyim eşyası ürün gruplarında üstünlük sağladığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). TÜİK (2010) verilerinden hareketle ürün bazlı yapılan hesaplamalar incelendiğinde 1995-2009 yılları arasında çoğunlukla endüstri-içi ticaretin gerçekleştiği mantar ve odun ürünleri grubunda 2008 yılında 0,79'luk , 2009 yılında 0,99'luk endeks değeri tespit edilmiştir. Ayrıca demir dışı metaller ürün grubunda 2007-2009 yılları arasında 0,90 üzerinde endüstri-içi ticaret endeks değeri dikkat çekici bulunmuştur.

Grafik 61 - Türkiye-Yunanistan Standart Teknoloji Mallarda EİT

3.11. TÜRKİYE’NİN BÖLGE ÜLKELERİ İLE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmaya konu olan 10 ülkenin, 1995-2009 yılları arasında Türkiye ile gerçekleştirdikleri EİT, endeks değerinin 0,50’nin üzerinde değer aldığı yıl sayısına göre teknolojik sınıflamalar itibariyle dağılımı Tablo 37’de sunulmaktadır. Endeksin 0,50 üzerinde değer aldığı yıllar dikkate alınarak hazırlanan tablo, üçüncü bölümün tablolaştırılmış halidir. Ayrıca, Türkiye ile Bölge Ülkeleri arasında teknolojik sınıflamalar ekseninde gerçekleşen EİT, toplulaştırılmış olarak tablo 38, tablo 39 ve tablo 40’ta yer almaktadır.

**Tablo 37 - Türkiye’nin Bölge Ülkeleriyle EİT Endeks Değeri 0,50 Üzerinde
Alınan Yıl Sayısı**

	YÜKSEK	ARA	STANDART
SURİYE	0	8	8
IRAK	0	6	0
İRAN	0	0	7
AZERBAYCAN	0	10	1
GÜRCİSTAN	1	13	13
RUSYA	3	0	15
UKRAYNA	3	12	0
ROMANYA	13	13	15
BULGARİSTAN	11	11	15
YUNANİSTAN	13	14	14

Tablo 38 - Yüksek Teknoloji Mallarda EİT

ÜLKELER	SURİYE	IRAK	İRAN	AZERBAYCAN	GÜRCİSTAN	RUSYA	UKRAYNA	ROMANYA	BULGARİSTAN	YUNANİSTAN
Yıllar										
1995	0,01		0,08	0,02	0,47	0,87	0,93	0,94	0,95	1,00
1996	0,01		0,13	0,01	0,39	0,35	0,96	0,74	0,76	0,68
1997	0,11		0,13	0,02	0,74	0,41	0,46	0,90	0,86	0,72
1998	0,18		0,07	0,00	0,23	0,64	0,64	0,82	0,68	0,66
1999	0,08		0,16	0,06	0,42	0,64	0,40	0,77	0,76	0,71
2000	0,24		0,25	0,02	0,27	0,43	0,32	0,75	0,82	0,42
2001	0,02		0,01	0,28	0,09	0,26	0,19	0,84	0,60	0,41
2002	0,06		0,01	0,03	0,15	0,21	0,24	0,39	0,96	0,57
2003	0,03	0,01	0,05	0,05	0,13	0,17	0,43	0,38	0,55	0,65
2004	0,04	0,01	0,04	0,05	0,30	0,30	0,21	0,62	0,60	0,68
2005	0,01	0,01	0,03	0,01	0,10	0,12	0,23	0,75	0,55	0,75
2006	0,02	0,00	0,07	0,02	0,19	0,12	0,38	0,57	0,41	0,69
2007	0,02	0,00	0,04	0,01	0,04	0,13	0,26	0,65	0,40	0,69
2008	0,09	0,00	0,04	0,01	0,08	0,08	0,09	0,86	0,32	0,58
2009	0,04	0,01	0,11	0,01	0,05	0,15	0,20	0,85	0,50	0,66

Tablo 39 - Ara Teknoloji Mallarda EİT

ÜLKELER	SURİYE	IRAK	İRAN	AZERBAYCAN	GÜRCİSTAN	RUSYA	UKRAYNA	ROMANYA	BULGARİSTAN	YUNANİSTAN
Yıllar										
1995	0,37		0,20	0,23	0,84	0,22	0,31	0,67	0,55	0,84
1996	0,43		0,17	0,44	0,81	0,41	0,51	0,54	0,48	0,99
1997	0,23		0,26	0,49	0,95	0,46	0,73	0,47	0,35	0,62
1998	0,64		0,32	0,18	0,94	0,32	0,62	0,86	0,45	0,76
1999	0,35		0,16	0,38	0,60	0,12	0,63	0,54	0,58	0,82
2000	0,19		0,15	0,80	0,95	0,09	0,49	0,49	0,45	0,42
2001	0,37		0,20	0,75	0,82	0,13	0,59	0,69	0,56	0,87
2002	0,42		0,21	0,57	0,67	0,15	0,58	0,86	0,69	0,81
2003	0,85	0,39	0,15	0,83	0,89	0,18	0,54	0,92	0,90	0,76
2004	0,78	0,61	0,23	0,83	0,97	0,17	0,48	0,82	0,96	0,92
2005	0,79	0,56	0,18	0,89	0,95	0,14	0,56	0,90	0,88	0,86
2006	0,65	0,54	0,11	0,98	0,94	0,15	0,82	0,87	0,93	0,98
2007	0,89	0,84	0,12	0,82	0,35	0,15	0,83	0,89	0,87	0,75
2008	0,74	0,83	0,17	0,79	0,64	0,18	0,92	0,94	0,99	0,83
2009	0,57	0,90	0,30	0,79	0,25	0,10	0,73	0,99	0,94	0,97

Tablo 40 - Standart Teknoloji Mallarda EİT

ÜLKELER	SURİYE	IRAK	İRAN	AZERBAYCAN	GÜRCİSTAN	RUSYA	UKRAYNA	ROMANYA	BULGARİSTAN	YUNANİSTAN
Yıllar										
1995	0,29		0,37	0,28	0,86	0,91	0,38	0,96	0,62	0,91
1996	0,27		0,56	0,29	0,38	0,83	0,49	1,00	0,67	0,78
1997	0,70		0,52	0,31	0,43	0,79	0,45	0,79	0,79	0,87
1998	0,71		0,57	0,37	0,64	0,98	0,35	0,75	0,92	0,78
1999	0,43		0,57	0,34	0,97	0,64	0,35	0,87	0,94	0,74
2000	0,83		0,39	0,58	0,86	0,52	0,34	0,71	0,88	0,86
2001	0,43		0,35	0,42	0,92	0,95	0,47	1,00	0,86	0,64
2002	0,53		0,53	0,45	0,60	0,93	0,37	0,88	0,95	0,69
2003	0,84	0,16	0,37	0,47	0,58	0,73	0,40	0,91	0,92	0,60
2004	0,65	0,30	0,24	0,29	0,64	0,55	0,28	0,80	0,88	0,57
2005	0,65	0,05	0,31	0,32	0,79	0,59	0,37	0,82	0,90	0,62
2006	0,47	0,08	0,44	0,42	0,95	0,57	0,36	0,93	0,91	0,64
2007	0,53	0,05	0,62	0,28	0,86	0,65	0,32	0,98	0,96	0,47
2008	0,40	0,01	0,62	0,14	0,86	0,59	0,32	0,98	0,94	0,51
2009	0,36	0,01	0,24	0,19	0,78	0,69	0,37	0,99	0,92	0,67

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen dış ticaret, bu alanda önemli değişikliklere neden olacak kavramları da beraberinde getirmiştir. Aynı endüstriye ait olan ürünlerin eşanlı ihracatının ve ithalatının yapılması olarak adlandırılan endüstri-içi ticaret kavramı ve özellikle gelişmiş ülkelerin ticaretinin büyük kısmının endüstri-içi ticaret kapsamında yer alması ekonomistlerin ilgisini çekmiştir. İktisat disipliniindeki araştırmacıların dış ticaret yazınına yönelik çalışmalarında klasik dış ticaret teorilerinin endüstri-içi ticareti tam olarak açıklayamaması, yeni dış ticaret teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Balassa ve Grubel-Lloyd'un yapmış oldukları çalışmalar neticesinde ortaya çıkan sonuçlar, gelişmiş ülkelerin aralarında yapmış oldukları ticaretin aynı endüstriye ait mallardan oluştuğunu ampirik olarak teyit etmiş ve dış ticaret üzerine yapılan çalışmaların endüstriler-arası ticaretten endüstri-içi ticarete doğru kaymasına neden olmuştur.

Günümüzde dünya ticaretinin önemli bir bölümünün endüstri-içi ticaretten oluştuğu bilinmektedir. Yapılan çalışmaların artışına paralel olarak gelecekte de dış ticarete ilişkin araştırmalara yön vermesi beklenen endüstri-içi ticaret kavramı, Türkiye'de beklenen ilgiyi ancak 1990'lı yıllar sonrasında görmüştür. Fakat Türkiye üzerine yapılan çalışmaların belirli ülke veya ülke gruplarıyla sınırlanmış olduğu görülmektedir. Çalışmaların özellikle Türkiye-AB, Türkiye-OECD ülkeleri arasındaki endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik olduğu fark edilmektedir. Bu bağlamda, hem ekonometrik hem de ölçümlemeye yönelik Türkiye'ye özgü çalışmalarda çeşitliliğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmamızda Grubel-Lloyd endeksi ve Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması (SITC Rev.3) kullanılarak Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan endüstri-içi ticaret düzeyi teknolojik sınıflamayla incelenmiştir. Yapılan hesaplamalarda endüstri-içi ticaret yoğunluğunun sırayla standart teknoloji, ara teknoloji ve ileri teknoloji şeklinde sıralandığı tespit edilmiştir. Ortaya çıkan sonuçların literatürde ortaya konan sonuçlarla benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

İleri teknoloji mal grubunda, ele alınan 15 yıllık dönemde Türkiye ile Yunanistan ve Romanya arasındaki EİT'nin 13, Türkiye-Bulgaristan arasındaki

EİT'nin 11 yıla ait endeks değeri 0,50'nin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Suriye, Irak, Azerbaycan ve İran ile bu dönemde endüstri-içi ticaret ortaya çıkmamıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin bölge ülkeleri arasında gelişmişlik düzeyi ve teknolojik üretim benzerliği açısından en fazla benzerlik gösterdiği ülkelerin Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle, Türkiye ile Romanya arasındaki endüstri-içi ticaret değerlerinin diğer iki ülkeye göre çok daha yüksek seviyede olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye'nin bölge ülkeleriyle karşılaştırıldığında teknoloji olarak daha ileri seviyede olması, bu teknoloji sınıfında genel olarak baskın ihracatçı ülke konumunda olması endeks değerinin birçok ülkeyle 0,50 endeks değerinin altında kalmasına ve 0'a yaklaşmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin bölgesinde yer alan ilgili ülke hükümetlerinin bu bağlamda firmalara AR-GE'ye yönelik teşvik politikaları geliştirme ve imalat sanayisinde katma değerli malların üretilmesini sağlama yönünde önemli adımlar atması gerekmektedir. Dünya ticaretinde önemli pay sahibi olan ülkelerin birçoğunun bu teknoloji sınıfında uzmanlaştığı düşünüldüğünde, gelişmişlik düzeyi farklılığının giderilmesi için hükümetlere önemli görevler düşmektedir. Bu bağlamda, firmalara yeni teknoloji transferlerinin yapılmasında kolaylık sağlama, hibe yardımı, finansman yardımı vb. ileri teknolojiye konu olan malların üretiminin artması için gerekliliği en önde olan konular arasındadır. Türkiye açısından bakılacak olursa, her ne kadar bölge ülkeleriyle kıyaslandığında yüksek teknoloji sınıfına konu olan mallarda iyi düzeyde olsa da, gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında teknoloji içerikli üretimin istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Literatürde, Türkiye ile gelişmiş ülke/ülke grupları arasındaki endüstri-içi ticaret düzeyinin en düşük olduğu ürün grubunun ileri teknoloji ürün grubu olduğu gerçeğinden hareket ederek, Türkiye'de yerleşik firmaların sürekli olarak gelişen teknolojiyi iyi şekilde takip edip transfer etmeli ve geliştirerek imalatını gerçekleştirme çabasında olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, rekabetin bu denli çetin olduğu bir dünyada ayakta kalmaları mümkün olmayacaktır. Ayrıca AR-GE'ye verilen önemin artırılması, katma değerli ürün üretilmesine büyük katkı yapacağı ve ülke ihracatına önemli etkisi olacağı düşünülmektedir.

Ara teknoloji içeren ürün sınıfında ise Rusya ve İran haricinde, Türkiye'nin tüm ülkelerle endüstri-içi ticaret yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Rusya ve İran ile

endüstri-içi ticaret düzeyinin ortaya çıkmamasının en önemli nedeni, Türkiye'nin bu ülkelerden çok yüksek miktarda petrol ve petrolden elde edilen ürünleri ithal ederken, karşılığında bu teknolojiye konu olan mallardaki ihracatının yetersiz kalmasından ileri geldiği görülmüştür. Bu bağlamda, Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılaması yönünde dışa bağımlılığı bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Türkiye enerji ihtiyacının büyük çoğunluğunu dışarıdan ithal ettiği gerçeğinden yola çıkarak, enerji için alternatif yöntemlere yönelme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Rüzgâr enerjisinin dünyada çok yaygın olarak kullanılmasına ve Türkiye'nin önemli derecede rüzgâr alan illeri bulunmasına rağmen, bu konuda yeteri kadar yatırım yapılmadığı görülmektedir. Nükleer enerji üretiminin gelişmişlik düzeyi bakımından ülkemizden çok geride olan Ermenistan'da bile olması ve Türkiye'de olmayışı, enerji konusunda dışa bağımlı olmamızın en önemli göstergeleri arasındadır. Güneş enerjisinin özellikle gelişmiş ülkelerde elektrik enerjisine dönüştürülüp çeşitli alanlarda kullanıldığı bilinmektedir. Hâlbuki Türkiye'de bu enerji sadece suyu ısıtma kullanılmakta ve üretime aktarılamamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin enerji politikalarında dışa bağımlılığı azaltacak alternatif enerji üretme çabasında olması gerekliliği vurgulanması gereken önemli hususlar arasındadır.

Standart teknoloji sınıfına konu olan ürün gruplarında Türkiye, Irak ve Ukrayna haricinde tüm ülkelerle endüstri-içi ticaret gerçekleştirmiştir. Bunun sebebi ise Türkiye'nin Ukrayna karşısında bu teknoloji sınıfında baskın ithalatçı, Irak karşısında ise baskın ihracatçı konumunda olmasında ileri gelmektedir. Ele alınan 15 yıllık dönemde Türkiye'nin Rusya, Romanya, Bulgaristan ile 15 yıl, Yunanistan ile 14 yıl, Gürcistan ile 13 yıl endüstri-içi ticaret gözlemlenmiştir. Standart teknoloji sınıfına konu olan ürünler belirginleşmiş yani tüm ülkeler tarafından üretilebilecek, AR-GE ihtiyacı duyulmayan, katma değeri düşük ürünlerden oluştuğu için gelişmekte olan ülkeler arasında en yüksek endüstri-içi ticaretin ortaya çıkması beklenen sınıftır. Yapılan hesaplamalar sonucunda ulaşılan sonuçlar Türkiye'nin bölge ülkeleriyle yapmış olduğu endüstri-içi ticaretin en yoğun gözlemlendiği teknoloji sınıfının standart teknoloji ürün grubu olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin katma değeri düşük, emek gücüne dayalı üretime devam etmesi noktasından hareketle, Türkiye'nin kalite yönüyle farklılaştırılmış, katma değeri yüksek, yoğun teknoloji içeren ürünlere yönelmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Az

gelişmiş ülkelerin kalkınmasında kullanılan endüstrilerin Türkiye’de hala geçerliliğini devam ettirme çabası ülke ihracatına önemli ölçüde etki etmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAP

APPLEYARD, R. Dennis ve J. Alfred JR.FIELD, **International Economics**, Richard D.Irwin Inc, Boston, 1992.

ATİK, H., **Endüstri-içi Ticaret, Teori ve Kayseri Uygulaması**, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri, 2002.

BALASSA, B. ve L. BAUWENS, **Changing Trade Patterns in Manufactured Goods: An Econometric Investigation**, North Holland, Amsterdam, 1988.

BORKAKOTI, J., **International Trade: Causes and Consequences, An Empirical and Theoretical Text**, Macmillan Press Ltd, London, 1998.

BOWEN, P. Harry, A. HOLLANDER ve J. VIAENE, **Applied International Trade Analysis**, The University of Michigan Press, Michigan, 2003.

CARBAUGH, J. R., **International Economics**, Winthrop Publishers, USA, 1980.

CHACHOLIADES, M., **International Economics**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1994.

ÇOBAN, O., **Endüstri İktisadı ve Oyun Teorisi (Rekabetin Analitik Bir İncelemesi)**, Ekin Kitapevi, Bursa, 2003.

DAVUT, L., **Sanayi İktisadı Piyasa Yapısı Unsurları**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1994.

ERTÜRK, E., **Uluslararası İktisat**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2001.

GRUBEL, H. G. ve P. LLOYD, **Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products**, John Willey, New York, 1975.

GRUBEL, H. G., **International Economics**, Richard D.Irwin Inc, Illinois, 1977.

KARLUK, R. S., **Uluslararası Ekonomi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002.

KOUTSOYIANNIS, A., **Modern Mikro İktisat**, Teori Yayınları, Ankara, 1987.

KRUGMAN, P. R. ve M. OBSTFELD, **International Economics Theory and Policy**, Pearson Education Inc, Boston, 2009.

SEYİDOĞLU, H., **Uluslararası İktisat Teori Politika Ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2007.

ŞİMŞEK, N., **Türkiye'nin Endüstri-İçerici Dış Ticaretinin Analizi**, Beta Yayınları, 1972, İstanbul, 2008.

ÜNSAL, E. M., **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2005.

WALTHER, T., **Dünya Ekonomisi**, Ünal Çağlar (Çev.), Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

KİTAP BÖLÜMÜ

EATON, J. ve H. KIERZKOWSKI, “ Oligopolistic Competition, Product Variety and International Trade”, içinde **Monopolistic Competition and International Trade**, H. KIERZKOWSKI (der.), Oxford University Press, ss.69-83, USA, 1984b.

EROL, K., “Uluslararası İşletmecilik”, içinde **Uluslararası Ticaretin Ekonomik Teorisi**, İ. ÖZALP (der.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s. 17-45 2004.

FALVEY, R. E. ve H. KIERZKOWSKI, “ Product Quality, Intra-Industry Trade and (Im)perfect Competition”, içinde **Protection and Competition in International Trade: Essay in Honour of W.M. Corden**, H. KIERZKOWSKI (der.), Basil Blackwell Inc., New York, ss.143-161, 1987.

HELPMAN, E., “International Trade in the Presence of Product Differentiation, Economies of Scale and Monopolistic Competition: A Chamberlin-Heckscher-Ohlin Approach”, içinde **Imperfect Competition and International Trade**, G. M.GROSSMAN (der.), MIT Press, USA, ss.229-259, 1997.

SHAKED, A., J. SUTTON, “Natural Oligopolies and International Trade”, içinde **Monopolistic Competition and International Trade**, H. KIERZKOWSKI (der.), Oxford University Press, ss.34-49, USA, 1984.

MAKALELER

ALTAY, H. ve A. ŞEN, “Türkiye’nin Avrupa Birliği (15) Pazarındaki Endüstri-İçi Ticaret Performansının Rakip Ülke Performanslarıyla Karşılaştırmalı Analizi: 1995-2007”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 25, s.127-140, 2009.

ALTAY, H., S. E. ÖZCAN ve İ. T. ÇINAR, “Türkiye’nin Avrupa Birliği (15) Pazarında Endüstriler-arası ve Endüstri-İçi Ticaret Açısından Avantajlı Olduğu Ürün Gruplarının Belirlenmesi: 1995-1997”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 23, s.159-170, 2009.

ANDRESEN, A. Martin, “A Cross-Industry Analysis of Intra-Industry Trade Measurement Thresholds: Canada and The United States, 1988-1999”, **Emperical Economics**, Cilt 38, Sayı 3, s.793-808, 2010.

AQUINO, A., “Intra-Industry Trade and Intra-Industry Specialization as Current Sources of International Trade in Manufactures”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Cilt 114, s.275-296, 1978.

ATURUPANE, C., S. DJANKOV ve B. HOEKMAN, “Horizontal and Vertical Intra-Industry Trade between Eastern Europe and the European Union”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Cilt 135, Sayı 1, s. 62-81, 1999.

AYDIN, A., “Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye: Ülkeye Özgü Belirleyicilerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 15, Sayı 2, s. 881- 921, 2008.

BALASSA, B. ve L. BAUWENS, “Intra-Industry Specialisation in a Multi-Country and Multi-Industry Framework”, **The Economic Journal**, Cilt 97, Sayı 388, s. 923-939, 1987.

- BALASSA, B., "Tarif Reduction and Trade in Manufacturers Among The Industrial Countries", **The American Economic Review**, Cilt 56, Sayı 3, s. 466-473, 1966.
- BALASSA, B., "The Determinants of Intra-Industry Specialization in United States Trade", **Oxford Economic Papers**, Cilt 38, Sayı 2, s. 220-233, 1986.
- BRANDER, J. ve P. KRUGMAN, "A "Reciprocal Dumping" Model of International Trade", **Journal of International Economics**, Cilt 15, sayı 3, s. 313-321, 1983.
- BRANDER, J., "Intra-Industry Trade In Identical Commodities", **Journal of International Economics**, Cilt 11, Sayı 1, s. 1-14, 1981.
- BRÜLHART, M. ve M. THORPE, "Export Growth of NAFTA Members, Intra-Industry Trade and Adjustment", **Global Business and Economics Review**, Cilt 3, Sayı 1, s. 94-110, 2001.
- BRÜLHART, M., "An Account of Global Intra-Industry Trade, 1962-2006", **The World Economy**, Cilt 32, Sayı 3, s. 401-459, 2009.
- BRÜLHART, M., "Trading Places: Industrial Specialization in the European Union", **Journal of Common Market Studies**, Cilt 36, Sayı 3, s. 319-346, 1998.
- BRÜLHART, M., "An Account of Global Intra-Industry Trade, 1962-2006", **The World Economy**, Cilt 32, Sayı 3, s. 401-459, 2009.
- BRÜLHART, M., "Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the Pattern of Industrial Adjustment", **Weltwirtschaftliches Archiv**, Cilt 130, Sayı 3, s. 600-613, 1994.
- CAVES, R. E., "Intra-Industry Trade and Market Structure in the Industrial Countries", **Oxford Economic Papers**, Cilt 33, Sayı 2, s. 203-223, 1981.
- CLARK, D. P. ve L. Denise STANLY, "Determinants of Intra-Industry Trade Between Developing Countries and the United States", **Journal Of Economic Development**, Cilt 24, Sayı 2, s. 79-95, 1999.
- CLARK, D. P., "Scale Economies and Intra-Industry Trade", **Economic Letters**, Cilt 108, Sayı 2, s. 190-192, 2010.

- ÇALIŞKAN, Ö., “Türkiye-AB Ticaretinde Endüstri-İçi Ticaret Olgusu, 1990-2007”, **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 28, Sayı 2, s. 1-45, 2010.
- ÇEPNİ, E. ve N. KÖSE, “Intra-Industry Trade Patterns Of Turkey: A Panel Study”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 5, Sayı 3, s. 13-28, 2003.
- DAVIS, R. D., “Intra-Industry Trade: A Heckscher-Ohlin-Ricardo Approach”, **Journal of International Economics**, Cilt 39, Sayı 3-4, s. 201-226, 1995.
- DEVİREN VATANSEVER, N. ve M. KARATAŞ, “Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Endüstri-İçi Ticaret”, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt 22, Sayı 250, s. 16-32, 2007.
- DEVİREN VATANSEVER, N., “Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Sınai Ürünleri Endüstri-İçi Ticareti”, **İktisat İşletme ve Finans**, Yıl 19, Sayı 222, s. 107-127, 2004b.
- EATON, J. ve H. KIERZKOWSKI, “Oligopolistic Competition, Product Variety, Entry Deterrence and Technology Transfer”, **The Rand Journal of Economics**, Cilt 15, Sayı 1, s. 99-107, 1984a.
- ERÜN, G., “ Türkiye ile AB, Gıda ve Canlı Hayvan Sektörü Dış Ticaretinde Endüstri İçi Ticaret Analizi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, s. 71-78, 2010.
- FALVEY, E. R., “Commercial Policy and Intra-Industry Trade”, **Journal of International Economics**, Cilt 11, Sayı 4, s. 495-511, 1981.
- FUKAO, K., H. ISHIDO ve K. ITO, “Vertical Intra-Industry Trade and Foreign Direct Investment in East Asia” , **Journal of the Japanese and International Economies**, Cilt 17, Sayı 4, s. 468-506, 2003.
- GONZALES, J. G. ve A. VELEZ, “Intra-Industry Trade Between the United States and the Major Latin American Countries: Measurement and Implications for Free Trade in the Americas”, **The International Trade Journal**, Cilt 9, Sayı 4, s. 519-536, 1995.

- GREENAWAY, D. ve R. C. HINE, “Intra-Industry Specialization, Trade Expansion and Adjustment in the European Economic Space”, **Journal of Common Market Studies**, Cilt 19, Sayı 6, s. 603-622, 1991.
- GREENAWAY, D., “The New Theories of Intra-Industry Trade”, **Bulletin of Economic Research**, Cilt 39, Sayı 2, s. 95-120, 1987.
- GREENAWAY, D., R. HINE ve C. MILNER, “Vertical and Horizontal Intra-Industry Trade: A Cross Industry Analysis For The United Kingdom”, **The Economic Journal**, Cilt 105, Sayı 433, s. 1505-1518, 1995.
- GREENAWAY, D., R. HINE, C. MILNER ve R. J. R. ELLIOT , “Adjustment and Measurement of Marginal Intra-Industry Trade”, **Weltwirtschaftliches Archiv/ Review of World Economics**, Cilt 130, Sayı 2, s. 418-427, 1994.
- GULLSTRAND, J., “Does the Measurement of Intra-Industry Trade Matter?”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Cilt 138, Sayı 2, s. 317-339, 2002.
- HAMILTON, C. ve P. KNIEST, “Trade Liberalisation, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Cilt 127, Sayı 2, s. 356-367, 1991.
- HELPMAN, E., “The Structure of Foreign Trade”, **The Journal of Economic Perspectives**, Cilt 13, Sayı 2, s. 121-144, 1999.
- HELPMAN, E., “International Trade in the Presence of Product Differentiation, Economies Of Scale and Monopolistic Competition, A Chamberlin-Heckscher-Ohlin Approach”, **Journal of International Economics**, Cilt 11, Sayı 3, s. 305-340, 1981.
- HU, X. ve Y. MA, “International Intra-Industry Trade of China”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Cilt 135, Sayı 1, s. 82-101, 1999.
- KAYA, A. A. ve G.Aydanur ATIŞ, “Türkiye Kimya Endüstri İçi Ticaretinin Statik ve Dinamik Analizi: Avrupa Birliği Üye ve Aday Ülkeleri, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Çin”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt 7, Sayı 1, s. 251-291, 2007.

- KOÇYİĞİT, A. ve A. ŞEN, “The Extent of Intra-Industry Trade Between Turkey and The European Union: The Impact of Customs Union”, **Journal of Economic and Social Research**, Cilt 9, Sayı 2, s. 61-84, 2007.
- KÖSEKAHYAOĞLU, L., “Does Trade Liberalisation Matter? : An Analysis of Intra-Industry Trade for Turkey and the EU”, **Marmara Journal of European Studies**, Cilt 10, Sayı 1, s. 113-135, 2002.
- KRUGMAN, P. R., “Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade”, **Journal Of International Economics**, Cilt 9, Sayı 4, s. 469-479, 1979.
- KRUGMAN, P. R., “Intraindustry Specialization and the Gains From Trade”, **Journal Of Political Economy**, Cilt 89, Sayı 5, s. 959-974, 1981.
- KRUGMAN, P. R., “Scale Economies, Products Differentiation and Pattern of Trade”, **The American Economic Review**, Cilt 70, Sayı 5, s. 950-959, 1980.
- KRUGMAN, P. R., “New Theories of Trade Among Industrial Countries”, **The American Economic Review**, Cilt 73, Sayı 2, s. 343-347, 1983.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, O., “ Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye”, **Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, s. 129-153, 2001.
- LANCASTER, K. J., “Intra-Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition”, **Journal of International Economics**, Cilt 10, Sayı 2, s. 151-175, 1980.
- LEE, H. ve S. HAN, “Intra-Industry Trade and Tariff Rates of Korea and China”, **China Economic Review**, Cilt 19, Sayı 4, s. 697-703, 2008.
- MARDAS, D. ve C. NIKAS, “European Integration, Intra-Industry Trade in Vertically Differentiated Products and Balkan Countries”, **International Advances in Economic Research**, Cilt 14, Sayı 4, s. 355-368, 2008.
- MARTINI, R. P., “Intra-Industry Trade and Revealed Comparative Advantage in the Central American Common Market”, **World Development**, Cilt 26, Sayı 2, s. 337-344, 1998.

- MARTIN-MONTANER, A. J. ve O.V RIOS, “Vertical Specialization and Intra-Industry Trade: The Role of Factor Endowments”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Cilt 138, Sayı 2, s. 340-365, 2002.
- NILSSON, L., “The Measurement of Intra-Industry Trade between Unequal Partners”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Cilt 133, Sayı 3, s. 554-565, 1997.
- SHAKED, A., J. SUTTON, “Natural Oligopolies”, **Econometrica**, Cilt 51, Sayı 5, s. 1469-1483, 1983.
- ŞİMŞEK, N., “Türkiye’nin Yatay ve Dikey Endüstri-İçi Dış Ticareti”, **D.E.Ü İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 20, Sayı 1, s. 43-62, 2005.
- TÜRKCAN, K., “Determinants of Intra-Industry Trade in Final Goods and Intermediate Goods between Turkey and Selected OECD Countries”, **Ekonometri ve İstatistik**, Sayı 1, s. 20-40, 2005.
- VERGİL, H. ve E. YILDIRIM, “AB-Türkiye Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı 26, s. 1-21, 2006.
- ZHANG, J., A. VAN WITTELOOSTUJIN ve C. ZHOU, “Chinese Bilateral Intra-Industry Trade: A Panel Study for 50 Countries in the 1992-2001 Period”, **Review of World Economics**, Cilt 141, Sayı 3, s. 510-540, 2005.

Diğer

ARAŞTIRMA, İNCELEME, RAPOR

- ALGIERI, B., “Trade Specialisation Patterns: The Case of Russia”, **BOFIT Discussion Paper**, Sayı 19, 2004.
- ATURUPANE, C., S. DJANKOV ve B. HOEKMAN, “Determinants of Intra-Industry Trade between East and West Europe”, **World Bank Policy Research Working Paper**, Sayı 1850, 1997.
- BEDİR, A., Uluslararası Ticarete Fiyata Dayalı Rekabet Gücü İle Endüstri-içi Ticaret Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayi Örneği, **DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü**, Ankara, 2009.

FODERS, F., **MERCOSUR: A New Approach to Regional Integration?**, Kiel Working Paper No: 746, Kiel Institute of World Economics, 1996.

TEZLER

BAŞKOL, M. O., **Endüstri-içi Ticaret Teorisi Açısından Dış Ticaret Yapımızın Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005.

ÖCAL, O., **Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Olan Endüstri-İçi Ticareti**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

İNTERNET

CRESPO, N. ve M. Paula FONTOURA, “Determinants of the Pattern of Horizontal and Vertical Intra-Industry Trade: What Can We Learn From Portuguese Data?”, <http://www.repository.utl.pt/bitstream/10400.5/2746/1/wp92001.pdf>, (09.02.2011)

DEVİREN VATANSEVER, N., “Yeni Dış Ticaret Teorileri”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı 81, 2004a, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm>, (25.10.2010).

GÖNEL, F. D., “Tekstil Sektöründe Endüstri-içi Ticaret”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 21, 2001, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=617&icerikID=712&dil=TR>, (03.02.2011).

KAWECKA, E., “Evolving Pattern of Intra-Industry Trade Specialization of the New Members State (NMS) of the EU: The Case of Automotive Industry”, **European Economy Economic Papers**, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14289_en.pdf, (09.02.2011).

MEZO, I., Vertical and Horizontal Intra-Industrial Trade Between the EU 15 and the
2004 Enlargement Countries,
<http://www.etsg.org/ETSG2007/papers/mezo.pdf>, (09.02.2011).

RUFFIN, J. R. , “The Nature and Significance of Intra-Industry Trade”, **Economic
and Financial Review**, Fourth Quarter 1999, Federal Reserve Bank of
Dallas, <http://www.dallasfed.org/research/efr/1999/efr9904a.pdf>,
(16.02.2011).

TÜİK, **Dış Ticaret Veritabanı**, <www.tuik.gov.tr>, (08.11.2010).

WORLD NET WEB, <http://wordnetweb.princeton.edu/perl/webwn?s=industry>,
(26.10.2010).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı : Muhlis CAN
Doğum Yeri : Denizli
Doğum Yılı : 1981
Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu:

Lise : 1999, Servergazi Anadolu Lisesi
Üniversite : 2003, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İktisat Bölümü
Dil Programı : 2004, ODTÜ, Akademik Dil Programı

Yabancı Diller ve Düzeyi:

1. İngilizce; ÜDS Puanı: 73,75 (Ekim, 2009)

İş Deneyimleri:

2004-2005 : Pak Tekstil, Pazarlama Departmanı
2005-2009 : Eke Tekstil, İhracat Departmanı
2009-..... : Araştırma Görevlisi, Hakkari Üniversitesi

Bilimsel Yayın ve Çalışmalar:

1. ALBENİ, Mesut and **CAN, Muhlis**, “Alternative Manufacturing Tecnique in Glass Industry for Developing Countries: Fused Glass, Zumurut Art of Glass Model and Its Applicability in Bosnia Herzegovina Economy”, ISSD 2010, Economy and Management II, International Symposiom on Sustainable Development, 8-9 June, Sarajevo, Bosnia Herzegovina.
2. DEMİRGİL, Hakan; KARAÖZ, Murat; GÖVDERE, Bekir; **CAN, Muhlis** “Determinants of Firm Survival in Manufacturing Industry: A Research on Lake Region in Turkey”, ISSD 2010, Economy and Management II, International Symposiom on Sustainable Development, 8-9 June, Sarajevo, Bosnia Herzegovina.

3. ALBENİ, Mesut ve **CAN, Muhlis**, “2001 ve 2008 Ekonomik Krizlerinin Denizli İli Tekstil Sektörü İhracatına Etkileri: Bir Karşılaştırma”, Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F 2.Yerel Ekonomiler Kongresi, 17-19 Haziran, Sivas, 2010.
4. TÜBİTAK 1001 109K139 No’lu Proje, “İş Kuluçkalarında Yeni Kurulan Girişimlerin Hayatta Kalma ve Büyüme Performansını Etkileyen Faktörler: KOSGEB İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM) Üzerine Bir Araştırma”, Proje Görevi: Proje Elemanı